

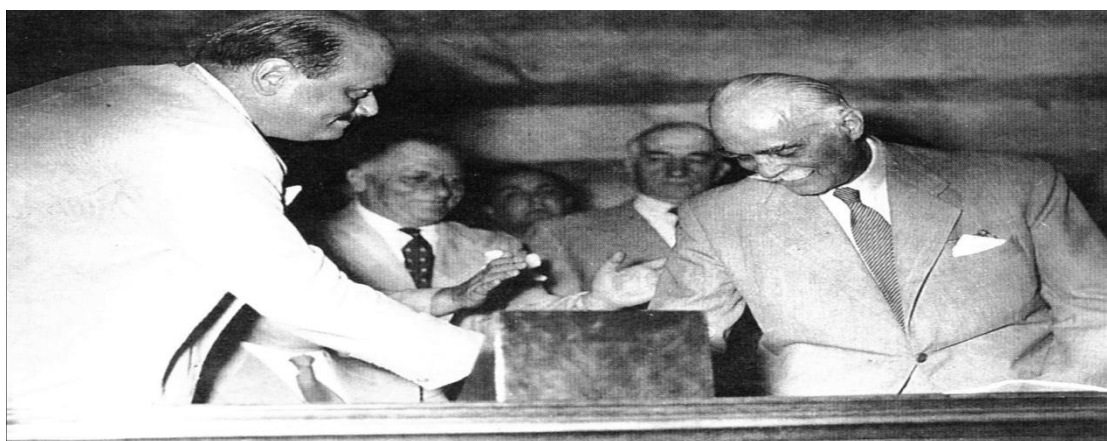

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΑΡΑ
(Α.Μ.: 1012202003008)

Θέμα: «Το κεντρό διάλειμμα των ετών 1950-1952 και ο ρόλος της ΕΠΕΚ»

Επιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2022

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	3
Εισαγωγή	5
Α΄ Κεφάλαιο	
Το ιστορικό πλαίσιο της μετεμφυλιακής περιόδου	8
1.1. Το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε με τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου	8
1.2. Η αναδιάταξη των πολιτικών παρατάξεων και η ίδρυση της ΕΠΕΚ	13
1.3. Οι εξωκοινοβουλευτικοί παράγοντες άσκησης της εξουσίας και επηρεασμού της κυβερνητικής πολιτικής	23
1.3.1. Το παλάτι	23
1.3.2. Ο στρατός και η οργάνωση ΙΔΕΑ	25
1.3.3. Ο αμερικανικός παράγοντας	29
1.4. Η λειτουργία του παρασυντάγματος	31
Β΄ Κεφάλαιο	
Οι εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1950-1952 και το κεντρώο διάλειμμα	35
2.1. Οι βουλευτικές εκλογές της 5 ^{ης} Μαρτίου 1950 : Οι πρώτες εκλογές μετά τον Εμφύλιο και η πολιτική ανατροπή	35
2.2. Οι δημοτικές εκλογές της 15 ^{ης} Απριλίου 1951: Η αύξηση της πολιτικής επιρροής της ΕΠΕΚ	43
2.3. Οι βουλευτικές εκλογές της 9 ^{ης} Σεπτεμβρίου 1951: Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της ΕΠΕΚ	47
2.4. Οι βουλευτικές εκλογές της 16 ^{ης} Νοεμβρίου 1952: Η φθορά του Κέντρου και η κυριαρχία του Συναγερμού	53
Γ΄ Κεφάλαιο	
Οι Κυβερνήσεις συνεργασίας της ΕΠΕΚ και το έργο τους	59
3.1. Η βραχύβια κυβέρνηση (14 Απριλίου - 18 Αυγούστου 1950)	59
3.2. Η δεύτερη κυβέρνηση της ΕΠΕΚ (27 Οκτωβρίου 1951 - 11 Οκτωβρίου 1952)	64
Δ΄ Κεφάλαιο	
Η αποτίμηση του κεντρώου διαλείμματος και η αποτυχία της κεντροαριστερής πρότασης εξουσίας	76

Επίλογος	84
Πηγές και Βιβλιογραφία	88
Περίληψη	92

Πρόλογος

Με τον όρο κεντρώο διάλειμμα περιγράφεται η διακυβέρνηση της χώρας από τα κόμματα του κεντρώου χώρου την περίοδο 1950-1952. Αποτελεί σημείο καμπής για τη σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία, γιατί λειτούργησε σαν γέφυρα για το πέρασμα από τις καταστροφές και τις δοκιμασίες της Κατοχής και του Εμφυλίου Πολέμου σε μια νέα εποχή της πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της χώρας. Οι εξελίξεις και οι μεταβολές που σημειώθηκαν το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα οριοθέτησαν και προσδιόρισαν την πορεία της Ελλάδας για τα επόμενα χρόνια, τουλάχιστον μέχρι τη μεταπολίτευση το 1974.

Η παρούσα Διατριβή Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης εκπονήθηκε στα πλαίσια των υποχρεώσεών μου για την ολοκλήρωση του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και προοπτικές», του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Η σημασία του κεντρώου διαλείμματος των ετών 1950-1952 για τη διαμόρφωση της σύγχρονης πολιτικής ζωής και την εξέλιξη του πολιτικού συστήματος, έχει αρχίσει να αναδεικνύεται μέσα από μία σειρά από μελέτες, οι οποίες έδωσαν το στίγμα των διεργασιών σε πολιτικό επίπεδο, κυρίως με τη συγκρότηση των κυβερνήσεων της περιόδου αυτής, ενώ παράλληλα ανέδειξαν τον πρωτεύοντα ρόλο των εξωθεσμικών παραγόντων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και άσκησης της εξουσίας.

Η παρούσα Διατριβή βασίστηκε σε αρχειακό υλικό από το ψηφιακό αποθετήριο των Αρχείων Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), καθώς και το ψηφιακό αρχείο Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος». Ο πολιτικός τύπος ως πηγή κατανόησης του γενικότερου κλίματος της περιόδου αυτής και διερεύνησης των σημαντικότερων πολιτικών γεγονότων, αξιοποιήθηκε για τη συνεισφορά πολύτιμων πληροφοριών για την παρούσα εργασία ως πρωτογενής πηγή. Τα πρωτοσέλιδα άρθρα, τα ρεπορτάζ, οι ειδήσεις, ο σχολιασμός των γεγονότων για τα τεκταινόμενα της εποχής, προσφέρουν τη δυνατότητα πρόσβασης σε υλικό εξαιρετικά πολύτιμο, που σκιαγραφεί τον παλμό και το περιρρέουσα ατμόσφαιρα της περιόδου. Η εφημερίδα «Εμπρός» κινείται στο χώρο της λαϊκής δεξιάς και εκφράζει με συνέπεια το αντικομμουνιστικό πνεύμα της εποχής. Από την άλλη πλευρά, η «Ελευθερία» αποτελεί για το χώρο του Κέντρου ένα

σταθερό και αξιόπιστο στήριγμα, που υιοθετεί αταλάντευτα μια κεντρώα γραμμή στο χώρο της ειδησεογραφίας και συμβάλλει από το δημοσιογραφικό μετερίζι στη σφυρηλάτηση της ενότητας στον Κεντρώο χώρο. Επίσης, για τη μελέτη των πολιτικών παρατάξεων, την ιστορική συγκρότησή τους και τη δράση τους μεταπολεμικά, το εκλογικό αποτύπωμα των πολιτικών κομμάτων. την κατανόηση της λειτουργίας του κράτους και των παραγόντων που τη διαμορφώνουν, χρησιμοποιήθηκε η διαθέσιμη βιβλιογραφία.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στα μέλη της τριμελούς επιτροπής επίβλεψης της Διατριβής Μεταπτυχιακής Ειδίκευσης, για την πολύτιμη βοήθειά τους. Πιο συγκεκριμένα, θέλω να ευχαριστήσω τον Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας κύριο Ιάκωβο Μιχαηλίδη, τον Καθηγητή κύριο Σωτήρη Ριζά και ιδιαίτερα τον επιβλέποντα Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας κύριο Θανάση Χρήστου για τις διορθώσεις και τις υποδείξεις κατά την εκπόνηση της εργασίας, καθώς και την αδιάκοπη και συνεχή υποστήριξη του, σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα, για τις πολύτιμες γνώσεις που με υπομονή μου παρείχαν. Τέλος, θα ήθελα να εκφράσω την πιο βαθιά μου ευγνωμοσύνη προς την οικογένειά μου για την ενθάρρυνση και την υποστήριξη της, προκειμένου να ολοκληρώσω αυτή την εργασία.

Είναι αυτονόητο ότι η ευθύνη για τα όποια λάθη και τις όποιες παραλήψεις βαρύνουν αποκλειστικά τον γράφοντα.

Εισαγωγή

Το έπος του '40, η Κατοχή και η Αντίσταση και ο Εμφύλιος Πόλεμος, αποτέλεσαν το έναυσμα για τη διαμόρφωση πολλαπλών και αλληλοεξαρτώμενων διαφοροποιήσεων και αναπροσαρμογών σε πολιτικό, κοινωνικό, ιδεολογικό και οικονομικό επίπεδο, διαμορφώνοντας σε μεγάλο βαθμό τη φυσιογνωμία της σύγχρονης Ελλάδας. Τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια σημαδεύτηκαν από κρίσιμες ανακατατάξεις σε όλο το εύρος του ελληνικού πολιτικού φάσματος, σχηματοποιώντας καθοριστικά τις συνθήκες και τους όρους εξέλιξης της ελληνικής πολιτικής σκηνής και την προσαρμογή της στις διεθνείς εξελίξεις. Αποτέλεσαν την πρώτη ύλη για τη δημιουργία του ιδεολογικού υποβάθρου, που στηρίχτηκε η εμφάνιση και η εδραίωση του Κέντρου ως αυθύπαρκτης πολιτικής παράταξης, με διακριτό πολιτικό στίγμα και κοινωνικές αναφορές.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια, στο καθένα από τα οποία καταγράφονται οι βασικοί άξονες, πάνω στους οποίους δομείται η παρούσα εργασία. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το ιστορικό πλαίσιο της μετεμφυλιακής περιόδου. Δίνεται έμφαση στο δύσκολο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον, που διαμορφώθηκε μετά τον Εμφύλιο και την αντανάκλαση του στην εξέλιξη της χώρας. Επίσης, παρουσιάζονται οι σημαντικότερες πολιτικές δυνάμεις, οι μεταβολές στην κομματική γεωγραφία, οι επιδράσεις τους στην πολιτική ζωή, η ανατροπή των κατεστημένων πολιτικών ισορροπιών, καθώς και οι όροι και οι συνθήκες ίδρυσης της ΕΠΕΚ. Ο ρόλος και η σημασία των εξωκοινοβουλευτικών παραγόντων επηρεασμού της διαδικασίας λήψης των κρίσιμων κυβερνητικών αποφάσεων, είναι μια ακόμη παράμετρος που αναδεικνύεται. Το παλάτι με τις παρεμβάσεις του, ο στρατός και κυρίως η οργάνωση ΙΔΕΑ με τον έλεγχο που ασκεί, καθώς και ο αμερικανικός παράγοντας με τη δυνατότητα διαμόρφωσης των πολιτικών εξελίξεων, αποτελούν τους βασικούς εκφραστές αυτής της εξωθεσμικής παρέμβασης στην ομαλή κυβερνητική λειτουργία και διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στο σύστημα διακυβέρνησης. Το πρώτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση της λειτουργίας του παρασυντάγματος και της λειτουργίας του ως του αναγκαίου νομικού οπλοστασίου, για την εφαρμογή και υλοποίηση της αντικομμουνιστικής πολιτικής του επίσημου κράτους και των οργάνων του.

Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι κρίσιμες εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1950 – 1952 και η πολιτική δυναμική της ΕΠΕΚ. Οι εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 αποτελούν τις πρώτες εκλογές της μετεμφυλιακής περιόδου και καταγράφεται η σημαντική πολιτική ανατροπή που επήλθε σε σχέση με τις εκλογές του 1946 και την αμφισβήτηση της παντοδυναμίας της Δεξιάς. Οι δημοτικές εκλογές που ακολούθησαν την 15^η Απριλίου 1951, ανέδειξαν τη σταθεροποίηση της ΕΠΕΚ στον κομματικό χάρτη της χώρας. Οι βουλευτικές εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951 επιβεβαίωσαν τον πρωταγωνιστικό ρόλο της ΕΠΕΚ και την κυριαρχική της επίδραση στο σχηματισμό κυβέρνησης. Κλείνοντας το δεύτερο κεφάλαιο καταγράφονται οι βουλευτικές εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, με την κυριαρχία του Ελληνικού Συναγερμού του Παπάγου και τη φθορά που υπέστησαν τα κόμματα του Κέντρου.

Οι κυβερνήσεις συνεργασίας της ΕΠΕΚ και το έργο που επιτέλεσαν, αποτελούν αντικείμενο του τρίτου κεφαλαίου. Η πρώτη βραχύβια κυβέρνηση της ΕΠΕΚ (14 Απριλίου – 18 Αυγούστου 1950), δεν είχε τον απαιτούμενο χρονικό ορίζοντα για να ξεδιπλώσει το έργο της, πρόλαβε όμως να δώσει σαφή δείγματα γραφής για βασικά σημεία του προγράμματός της, τα οποία επιχείρησε να εφαρμόσει. Ταυτόχρονα όμως αναδείχθηκαν και οι μεγάλες αδυναμίες της ως προς τα θέματα εσωτερικής της συνοχής και σταθερότητας, τα οποία θα αποτελούν μόνιμη και διαρκή απειλή για την ίδια την ύπαρξή της. Η δεύτερη κυβερνητική θητεία, που υπήρξε μακροβιότερη (27 Οκτωβρίου 1951 -11 Οκτωβρίου 1952), είχε να επιδείξει περισσότερα επιτεύγματα από την πρώτη, κυρίως στον οικονομικό τομέα, αλλά σημαδεύτηκε από την εκτέλεση του Μπελογιάννη και των συντρόφων του, αναδεικνύοντας την αδυναμία της ΕΠΕΚ να επιβάλει την κυβερνητική της πολιτική και τον πολιτικό της λόγο στον σκληρό πυρήνα του κράτους και να ελέγξει αποφασιστικά τα παρακλάδια του παρακράτους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα επιχειρηθεί μια αποτίμηση του κεντρικού διαλείμματος και θα εξεταστούν οι παράγοντες που οδήγησαν στην αποτυχημένη εφαρμογή της κεντροαριστερής πρότασης εξουσίας, που πρέσβευε η ΕΠΕΚ. Έμφαση θα δοθεί στις αδυναμίες και τις δυσκολίες, που αναπτύχθηκαν στο εσωτερικό της και δεν επέτρεψαν την ανάπτυξη ενός ιδεολογικά ομοιογενούς κομματικού σχηματισμού, ο οποίος θα μπορούσε να αποτελέσει το όχημα για την ανανέωση της παράταξης του Κέντρου και την αναγέννηση της πολιτικής ζωής του τόπου. Παράλληλα, θα καταβληθεί προσπάθεια να αναδειχθεί ο διαβρωτικός ρόλος της εξωθεσμικής

παρέμβασης στη διακυβέρνηση της χώρας και η συντονισμένη δραστηριότητα του παρακράτους, με σκοπό την αλλοίωση του έργου των κυβερνήσεων της ΕΠΕΚ.

Τέλος, στον επίλογο θα καταγραφεί μια συνολική αποτίμηση του κεντρικού κυβερνητικού εγχειρήματος την περίοδο 1950 – 1952 και θα αποτυπωθούν οι επιδράσεις και οι αλλαγές που προκάλεσε στην πολιτική ζωή και στην εξέλιξη του ελληνικού κομματικού συστήματος.

Α΄ Κεφάλαιο

Το ιστορικό πλαίσιο της μετεμφυλιακής περιόδου

1.1. Το κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε με τη λήξη του Εμφυλίου πολέμου

Η Ελλάδα μεταπολεμικά βρέθηκε αντιμέτωπη με ανυπολόγιστες καταστροφές, των οποίων το μέγεθος και οι επιπτώσεις διογκώθηκαν από τις αντίξοες πολιτικές συνθήκες, που επικράτησαν και υπονόμισαν τη συγκρότηση ενός πολιτικού πλαισίου εθνικής συνεννόησης και κοινωνικής συναίνεσης. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η τριπλή Κατοχή άφησαν ανεξίτηλο το αποτύπωμά τους στην οικονομική ζωή και το παραγωγικό περιβάλλον της χώρας. Από το 1940 ως το 1944 φονεύθηκαν 550.000 άτομα (8% του πληθυσμού) και καταστράφηκε το 34% του εθνικού πλούτου.¹ Κατεστραμμένες υποδομές, απώλειες σε μέσα παραγωγής, απαξίωση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, αδυναμία αξιοποίησης των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας, εξουθενωμένο εργατικό δυναμικό, πληθωρισμός, μαύρη αγορά ήταν κάποιες από τις δυσάρεστες συνέπειες που είχαν επέλθει από την ισοπεδωτική επέλαση των κατακτητών. Παράλληλα, ο Εμφύλιος Πόλεμος που ακολούθησε, αποτέλεσε μια κρίσιμη καμπή στη σύγχρονη ελληνική ιστορία και σημάδεψε την πορεία της Ελλάδας, με την ανάδειξη νέων κοινωνικών και πολιτικών δεδομένων.² Με τη λήξη του στα τέλη του Αυγούστου του 1949, βασικό ζητούμενο και κύρια επιδίωξη, υπήρξε ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας μακράς και επίπονης διαδικασίας, αφενός για την οικονομική ανάπτυξη και την παραγωγική ανασυγκρότηση και αφετέρου για τη συμφιλίωση της κοινωνίας, προκειμένου η χώρα να εισέλθει με αξιώσεις στη νέα μεταπολεμική εποχή και να λάβει τη θέση που δικαιούταν στην Ευρώπη.

Η Ελλάδα την περίοδο αυτή αντιμετώπισε τον κίνδυνο της ολοκληρωτικής οικονομικής κατάρρευσης. Η κρατική μηχανή είχε αποδιοργανωθεί πλήρως, ο πληθωρισμός σημείωνε ραγδαία άνοδο, ο βιομηχανικός τομέας δεν ήταν σε θέση να

---

1 Κ. Τσουκαλάς, *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Αθήνα 1981, σ. 80

2 Για τη διάσταση του Εμφυλίου και τις επιδράσεις του όχι μόνο σε πολιτικό επίπεδο, αλλά και για το βαθύ ψυχολογικό τραύμα σε ατομικό επίπεδο, καθώς και για το βαθύ πολιτισμικό και κοινωνικό σχίσμα βλ. Γ. Δερτιλής, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Ηράκλειο 2018, σ. 769

ικανοποιήσει τις στοιχειώδεις ανάγκες για προϊόντα που θα απορροφούνταν από την εσωτερική αγορά, οι βασικές υποδομές ήταν κατεστραμμένες, η κερδοσκοπία και η μαύρη αγορά είχαν αποκτήσει ενδημικό χαρακτήρα, η εξαθλίωση μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού αποτελούσε μια οδυνηρή πραγματικότητα. Η αναπτυξιακή κατεύθυνση της οικονομίας επιχειρήθηκε, τουλάχιστον σε επίπεδο προθέσεων και διακηρύξεων από όλες τις πολιτικές δυνάμεις, να δρομολογηθεί μέσα από την κατασκευή σύγχρονων έργων ενεργειακής υποδομής, την αξιοποίηση του αξιόλογου ορυκτού πλούτου της χώρας και την εκβιομηχάνιση, με σοβαρές όμως αμφιταλαντεύσεις σχετικά με το είδος και την τάξη μεγέθους της βιομηχανίας, που θα έπρεπε να δοθεί έμφαση. Οι πρωτοβουλίες σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης της οικονομίας στηρίχθηκαν αποκλειστικά στην τεχνογνωσία των ξένων αποστολών και στα προγράμματα βοήθειας, που υλοποιήθηκαν υπό την αιγίδα της Βρετανίας και κυρίως των ΗΠΑ. Βασικό σημείο σύγκλισης όλων αποτελούσε η αποκατάσταση της χρηματικής οικονομίας, κυρίως για λόγους όχι μόνο καθαρά οικονομικούς, αλλά και επιβολής της έννομης τάξης και της ανόρθωσης του κύρους της κρατικής εξουσίας.³ Οι τρεις προσπάθειες νομισματικής μεταρρύθμισης και δημοσιονομικής εξυγίανσης που εφαρμόστηκαν το Νοέμβριο του 1944 από τον Αλέξανδρο Σβώλο, τον Ιούνιο του 1945 από τον Κυριάκο Βαρβαρέσο και τον Ιανουάριο του 1946 με την υπογραφή της «Ελληνοβρετανικής Συμφωνίας του Λονδίνου» από την κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη και της Βρετανίας, δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα δημοσιονομικά αποτελέσματα, που θα βελτίωναν την συνολική εικόνα της οικονομίας της χώρας. Η νομισματική σταθερότητα και η βελτίωση των βασικών δημοσιονομικών δεικτών, απαραίτητες προϋποθέσεις για την υλοποίηση μιας στρατηγικής εξυγίανσης και ανάπτυξης, δεν επετεύχθησαν στον επιθυμητό και αναγκαίο βαθμό. Το ταραγμένο πολιτικό κλίμα της εποχής, οι έντονες κοινωνικές συγκρούσεις, οι ποικίλοι αποκλεισμοί μεγάλης μερίδας του πληθυσμού και η καταστρατήγηση κάθε έννοιας κοινωνικής δικαιοσύνης και ισοπολιτείας, οι ασταθείς και αδύναμες κυβερνήσεις, το αναποτελεσματικό διοικητικό σύστημα, η έλλειψη κουλτούρας για την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών σε παραγωγικές επενδύσεις από τους έλληνες κεφαλαιούχους, αποτέλεσαν τους βασικούς παράγοντες αποτυχίας των παραπάνω μεταρρυθμίσεων. Έτσι, διατηρήθηκαν κατοχικές συνήθειες και πρακτικές όπως η χρυσοφιλία, ο αποθησαυρισμός χρυσών λιρών και συναλλάγματος, η μαύρη αγορά, η

3 Χ. Χατζηιωσήφ, «Η Πολιτική Οικονομία της Μεταπολεμικής Ελλάδας, 1944-1996», στο: *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} – 20^{ος} αιώνας)* (Επιμ. Β. Κρεμμυδάς), Αθήνα 2002, σ. 289

αποθεματοποίηση προϊόντων και αγαθών, η έλλειψη εμπιστοσύνης στο εγχώριο νόμισμα. Όλα αυτά συνέβαιναν σε μια εποχή που έπρεπε να δαπανηθούν σημαντικά ποσά για την αναδιοργάνωση του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας, και στη συνέχεια για τη μακροχρόνια συμμετοχή των ενόπλων δυνάμεων στον Εμφύλιο.⁴

Η ελληνική πλευρά διαβλέποντας την αδυναμία των Βρετανών να συνεχίσουν να υποστηρίζουν οικονομικά και στρατιωτικά την Ελλάδα άρχισε να στρέφεται από τα μέσα του 1946, προς την αμερικανική πλευρά και τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, υπέβαλλαν αίτημα για τη χορήγηση δανείου. Προκειμένου να εξεταστεί το αίτημα και να διαπιστωθούν η πολιτική και η κοινωνική κατάσταση, καθώς και οι προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, η αμερικανική κυβέρνηση συγκρότησε μια αποστολή εμπειρογνομόνων με επικεφαλής τον Paul Porter, με σκοπό να μεταβεί στην Ελλάδα, να μελετήσει όλες τις σχετικές παραμέτρους και να συντάξει έκθεση με συγκεκριμένες προτάσεις για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας και τα απαραίτητα μέτρα που θα έπρεπε να ληφθούν. Ο Porter ήταν ενεργό μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος και παιδί του New Deal και είχε πλούσια διοικητική εμπειρία από τη θητεία του σε διευθυντικές θέσεις σε αμερικανικές κυβερνητικές υπηρεσίες και οργανισμούς.⁵ Με βάση τις προτάσεις και τις επισημάνσεις αυτής της έκθεσης που συντάχθηκε το χειμώνα του 1947, καθώς και την επίσημη ανακοίνωση της Βρετανίας για αδυναμία συνέχισης της οικονομικής αρωγής προς την Ελλάδα στις 21 Φεβρουαρίου 1947,⁶ εξαγγέλθηκε από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Harry Truman στις 12 Μαρτίου 1947 στο αμερικανικό Κογκρέσο, η πρόθεση να στηριχτούν στρατιωτικά και οικονομικά η Ελλάδα και η Τουρκία, που απειλούνταν από τον κομμουνιστικό κίνδυνο. Η εξάντληση της σχεδόν χρεοκοπημένης αγγλικής οικονομίας, οδήγησε στην παραίτησή της από τον πρωταγωνιστικό ρόλο που έπαιζε στην Εγγύς Ανατολή⁷ και διαμόρφωσε νέα δεδομένα για την ελληνική εξωτερική πολιτική και το ρόλο της στην ανατολική Μεσόγειο και τα Βαλκάνια. Το Δόγμα Τρούμαν υλοποιήθηκε με τη συμφωνία που υπογράφηκε μεταξύ Ελλάδας και ΗΠΑ στις 20 Ιουνίου του 1947 και προέβλεπε τη χορήγηση οικονομικής βοήθειας για την ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας, με την επιτήρηση μιας πολυμελούς αποστολής, της Αμερικανικής

4 Κ. Κωστής, *Ο Πλούτος της Ελλάδας. Η ελληνική οικονομία από τους βαλκανικούς πολέμους μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2018 σ. 307, στο εξής βλ. Κ. Κωστής, *Ο Πλούτος της Ελλάδας*

5 Π. Βόγλης, «Ο Paul Porter και η αμερικανική οικονομική αποστολή στην Ελλάδα (18 Ιανουαρίου - 22 Μαρτίου 1947)», στο: Μνήμων, τχ. 27 (2005), σ. 289

6 Γ. Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004, σ. 147 και Χ. Χατζηιωσήφ, *ό. π.*, σ. 289

7Α. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 438

Αποστολής Βοήθειας στην Ελλάδα (American Mission for Aid to Greece – AMAG), που στάλθηκε στην Ελλάδα με διευρυμένες και δεσμευτικές για την εκτελεστική εξουσία αρμοδιότητες, που ξεπερνούσαν τα στενά όρια της χάραξης και άσκησης της οικονομικής πολιτικής. Σε αρκετές περιπτώσεις η διεκπεραίωση των καθηκόντων της Αποστολής, κινούνταν στα όρια του σκληρού πυρήνα της κυβερνητικής εξουσίας, δημιουργώντας ζητήματα εξωθεσμικών παρεμβάσεων και προσβολής της εθνικής κυριαρχίας. Το ύψος της βοήθειας στην Ελλάδα ανερχόταν σε 300 εκατομμύρια δολάρια: 150 εκατομμύρια δολάρια στρατιωτική και 150 εκατομμύρια δολάρια οικονομική βοήθεια.⁸ Το Δόγμα Τρούμαν εξαγγέλθηκε αρχικά για την Ελλάδα και μετασηματίστηκε στη συνέχεια σε μια αρχή εξωτερικής πολιτικής, η οποία αφορούσε την ανάληψη εκ μέρους των Αμερικανών της ευθύνης να αναχαιτίσουν τον κομμουνισμό και τη σοβιετική επέκταση και επισημοποίησε τον ηγεμονικό ρόλο των ΗΠΑ στον κόσμο.⁹

Παράλληλα, οι ΗΠΑ προκειμένου να εξασφαλίσουν την ανάπτυξη των ευρωπαϊκών χωρών και να τις προετοιμάσουν να αντιμετωπίσουν επιτυχώς τον κίνδυνο επέκτασης και επικράτησης των κομμουνιστικών καθεστώτων και της σοβιετικής επιρροής, επεξεργάστηκαν και διαμόρφωσαν το «Πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης» που έμεινε γνωστό ως Σχέδιο Μάρσαλ, από το όνομα του εμπνευστή του George Marshall, στρατηγού και Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ. Στις 05 Ιουνίου 1947 σε μια ομιλία του στο πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ παρουσίασε τους στόχους και τα μέσα υλοποίησης της αμερικανικής στήριξης της κατεστραμμένης οικονομίας της Ευρώπης. Η επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης δεν εξυπηρετούσε μόνο την ενίσχυση των ευρωπαίων απέναντι στη σοβιετική απειλή, αλλά ταυτόχρονα κατοχύρωνε την οικονομική ηγεμονία των ΗΠΑ στην ευρωπαϊκή ήπειρο, με την ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών που θα στήριζαν το αμερικανικό παραγωγικό μοντέλο. Η μεταπολεμική ανοικοδόμηση αποτελούσε την εκκίνηση της διαδικασίας «αμερικανοποίησης» της Ευρώπης και η οποία αφορούσε όχι μόνο τον οικονομικό τομέα, αλλά και το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και δραστηριοτήτων.¹⁰ Το ποσό της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ προς την Ελλάδα για την περίοδο 1948-1952 έφτασε τα 946,4 εκατομμύρια δολάρια.¹¹ Στα πλαίσια αυτά η

8 Α. Βετσόπουλος, *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα 2007, σ. 78

9 Α. Λιάκος, *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2019, σ. 290

10 Π. Βόγλης, *ό. π.*, σ.291

11 Α. Κωστόπουλος, *Γέφυρες συνεργασίας. Σχέδιο Marshall και Ελλάδα*, Αθήνα χ. χ., σ. 25 & 68

Ελλάδα στηριζόταν για την επιβίωση και την αναζωογόνηση της οικονομίας της στην αξιοποίηση της αμερικανικής βοήθειας, όπως άλλωστε συνέβη και με τις υπόλοιπες δυτικές ευρωπαϊκές χώρες. Όμως ο Εμφύλιος με την ένταση και τη μακρά διάρκειά του, προκάλεσε σημαντικές ανασχές και οπισθοδρομήσεις αυτής της διαδικασίας, που δεν παρατηρήθηκαν στις υπόλοιπες δυτικές ευρωπαϊκές χώρες. Η ανοικοδόμηση και η ανάκαμψη της οικονομίας συμβάδισαν με την ανασχεση της κομμουνιστικής επέκτασης και για το λόγο αυτό η οικονομική βοήθεια που χορηγήθηκε στα πλαίσια του Σχεδίου Μάρσαλ είχε κοινωνικό αντίκτυπο και όχι μόνο πολιτικό.¹² Μεγάλο μέρος της ξένης βοήθειας χρησιμοποιήθηκε για τις ανάγκες διεξαγωγής της εμφύλιας σύρραξης, στερώντας πολύτιμους πόρους αλλά και ανθρώπινο δυναμικό από μια εθνική προσπάθεια παραγωγικής ανάπτυξης και ανάκαμψης της οικονομίας. Η ελληνική βιομηχανική παραγωγή έφθασε μόλις το 1950 στο επίπεδο της παραγωγής του 1939, ενώ αντίστοιχα το 1949 η βιομηχανική παραγωγή της Γαλλίας και της Βρετανίας φθάνει ήδη στο 123% της παραγωγής του 1939 και της Ιταλίας αντίστοιχα στο 104%.¹³

Κάτω από τις δύσκολες αυτές συνθήκες έπρεπε να δρομολογηθεί σε σταθερή και αταλάντευτη τροχιά ο αστικός προσανατολισμός της ελληνικής κοινωνίας σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Η ελληνική κυβέρνηση προσχώρησε στο Σχέδιο Μάρσαλ με πρωταρχικό σκοπό να εξασφαλίσει την εκβιομηχάνιση και να επιτύχει ικανοποιητικούς ρυθμούς ανάπτυξης στο εξωτερικό εμπόριο και τη ναυτιλία.¹⁴ Αποτελούσε επιτακτική ανάγκη η διαμόρφωση ενός οικονομικού και κοινωνικού πλαισίου ευημερίας που θα εξασφάλιζε την απαλλαγή από τη φτώχεια και την ανέχεια, που βίωνε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού της χώρας και απειλούσε τις όποιες προσδοκίες για προκοπή και ευημερία, στα πρότυπα της δυτικής Ευρώπης. Στις συνθήκες αυτές θα πρέπει να συνυπολογιστούν και οι κοινωνικοί αποκλεισμοί και τα εμπόδια εξέλιξης για μεγάλες πληθυσμιακές ομάδες, που ασφυκτιούσαν κάτω από ένα αυταρχικά δομημένο θεσμικό πλαίσιο, σχεδιασμένο και ενταγμένο αποκλειστικά σε έναν ανεδαφικό και στείρο αντικομμουνιστικό προσανατολισμό. Η αναζήτηση και η επίτευξη της κοινωνικά επιθυμητής ισορροπίας μεταξύ του προσανατολισμού της ανάπτυξης και του τρόπου διαχείρισης των προσδοκιών για εξέλιξη, αποτελούσε ένα ζήτημα η λύση του οποίου θα προέκυπτε από την

12 Α. Βετσόπουλος, *ό. π.*, σ. 99

13 Γ. Μηλιός, «Η ελληνική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα» στο: *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία* (Επιμ. Α. Μωυσίδης – Σ. Σακελλαρόπουλος), Αθήνα 2010, σ. 277

14 Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945 – 1981*, τ. 2, Αθήνα 2005, σ. 27

προσαρμογή του πολιτικού συστήματος σε ένα νέο, εντελώς διαφοροποιημένο περιβάλλον από αυτό στο οποίο συγκροτήθηκε η μετεμφυλιακή πολιτική διεύθυνση.¹⁵

1.2. Η αναδιάταξη των πολιτικών παρατάξεων και η ίδρυση της ΕΠΕΚ

Προπολεμικά στην Ελλάδα κυριάρχησαν δύο μεγάλες παραδοσιακές πολιτικές παρατάξεις: το Κόμμα των Φιλελευθέρων και το Λαϊκό Κόμμα. Η συγκρότηση και η εξέλιξή τους επηρεάστηκαν καθοριστικά από το πολιτικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε από τον Εθνικό Διχασμό. Τα δύο αυτά ιστορικά κόμματα εξέφραζαν αντίστοιχα και τις δύο αντίπαλες πολιτικές ιδεολογίες, το φιλελευθερισμό και το συντηρητισμό και εναλλάσσονταν συχνά στην εξουσία. Την ίδια περίοδο η επιρροή του κομμουνιστικού κόμματος ήταν περιορισμένη και ιδιαίτερα κατά τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, η οργάνωσή του κλονίστηκε και ο κομματικός του μηχανισμός υπέστη σοβαρές απώλειες από την εφαρμογή συστηματικών και εξοντωτικών μεθόδων από τη μεριά των κρατικών υπηρεσιών καταστολής. Η περίοδος της Κατοχής βρήκε τον παραδοσιακό πολιτικό κόσμο και τους αστικούς κομματικούς σχηματισμούς αντιμέτωπους με ένα κεφαλαιώδες ζήτημα, τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσουν απέναντι στους κατακτητές, καθώς και τη μορφή, την ένταση και τον προσανατολισμό που θα έπαιρνε η Αντίσταση. Ο αστικός πολιτικός κόσμος στην πλειοψηφία του επέλεξε είτε το δρόμο της φυγής στο εξωτερικό, είτε τη διατήρηση μιας ουδέτερης / παθητικής στάσης, εναποθέτοντας τις όποιες ελπίδες και προσδοκίες στους Συμμάχους και ιδιαίτερα στους Βρετανούς. Η διστακτικότητα και η ατολμία να συμμετέχουν ενεργά σε αντιστασιακές μαζικές κινήσεις, είχε ως αποτέλεσμα το ΚΚΕ και άλλα μικρά κόμματα να αναπτύξουν συντονισμένη και αποτελεσματική αντιστασιακή δράση και παράλληλα να διαμορφώσουν μαζικές οργανώσεις αρωγής και προσφοράς βοήθειας στο δοκιμαζόμενο από τις κακουχίες πληθυσμό. Το Σεπτέμβριο του 1941 ιδρύθηκε το ΕΑΜ επιδιώκοντας να εκπροσωπήσει ενωτικά το δοκιμαζόμενο από την Κατοχή πατριωτικό συναίσθημα του λαού, βασιζόμενο ταυτόχρονα και στη διαχρονική εμπειρία των μελών και στελεχών του ΚΚΕ από την ανάπτυξη παράνομης

15 Σ. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και δικτατορία*, Αθήνα 2008, σ. 13 - 14

κομματικής δράσης. Ενώ το 1941 το ΚΚΕ είναι ανύπαρκτο ως κόμμα, τα επόμενα δύο χρόνια θα ισχυροποιηθεί με εκατοντάδες χιλιάδες μέλη, θα εκπροσωπήσει τα αιτήματα των λαϊκών στρωμάτων και θα ηγηθεί του Εαμικού κοινωνικού μπλοκ.¹⁶ Για πρώτη φορά στην ελληνική πραγματικότητα εμφανίστηκε ένας ταξικός συνασπισμός «από κάτω», που είχε σοβαρές πιθανότητες να πάρει την εξουσία.¹⁷ Η μαζικότητα και η ενεργή πολιτική συμμετοχή των νέων και των γυναικών, αποτελούσε φαινόμενο πρωτόγνωρο για τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα. Δημιουργήθηκε ένα μαζικό κίνημα, ανεξάρτητα από την ηγεσία οποιουδήποτε χαρισματικού ατόμου ή σαφώς καθορισμένης ομάδας, με τους κομμουνιστές που είχαν τον έλεγχο να παραμένουν εσκεμμένα στη σκιά.¹⁸ Η δυναμική αυτή ανατράπηκε με την έκβαση των Δεκεμβριανών και ακολούθησε η χαμένη ευκαιρία για εσωτερική ειρήνευση και ομαλότητα, με την παραβίαση της Συμφωνίας της Βάρκιζας και το όργιο της οργανωμένης βίας και των συστηματικών διώξεων σε βάρος των κομμουνιστών και των δημοκρατικών πολιτών στα πλαίσια της Λευκής Τρομοκρατίας. Οι βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου του 1946, από τις οποίες απείχαν το ΚΚΕ και οι Εαμογενείς δυνάμεις, αλλά και κόμματα και προσωπικότητες του Κέντρου, επικύρωσαν την πρωτοκαθεδρία της δεξιάς παράταξης και τη μονοπώληση στην άσκηση της κρατικής εξουσίας και στον έλεγχο των μηχανισμών ασφάλειας και διατήρησης της τάξης. Ο Εμφύλιος που ακολούθησε οδήγησε την κομμουνιστική Αριστερά στην συντριβή της και σε μια οδυνηρή στρατιωτική και πολιτική ήττα. Το μετεμφυλιακό πολιτικό σκηνικό χαρακτηριζόταν από αστάθεια και ρευστότητα, που οφείλονταν στην πολυπλοκότητα των πολιτικών εξελίξεων και στην αλληλεπίδραση εσωτερικών και διεθνών παραγόντων.

Η δεξιά παράταξη εκπροσωπούσαν κυρίως από το Λαϊκό Κόμμα, με αρχηγό τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη, του οποίου η ικανότητα και η αποτελεσματικότητα ως προς τη διαχείριση του Εμφυλίου είχαν αμφισβητηθεί ενδοπαραταξιακά, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας το κρίσιμο διάστημα του 1947-1949. Τον Οκτώβριο του 1950 όμως ξέσπασε στον Οργανισμό Λιμένος Πειραιώς ένα μεγάλο σκάνδαλο κατάχρησης και κακοδιαχείρισης, που ήταν αναμειγμένα κομματικά στελέχη του Λαϊκού Κόμματος και πρόσωπα από το στενό οικογενειακό

16 Χ. Βερναδάκης – Γ. Μαυρής, *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991, σ. 73

17 Δ. Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 1985, σ. 25-26

18 R. Beaton, *Ελλάδα: Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, Αθήνα 2020, σ. 360

περιβάλλον του Τσαλδάρη. Το γεγονός αυτό έπληξε το πολιτικό κύρος και τη δημόσια εικόνα του Τσαλδάρη και ήρθε να ολοκληρώσει την απαξίωση προς το πρόσωπό του, που είχε ξεκινήσει την προηγούμενη χρονιά με το σκάνδαλο των καυσίμων και την ανάμειξη του Υπουργού Μεταφορών Παναγιώτη Χατζηπάνου.¹⁹ Η κρίση στο Λαϊκό Κόμμα με την δημοσιοποίηση των σκανδάλων διασπάθισης δημόσιου χρήματος ήταν αναπόφευκτη και η ενότητά του δοκιμάστηκε, ιδιαίτερα από την άκαμπτη στάση του Τσαλδάρη, που δεν δέχτηκε να παραιτηθεί προκειμένου να ξεπεραστεί η δύσκολη συγκυρία και να εκτονωθεί η κατάσταση στο κόμμα. Στα μέσα Νοεμβρίου ο Στέφανος Στεφανόπουλος αποχωρεί με μια ομάδα βουλευτών και τον Ιανουάριο του 1951 από κοινού με το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Παναγιώτη Κανελλόπουλου δημιουργούν το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα.

Παράλληλα, την πρωτοκαθεδρία του Λαϊκού Κόμματος στην εκπροσώπηση της συντηρητικής παράταξης απειλούσε και ο Σπυρίδων Μαρκεζίνης αρχηγός του Νέου Κόμματος, που είχε προέλθει από την αποχώρηση ομάδας βουλευτών του Λαϊκού Κόμματος το Φεβρουάριο του 1947. Στην προσπάθειά του να διευρύνει τη λαϊκή βάση υποστήριξης, των νέων αντιλήψεων που επιχειρούσε να εκπροσωπήσει, προέβαλλε την ισχυρή προσωπικότητα του στρατάρχη Αλέξανδρου Παπάγου, ως τον αναμορφωτή της πατρίδας και εκπρόσωπο μιας ισχυρής παράταξης που θα ξεπερνούσε τα όρια της δεξιάς και θα αποτελούσε τον εγγυητή για την πραγματοποίηση των αναγκαίων αλλαγών. Οι προσπάθειες αυτές καρποφόρησαν με την ίδρυση του Ελληνικού Συναγερμού τον Αύγουστο του 1951 από τον Παπάγο στα πρότυπα του γαλλικού κόμματος Συναγερμός του Γαλλικού Λαού του Σαρλ ντε Γκώλ. Για άλλη μια φορά επενεργεί το σύνδρομο που συνοδεύει την ελληνική αστική ηγεσία ήδη από τους πρώτους αγώνες της για την κατάληψη της εξουσίας και στις ενέργειές της για να τη διατηρήσει: η ανάγκη της πάντα να διαθέτει ένα μεγάλο συντελεστή ασφαλείας για να κρατήσει την εξουσία. Και το μέγιστο συντελεστή ασφαλείας τον βρίσκει, σ' όλες τις περιόδους της ιστορίας μας, στον στρατό που τον μεταβάλλει σε πολιτική ομάδα κρούσης και στην αναζήτηση της ξένης παρουσίας».²⁰ Στο νεοσύστατο κόμμα συγχωνεύτηκαν, αφού πρώτα διαλύθηκαν το κόμμα του Μαρκεζίνη και το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα των Κανελλόπουλου και Στεφανόπουλου

19 Ο Χατζηπάνος κηρύχτηκε ένοχος από το Ειδικό Δικαστήριο για απιστία κατά του Δημοσίου και καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης δύο μηνών με τριετή αναστολή, Ελευθέρια, αρ. φ. 1697, 16.02.1951, σ. 1

20 Ν. Σβωρόνος, *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, Αθήνα 1999, σ. 352

και οι αρχηγοί τους κατέλαβαν επιτελικές θέσεις. Προσχώρησαν επίσης πολλά στελέχη και οπαδοί του Λαϊκού Κόμματος, καθώς και ορισμένοι κεντρώοι βουλευτές και πολιτευτές, κυρίως προερχόμενοι από το κόμμα του Παπανδρέου. Ο Παπάγος επέμενε να χαρακτηρίζει «κίνημα» το νέο πολιτικό φορέα, σε μια προσπάθεια εξωραϊσμού και διαφοροποίησης με τα ως τότε υπάρχοντα κόμματα.²¹

Στο χώρο της αριστεράς, η λήξη του Εμφυλίου βρήκε το ΚΚΕ να έχει καταποντιστεί στρατιωτικά και πολιτικά. Μεγάλα τμήματα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας και άμαχοι, βρήκαν ασφαλές καταφύγιο ως πολιτικοί πρόσφυγες στις χώρες του ανατολικού μπλοκ, προκειμένου να γλιτώσουν από την εξόντωση που τους επιφύλασσαν οι μηχανισμοί καταστολής του αστικού κράτους. Κατά τη διάρκεια των τελικών σταδίων του πολέμου, πάνω από 140.000 άνθρωποι διέφυγαν αυτοεξοριζόμενοι.²² Η ηγεσία του ΚΚΕ με τραυματισμένο το κύρος της και από την εξορία που είχε καταφύγει, επεδίωξε να αξιολογήσει και να ανιχνεύσει τις αιτίες της ήττας. Ο γενικός γραμματέας του ΚΚΕ Νίκος Ζαχαριάδης και ο πυρήνας της ηγετικής ομάδας που είχε τον έλεγχο του κόμματος, δεν ανέλαβαν τις ευθύνες που τους αναλογούσαν και απέδωσε τη συντριβή στο «πισώπλατο» χτύπημα του Τίτο και τη μεταστροφή της στάσης της Γιουγκοσλαβίας, η οποία από τον Ιούλιο του 1949 διέκοψε τις σχέσεις της με τον Στάλιν και σφράγισε τα σύνορα με την Ελλάδα, αποκόπτοντας τις οδούς διαφυγής και τον ανεφοδιασμό των μαχητών του ΔΣΕ.²³ Παράλληλα, μέσα στα κομματικά όργανα άρχισε να αναπτύσσεται από μια μερίδα στελεχών, κριτική για τις αποφάσεις και τις επιλογές του κόμματος στη διάρκεια του Εμφυλίου. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τη σκληρή αντίδραση του Ζαχαριάδη, που υλοποιήθηκε με την συνοπτική και άμεση καθαίρεση μιας σειράς αξιόλογων στελεχών με την κατηγορία του οπορτουνισμού. Η διάθεση της ηγεσίας να εξοντώνει τους εσωκομματικούς της αντιπάλους και να καταπνίγει κάθε εσωκομματική φωνή που θα αμφισβητούσε την ορθότητα των επιλογών και των αποφάσεων της, είχε καταγραφεί ήδη από το 1948 με την καθαίρεση του αρχηγού του ΔΣΕ Μάρκου Βαφειάδη, που αντιδρούσε στη μετατροπή του ανταρτικού στρατού σε τακτικό, όπως επιθυμούσε ο Ζαχαριάδης. Πέρα από το ζήτημα του καταλογισμού της ευθύνης για την ήττα, ένα άλλο κρίσιμο προς επίλυση ζήτημα ήταν η οργάνωση και η

21 X. Χρησιτίδης, «Ελληνική Ιστορία 1950-1967», στο: *Θέματα ελληνικής ιστορίας (19^{ος} – 20^{ος} αιώνας)*, (Επιμ. Α. Μπάλα, Ε. Βόγλη, Χ. Χρησιτίδης), Αθήνα 2015, σ. 243

22 D. Close, *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα*, Αθήνα 2003, σ. 337, στο εξής βλ. D. Close, *Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου*

23 Σ. Γρηγοριάδης, *Μετά τον εμφύλιο. Η άνοδος του Παπάγου στην εξουσία*, Αθήνα χ. χ., σ. 126

καθοδήγηση του εξουθενωμένου πολιτικά και αποκομμένου από την ελληνική πραγματικότητα κόμματος. Αποτελούσε επιτακτική ανάγκη η επιλογή της στρατηγικής και του μοντέλου οργάνωσης που θα ακολουθούσε, ώστε να ξεπεράσει τα αδιέξοδα της αρνητικής πολιτικής συγκυρίας και να τεθούν οι βάσεις για την προσαρμογή στα νέα δεδομένα. Στις 09 Οκτωβρίου 1949 συνήλθε στο Μπουρέλι της Αλβανίας η 6^η Ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος και οι αποφάσεις που λήφθηκαν σχετικά με τον προσανατολισμό και τις προτεραιότητες του κομματικού μηχανισμού, ήταν αλληλοσυγκρουόμενες και χωρίς σαφήνεια. Από τη μια πλευρά επιδιωκόταν να δημιουργηθεί ένας «δημοκρατικός συνασπισμός» για τη δημοκρατία και την ειρήνη και να επικεντρωθούν οι προσπάθειες για την οργάνωση λαϊκών αγώνων, με βάση τα πολιτικά και οικονομικά αιτήματα του δοκιμαζόμενου λαού. Ταυτόχρονα όμως, αποφασίστηκε η συνέχιση της ένοπλης παρουσίας, με τη διατήρηση ολιγομελών παρτιζάνικων τμημάτων στο εσωτερικό της χώρας, που θα λειτουργούσαν ως μέσο πίεσης, θα διευκόλυναν την έξοδο στο εξωτερικό καταδιωκόμενων μαχητών και θα βοηθούσαν την είσοδο στη χώρα στελεχών από τις Λαϊκές Δημοκρατίες, που θα στελέχωναν και θα ανασυγκροτούσαν τον παράνομο κομματικό μηχανισμό.²⁴ Η αντιφατική αυτή τακτική προκάλεσε σοβαρά προβλήματα και κατέδειξε την αδυναμία της ηγεσίας να αντιληφθεί έγκαιρα την νέα πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της το γεγονός ότι ο πυρήνας του κομματικού μηχανισμού βρισκόταν στην υπερορία και η συντριπτική πλειοψηφία των στελεχών, που είχε παραμείνει στην Ελλάδα διωκόταν ανηλεώς και ακατάπαυστα, με φυλακίσεις, εξορίες και εγκλεισμό σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Κυρίως όμως είχε υποτιμήσει την κούραση του απλού λαού και την απροθυμία του να συμμετέχει και να στηρίζει ένα ηθικά δίκαιο αγώνα, χωρίς όμως καμιά προοπτική. Το φορτίο των επιπτώσεων και των κυρώσεων σε προσωπικό και οικογενειακό επίπεδο ήταν δυσβάσταχτο και πλέον απειλούνταν η ίδια η επιβίωση των ανθρώπων που είχαν στρατευτεί και συνδεθεί με οποιοδήποτε τρόπο με το ΚΚΕ. Οι λαϊκές μάζες εξουθενωμένες από τον ακατάπαυστο και πολύπλευρο αγώνα δεν έδειχναν την ίδια προθυμία να συνεχίσουν στο διηνεκές τη δέσμευσή τους σε μια ατελέσφορη διαδικασία μετωπικής αντιπαράθεσης. Προσδοκούσαν να τους δοθεί μια διέξοδος ανέλιξης τους, με τη συμμετοχή τους σε διαδικασίες και συμβάσεις κοινωνικής και οικονομικής τους αναβάθμισης. Στις 16 Οκτωβρίου 1949 εκφωνήθηκε από τον

---

24 Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, 1946 – 194*, τ. 2, Αθήνα 2001, σ. 556-557

ραδιοφωνικό σταθμό στο Βουκουρέστι δήλωση του Ζαχαριάδη με την οποία επεδίωξε να μετριάσει την έκταση της ήττας, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι ο ΔΣΕ έθεσε τα όπλα παρά πόδας, δημιουργώντας προσχήματα και αφορμές για δικαιολόγηση των αποκλίσεων από τη δημοκρατική εξέλιξη.²⁵ Ουσιαστικά υπήρξε το έναυσμα για τη συνέχιση των αμείλικτων διώξεων στο εσωτερικό της χώρας με τη δικαιολογία της συνέχισης της ανταρσίας.²⁶ Η τακτική αυτή εμπόδιζε τον αναγκαίο εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής της χώρας και αποτελούσε το πρόσχημα για να εντείνονται η αυταρχικότητα και η βαναυσότητα των νικητών του Εμφυλίου.

Στις εκλογές του 1950 η συμμετοχή της αριστεράς επιτεύχθηκε μέσα από το σχήμα της Δημοκρατικής Παράταξης, που εκπροσωπούσε τα κόμματα που είχαν συνεργαστεί με το ΚΚΕ και απείχαν από τις εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946. Τα κόμματα που συγκρότησαν αυτή την εκλογική συμμαχία ήταν η Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών του Σοφιανόπουλου, το Κόμμα Αριστερών Φιλελευθέρων των Χατζήμπεη και Γρηγοριάδη και το Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας του Σβώλου. Το ΚΚΕ αμφιταλαντεύτηκε για τη στήριξη αυτής της εκλογικής συστράτευσης, που είχε αποκλείσει από τους εκλογικούς της συνδυασμούς εξόριστους ή φυλακισμένους και γενικότερα υποψηφίους που θα είχαν άμεση σχέση με τους μηχανισμούς του.²⁷ Τα στενά χρονικά περιθώρια για να εξασφαλιστεί μια μορφή εκπροσώπησης στις εκλογές δεν επέτρεψαν στο σχήμα αυτό να είναι ευρύτερο και περισσότερο βιώσιμο.²⁸ Στις αρχές του 1951 δημιουργήθηκε ο Δημοκρατικός Συναγερμός, σε μια συντονισμένη προσπάθεια του παράνομου μηχανισμού του ΚΚΕ προκειμένου να κατοχυρωθεί μια αυτόνομη παρουσία του στην πολιτική ζωή. Οι δημοτικές εκλογές του ίδιου έτους αποτέλεσαν την πρώτη προσπάθεια καταγραφής της απήχησης του κόμματος, έστω και σε συνθήκες διαφορετικές από αυτές των βουλευτικών εκλογών, με συνδυασμούς στη συγκρότηση των οποίων είχε τον πρώτο λόγο.²⁹ Ένα περίπου μήνα πριν τις βουλευτικές εκλογές του 1951 και συγκεκριμένα στις 03 Αυγούστου 1951, ανακοινώθηκε επίσημα η δημιουργία της Ενιαίας Δημοκρατικής Αριστεράς (ΕΔΑ), ως ευρύτερου φορέα εκπροσώπησης της αριστεράς,

25 Δ. Χαραλάμπης, *ό. π.*, σ. 31 και Σ. Λιναρδάτος, *Από τον εμφύλιο στη χούντα, τ. 1, 1949 - 1952*, Αθήνα 1977 - 1978, σ. 82

26 Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, τ. 4, Ο Εμφύλιος*, Αθήνα 1998, σ. 403

27 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 83 και Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946 - 1967*, Αθήνα 2019, σ. 107, στο εξής βλ. Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*

28 Γ. Γιαννουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1961)*, Αθήνα 1992, σ. 292

29 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 221

με κύριο μοχλό της οργανωτικής της συγκρότησης, σε επίπεδο στελεχών και κυρίως ψηφοφόρων, το ΚΚΕ. Τα κόμματα που συμμετείχαν σε αυτό τον πολιτικό σχήμα ήταν ο Δημοκρατικός Συναγερμός, το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος, το Κόμμα Αριστερών Φιλελευθέρων, το Δημοκρατικό Ριζοσπαστικό Κόμμα, η Δημοκρατική Ένωση και η Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών. Η ίδρυση της ΕΔΑ αποτέλεσε τη λύση στο πρόβλημα της απαγόρευσης του ΚΚΕ και λειτούργησε αποφεύγοντας δράσεις και πρακτικές που θα μπορούσαν να αποτελέσουν το πρόσχημα στους κρατικούς μηχανισμούς, ώστε να θέσουν εκτός νόμου το κόμμα αυτό.³⁰ Από τα τέλη του 1951 το ΚΚΕ οριστικοποίησε την επιδίωξή του να προσανατολίσει την πολιτική του δράση με την έμμεση κοινοβουλευτική του παρουσία και την εντατικοποίηση της συμμετοχής του στον κομματικό οργανισμό της ΕΔΑ και να εγκαταλείψει τη λογική των μικρών ανταρτο-ομάδων. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΔΑ αποτέλεσε την πλατφόρμα για τη νόμιμη οργάνωση του ΚΚΕ και τη σταδιακή ένταξή του, έστω και με έμμεσο τρόπο, στο ελληνικό πολιτικό σύστημα.

Στο χώρο του Κέντρου, αφετηρία για την αυτόνομη ανάδειξή του αποτέλεσαν οι εξελίξεις που ακολούθησαν την η Απελευθέρωση. Τα γεγονότα του Δεκεμβρίου του 1944, η Λευκή τρομοκρατία που εκδηλώθηκε όχι μόνο εναντίον των κομμουνιστών αλλά και εναντίον κάθε δημοκρατικού πολίτη, καθώς και οι μεθοδεύσεις για την επίλυση του πολιτειακού με την επιστροφή του Γεωργίου Β΄, αποτέλεσαν βασικά στάδια στη διαδικασία συγκρότησης του Κέντρου, ως αυθύπαρκτης πολιτικής παράταξης. Ο τερματισμός του Εμφυλίου αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης των διαδικασιών προσαρμογής στα νέα πολιτικά δεδομένα, τόσο από την πλευρά των κεντρικών κομμάτων όσο και των μεμονωμένων πολιτικών προσωπικοτήτων. Ο χώρος αυτός μετά την απελευθέρωση και μέσα από την αντίθεσή του έναντι των δύο άκρων και την προώθηση μιας μετριοπαθούς ιδεολογικής πλατφόρμας, με την υιοθέτηση ενός μεταρρυθμιστικού πολιτικού λόγου.³¹ Ο όρος Κέντρο πρωτοχρησιμοποιήθηκε στην πολιτική ορολογία της εποχής, στα τέλη του 1945 κυρίως από τις στήλες της εφημερίδας Ελευθερία.³² Ο στρατηγός Νικόλαος Πλαστήρας, ένας ζωντανός μύθος για τη βενιζελική παράταξη και τη λαϊκή της βάση, θεώρησε ότι υπήρχε ανάγκη για μια πολιτική κίνηση που θα εγγυάται την ομαλή δημοκρατική εξέλιξη της Ελλάδας, με σαφή προοδευτική κατεύθυνση, χωρίς όμως να

30 Γ. Δερτιλής, *ό. π.*, σ. 757 - 758

31 Χ. Χρηστίδης, *ό. π.*, σ. 236

32 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 34 - 35

προσεγγίζει την κομμουνιστική αριστερά. Η φθορά που είχε υποστεί το Κόμμα Φιλελευθέρων από τη συμμετοχή στις κυβερνήσεις συνεργασίας με τους Λαϊκούς, καθώς και τις συνεχές διασπάσεις και αποχωρήσεις στελεχών, δημιουργούσε ανασφάλεια και απαισιοδοξία για το κατά πόσο ήταν σε θέση να ανανεωθεί πάνω σε σύγχρονες οργανωτικές βάσεις και να αποτελέσει πόλο συσπείρωσης για τους δημοκρατικούς πολίτες. Τους προβληματισμούς του αυτούς, τους ανέπτυξε στο Σοφοκλή Βενιζέλο με επαφές και γραπτή επικοινωνία που είχε μαζί του, χωρίς όμως ανταπόκριση. Με τα δεδομένα αυτά προχώρησε στις 15 Δεκεμβρίου 1949 στην ίδρυση του Κόμματος Προοδευτικών Φιλελευθέρων, αναπτρώνοντας τις ελπίδες του δημοκρατικού κόσμου. Το στελεχιακό δυναμικό του νέου κόμματος αντλήθηκε από βενιζελικής προέλευσης πολιτικούς και κοινό χαρακτηριστικό τους ήταν η μετριοπαθής στάση τους στην προσέγγιση της Εμφύλιας σύρραξης. Οι προτεραιότητες αυτού του σχήματος αφορούσαν την τίμια διοίκηση και διαχείριση του εθνικού πλούτου, την ισοπολιτεία, την εσωτερική γαλήνη, την προστασία της εργασίας με απώτερο σκοπό την αναγέννηση και την ανασυγκρότηση της πατρίδας.³³

Βασική επιδίωξη του Πλαστήρα αποτελούσε η συγκρότηση ενός ευρύτερου προοδευτικού συνασπισμού, που θα ήταν σε θέση να κινητοποιήσει και να εκφράσει στις εκλογές ένα μεγάλο τμήμα του ελληνικού λαού, που αισθανόταν αποκλεισμένο από τις εξελίξεις και επιθυμούσε την εφαρμογή ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος, με πρωτοβουλίες και πολιτικές με έντονο κοινωνικό πρόσημο. Προς την κατεύθυνση αυτή ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις με όμορα πολιτικά κόμματα και πολιτικές προσωπικότητες, με σκοπό την πιθανή εκλογική σύμπραξη και συνεργασία. Οι επαφές με τον Εμμανουήλ Τσουδερό, πρόεδρο του Δημοκρατικού Προοδευτικού Κόμματος, που αποτελούσε μετεξέλιξη του Προοδευτικού Κόμματος του Γεώργιου Καφαντάρη, κατέληξαν σε συμφωνία και στις 14 Ιανουαρίου 1950 ανακοινώθηκε η δημιουργία πολιτικής κίνησης με την επωνυμία Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) με αρχηγό τον Πλαστήρα. Οι κοινοί στόχοι και οι θέσεις του νεοϊδρυθέντος συνασπισμού προσδιορίζονταν κυρίως από την πολιτική της λήθης και του κατευνασμού των πολιτικών παθών. Το ζήτημα αυτό αποτελούσε κοινό σημείο αναφοράς και των δύο κομμάτων και απαραίτητη προϋπόθεση για την ανασυγκρότηση και την ανάπτυξη της χώρας. Η συνεργασία με τον Τσουδερό κάλυπτε και τις ανησυχίες του συμμαχικού παράγοντα ως προς το βαθμό

---

33 Ελευθερία, αρ. φ. 1624, 15.12.1949, σ. 6

προσήλωσης της ΕΠΕΚ και του Πλαστήρα στη Δύση. Εκτός όμως από τον Τσουδερό ο Πλαστήρας προσέγγισε και άλλες προοδευτικές πολιτικές προσωπικότητες, μεταξύ των οποίων και τον Γεώργιο Καρτάλη, γόνο μεγάλης πολιτικής οικογένειας του Βόλου, βουλευτή και υπουργού του Λαϊκού Κόμματος στο Μεσοπόλεμο και εκ των ιδρυτών στην περίοδο της Κατοχής της Εθνικής και Κοινωνικής Απελευθέρωσης (ΕΚΚΑ), με στρατιωτικό της σκέλος το 5/42 Σύνταγμα και κατέληξαν σε συμφωνία για κοινή εκλογική κάθοδο. Η ένταξή του επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της προοδευτικής φυσιογνωμίας της ΕΠΕΚ και με την ευρύτητα της πολιτικής του σκέψης και το υψηλό μορφωτικό του επίπεδο, αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο στη διαμόρφωση της κυβερνητικής πολιτικής. Η υπογραφή μαζί με άλλους εννέα πολιτικούς, μεταξύ των οποίων και ο Καρτάλης, το Νοέμβριο του 1948 ενός διαβήματος για την εύρεση συμβιβαστικής ειρηνευτικής λύσης στον Εμφύλιο και η αποστολή του στον Πρόεδρο της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ³⁴, είχε προκαλέσει την οργισμένη αντίδραση της δεξιάς, αλλά και του ίδιου του Βενιζέλου. Οι αντίπαλοι του Πλαστήρα το χρησιμοποιούσαν συχνά ως δείγμα αντεθνικής δράσης, προκειμένου να πλήξουν το φιλοδυτικό προσανατολισμό και τη πατριωτική καθαρότητα της ΕΠΕΚ. Η πρωτοβουλία αυτή απέβλεπε στην κινητοποίηση του διεθνούς παράγοντα για την εξεύρεση πολιτικής λύσης και έθετε τον Εμφύλιο όχι μόνο σαν ελληνικό εσωτερικό πρόβλημα, αλλά σαν παράγοντα περιφερειακής αποσταθεροποίησης στην ευαίσθητη περιοχή των Βαλκανίων, με κίνδυνο η σύγκρουση να λάβει γενικευμένο χαρακτήρα με τη συμμετοχή των ΗΠΑ και της Σοβιετικής Ένωσης.

Με τις δυνάμεις της μη κομμουνιστικής αριστεράς, όπως το Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (Αλ. Σβώλος, Ηλ. Τσιριμώκος), την Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών (Ι. Σοφιανόπουλος) και των Αριστερών Φιλελεύθερων (Στ. Χατζήμπεης, Ν. Γρηγοριάδης), η σύγκλιση δεν ευοδώθηκε. Εμπόδιο στάθηκε ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η ΕΠΕΚ για συνεργασία με ύποπτα κομμουνιστικά στοιχεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι δημοσιεύματα και κεντρικά άρθρα σε εφημερίδες προσκείμενες στη δεξιά παράταξη, έδιναν τον τόνο του συνοδοιπορικού αφηγήματος με ιδιαίτερη ένταση και πάθος και χρησιμοποιώντας χαρακτηρισμούς όπως «κόκκινοι αρνησιπάτριδες»³⁵ και «συνοδοιπορικήν παράταξιν».³⁶ Η στρατηγική της ΕΠΕΚ να

34 Σ. Αναστασάκος, *Ο Πλαστήρας και η εποχή του*, τ. 3, Αθήνα 2007, σ. 303

35 Εμπρός, αρ. φ. 1521, 01.03.1950, σ. 1

36 Εμπρός, αρ. φ. 1522, 02/03/1950, σ. 2

αποφύγει τη συνεργασία με την αριστερά, έθετε ως όριο επέκτασής της στα ανατολικά του πολιτικού συστήματος.³⁷

Ο νέος πολιτικός σχηματισμός δεν είχε μεγάλα χρονικά περιθώρια, ούτε διέθετε την απαιτούμενη εμπειρία, ώστε να ανταποκριθεί με επάρκεια στις ανάγκες οργάνωσης της κομματικής του βάσης. Η συγκρότηση προσωπικών κομματικών μηχανισμών από τους βουλευτές και τους πολιτευτές, ο καθοριστικός ρόλος των προσωπικών σχέσεων για την ανάδειξη του στελεχιακού δυναμικού, βραχυπρόθεσμα ωφέλησαν, ιδιαίτερα στα πρώτα στάδια της λειτουργία της. Τα τοπικά εκλογικά δίκτυα, οι προσωπικοί μηχανισμοί εξυπηρέτηση ψηφοφόρων φάνηκαν ιδιαίτερα χρήσιμα κυρίως στα πρώτα στάδια ύπαρξης της ΕΠΕΚ, κατά τα οποία δεν είχε ακόμα εδραιωθεί και εμποδιστεί η αυτόνομη λειτουργία της και παρουσία της στο πολιτικό γίνεσθαι. Παρά το γεγονός ότι είχε καταγγείλει τον παλαιοκομματισμό και τις πρακτικές του, συμπεριέλαβε στους κόλπους της ένα σημαντικό αριθμό προσώπων, που είχαν ασχοληθεί και στο παρελθόν με την πολιτική, ιδιαίτερα από το ομογάλακτο Κόμμα των Φιλελευθέρων. Οι κινήσεις αυτές παρότι έδωσαν μια αρχική οργανωτική ώθηση, τελικά αποτέλεσαν ένα σημαντικό περιοριστικό παράγοντα των ορίων της πολιτικής και ιδεολογικής ανάπτυξης της ΕΠΕΚ. Η στήριξη της κομματικής οργάνωσης και η ανάπτυξη της οργανωτικής δομής του νεοπαγούς πολιτικού σχήματος, βασίστηκε σε παραδοσιακές μορφές πολιτικής εκπροσώπησης, με όλες τις αδυναμίες και τις αγκυλώσεις που προκαλούνταν από την επιλογή αυτή. Η κοινοβουλευτική ομάδα που προέκυψε μετά τις εκλογές του 1950 απαρτιζόταν από τρεις αυτόνομες συνιστώσες και η ανάληψη της εξουσίας τον Απρίλιο δημιούργησε τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση της ΕΠΕΚ σε ενιαίο κόμμα. Στις 14 Ιουλίου 1951 αυτονομήθηκε το κόμμα του Τσουδερού και η ΕΠΕΚ συνέχισε την πορεία της με τον Πλαστήρα και τον Καρτάλη ως ενιαίος πολιτικός οργανισμός. Η ΕΠΕΚ στα πρώτα βήματα της ύπαρξης της, ήταν ένας συνασπισμός που διεκδικούσε το ζωτικό του χώρο στο μεταίχμιο δύο περιόδων- του μεσοπολέμου και του ψυχρού πολέμου- και στα σύνορα δύο πολιτικών χώρων- του κέντρου και της αριστεράς- αντιφάσεις που τη συνόδευσαν σε όλη της την πορεία.³⁸

---

37 Γ. Γιαννουλόπουλος, *ό. π.*, σ. 292

38 Κ. Δέδε, *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η Εθνική προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικολάου Πλαστήρα*, Κόρινθος 2013, Διδακτορική διατριβή, σ. 91, στο εξής βλ. Κ. Δέδε, *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα*

1.3. Οι εξωκοινοβουλευτικοί παράγοντες άσκησης της εξουσίας και επηρεασμού της κυβερνητικής πολιτικής

1.3.1. Το παλάτι

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής και μετά τη φυγή του Γεώργιου Β΄ από τη χώρα, ένα από τα σημαντικότερα σημεία τριβής και οξείας πολιτικής αντιπαράθεσης αποτέλεσε ο θεσμός της βασιλείας και η θεσμική του προοπτική στην απελευθερωμένη Ελλάδα. Το Μάρτιο του 1942 υπογράφηκε ένα κοινό πρωτόκολλο από τις σημαντικότερες πολιτικές δυνάμεις, με σαφή αντιμοναρχική κατεύθυνση και πρόβλεψη ότι η οριστική λύση για το πολιτειακό θα δινόταν με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος. Το γεγονός αυτό εξέφραζε την αποξένωση του θρόνου από την πλειοψηφία των πολιτικών κομμάτων, λόγω κυρίως της στάσης του Γεωργίου Β΄ απέναντι στη δικτατορία του Μεταξά. Παρά τη σθεναρή αντίδραση του, ο βασιλιάς αναγκάστηκε να προβεί σε δήλωση το Νοέμβριο του 1943, που ουσιαστικά συνέδεε την επιστροφή του στην Ελλάδα μετά από συμφωνία με την Κυβέρνηση. Η διαχείριση της απελευθέρωσης και τα Δεκεμβριανά απαιτούσαν ομοψυχία από τον αστικό πολιτικό κόσμο και κρίθηκε αναγκαίος ο ορισμός αντιβασιλέα. Στη Συμφωνία της Βάρκιζας που υπογράφηκε στις 12 Φεβρουαρίου 1945 μεταξύ της κυβέρνησης Πλαστήρα και του ΕΑΜ, προβλεπόταν πως το 1945 θα διεξαγόταν δημοψήφισμα σχετικά με το μέλλον της Μοναρχίας σε καθεστώς πλήρους ελευθερίας και εγκυρότητας, το οποίο θα ρύθμιζε οριστικά το Πολιτειακό Ζήτημα. Μετά τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος ορίστηκε πως θα διενεργούνταν εκλογές για τη συγκρότηση Συντακτικής Εθνοσυνελεύσεως, η οποία θα συνέτασσε το νέο Σύνταγμα της χώρας. Τελικά, προκειμένου να εξασφαλιστεί ένα ευνοϊκό αποτέλεσμα υπέρ της μοναρχίας, πραγματοποιήθηκε την 01 Σεπτεμβρίου 1946, ένα δημοψήφισμα παρωδία αφού είχαν προηγηθεί οι εκλογές του Μαρτίου, κατά παραβίαση της Συμφωνίας του Λιβάνου και της συμφωνίας της Βάρκιζας.³⁹ Κύριος αντικειμενικός σκοπός της Μεγάλης Βρετανίας ήταν να διατηρήσει το θρόνο του ο αγγλόφιλος Γεώργιος Β΄, σε μια περίοδο που οι αμερικανοί δεν θα υποστηρίξουν ένθερμα την προοπτική αυτή.⁴⁰

39 Δ. Τσάτσος, *Συνταγματικό Δίκαιο*, τ. 3. *Θεμελιώδη δικαιώματα*, Αθήνα – Κομοτηνή 1987, σ. 106 και Γ. Τασσόπουλος, «Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις του: Το Σύνταγμα του 1952 και η (α)συνέχεια της συνταγματικής παράδοσης» στο: *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003* (Επιμ. Μ. Τσαπόγας, Δ. Χριστόπουλος), Αθήνα 2004, σ. 30

40 J. Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, τ. 1, Αθήνα 2002, σ. 63

Η φιλομοναρχική πλειοψηφία της Βουλής, οι συνθήκες της Λευκής Τρομοκρατίας που επικρατούσαν κυρίως στην επαρχία και τις αγροτικές περιοχές, και οι πρόσφατες αναμνήσεις των Δεκεμβριανών, δημιούργησαν ένα φιλοβασιλικό κλίμα, εξασφαλίζοντας ένα ποσοστό της τάξης του 68,40% υπέρ της επιστροφής του βασιλιά και στις 28 Σεπτεμβρίου 1946 επανήλθε στην Ελλάδα. Η άνοδος στο θρόνο του Παύλου την 01 Απριλίου 1947 μετά το θάνατο του αδελφού του Γεωργίου Β΄, σταθεροποίησε το θεσμό της βασιλείας, λόγω της καλύτερης δημόσιας εικόνας που είχε οικοδομήσει με τις επιλογές του την εποχή του Μεταξά και τη στάση του στην Κατοχή. Παρόλα αυτά το Παλάτι και ιδιαίτερα η βασίλισσα Φρειδερίκη δεν εμφάνιζε μεγάλη δημοφιλία και λαϊκή υποστήριξη, ενώ και πολλά μέλη της πολιτικής ελίτ είχαν σοβαρές επιφυλάξεις σχετικά με τις συνταγματικές βασιλικές εξουσίες και τον τρόπο άσκησής τους.⁴¹ Η μοναρχία αποτέλεσε τον εγγυητή της οργανωμένης και συστηματικής αντικομμουνιστικής κατεύθυνσης του κράτους στο σύνολό του, επηρεάζοντας προς την κατεύθυνση αυτή τους βασικούς του θεσμούς. Δεν διαδραμάτισε τον απαιτούμενο ενοποιητικό ή συμβιβαστικό ρόλο, όπως οριζόταν από τις προβλέψεις του θεσμικού πλαισίου. Αντίθετα, μόνιμη και σταθερή επιδίωξή της αποτέλεσε η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών, ώστε να μεγιστοποιεί την επιρροή της και την επίδρασή της στην πολιτική ζωή. Ο συνταγματικός και θεσμικός του ρόλος περιοριζόταν στην εξασφάλιση των αναγκαίων όρων και προϋποθέσεων για την εύρυθμη και σταθερή λειτουργία του πολιτεύματος. Το παλάτι επιχείρησε αποκάλυπτα να παρέμβει και να ελέγξει την πολιτική ζωή του τόπου, συχνά και πέρα από κάθε πρόβλεψη των συνταγματικών προβλέψεων. Συστηματικά και μεθοδικά ενορχήστρωνε την αποδυνάμωση του αδύναμου πολιτικού συστήματος και παρενέβαινε προκειμένου να αποδομήσει τις ομαλές πολιτικές εξελίξεις. Η βασιλική οικογένεια συγκέντρωσε γύρω της πρόσωπα με επιρροή, πολιτικούς, αξιωματικούς, ανώτατους δημόσιους λειτουργούς και επιχειρηματίες, οι οποίοι αποτέλεσαν ένα κόμμα των ανακτόρων: ήταν η δεξαμενή στελεχών για τη συγκρότηση των υπηρεσιακών κυβερνήσεων, υποστήριζε πολιτικά τους εκάστοτε ευνοούμενους της αυλής και διαπραγματευόταν κάθε λογής συμφωνίες με τους πολιτικούς.⁴² Προσανατόλιζε και επηρέαζε μονομερώς κρίσιμες εκφάνσεις της κρατικής λειτουργίας για την εξυπηρέτηση προσωπικών επιδιώξεων και ιδιοτελών

41 T. Gallant, *Νεότερη Ελλάδα. Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα 2017, σ. 387

42 D. Close, *Ελλάδα 1945 – 2004. Επίτομη ιστορία – πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 145, στο εξής βλ. D. Close, *Ελλάδα 1945-2004*

συμφερόντων. Βέβαια και τα πολιτικά κόμματα και οι αρχηγοί τους σε πολλές περιπτώσεις επεδίωκαν την βασιλική παρέμβαση είτε γιατί ένιωθαν ανεπαρκείς να προβάλλουν και να υποστηρίξουν αυτόνομα τον πολιτικό τους λόγο, είτε γιατί προσδοκούσαν να αποκομίσουν προσωπικά οφέλη. Στη βάση της παρεμβατικής συμπεριφοράς του θρόνου βρισκόταν η πεποίθηση ότι τα βαθύτερα συμφέροντα της χώρας μπορούσαν να εξυπηρετηθούν καλύτερα από τη μοναρχία και από τους νόμιμα εκλεγμένους εκπροσώπους της λαϊκής κυριαρχίας στα πλαίσια μιας δημοκρατικά οργανωμένης πολιτείας.⁴³

1.3.2. Ο στρατός και η οργάνωση ΙΔΕΑ

Το τέλος του Εμφυλίου πολέμου βρήκε τον ελληνικό στρατό ιδιαίτερα ενισχυμένο σε επιχειρησιακό και πολιτικό επίπεδο. Η αμερικανική βοήθεια και τεχνογνωσία είχε βελτιώσει τις επιχειρησιακές του δυνατότητες και το αξιόμαχό του. Η ανάγκη για τη νικηφόρα επικράτηση του στην εμφύλια διαμάχη, τον είχε εφοδιάσει με πλούσιο στρατιωτικό εξοπλισμό αναβαθμίζοντας την πολεμική του αξία. Κυρίως όμως είχε διαμορφωθεί ιδεολογικά ως ο κατεξοχήν αντικομμουνιστικός φορέας και εγγυητής για τον αποκλεισμό της αριστεράς από την εξουσία.⁴⁴ Ο ελληνικός στρατός διαμόρφωσε και ξεκαθάρισε τις σχέσεις του με την πολιτική εξουσία την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με τη Συμφωνία της Καζέρτας στις 26 Σεπτεμβρίου 1944 και σύμφωνα με τους όρους που προέβλεπαν την ανασυγκρότησή του. Οι προβλέψεις και οι σκοποί της συμφωνίας αυτής ερμηνεύθηκαν και αξιοποιήθηκαν από την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, με την επίβλεψη και την καθοδήγηση των Βρετανών, με τρόπο που να διαφυλαχθούν οι πολιτικές και ιδεολογικές ισορροπίες, οι οποίες εξυπηρετούσαν την αυτονομία του στρατού. Ο στρατός κατά τη διάρκεια των Δεκεμβριανών και κατά την εφαρμογή της Συνθήκης της Βάρκιζας, έδωσε τα πρώτα δείγματα μιας λανθάνουσας απειθαρχίας.⁴⁵ Οι αδύναμες κυβερνήσεις που ανέλαβαν της εξουσία μετά την Απελευθέρωση δεν είχαν την πολιτική δύναμη και βούληση να ελέγχουν και να περιορίζουν το στράτευμα. Αντίθετα, για λόγους ισχυροποίησης της αστικής εξουσίας ο στρατός δεν λογοδοτούσε πάντα, ούτε ήταν κάτω από τον

43 Σ. Ριζάς, *ό. π.*, σ. 22 - 23

44 Σ. Ριζάς, *ό. π.*, σ. 25

45 Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974). Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1995, σ. 197, στο εξής βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*

προβλεπόμενο έλεγχο της κυβέρνησης και του κοινοβουλίου. Οι αξιωματικοί αισθάνονταν εγγυητές και αποκλειστικοί προστάτες του καθεστώτος και μετά τη λήξη του εμφυλίου θα στηρίζονταν στη συμμαχία με τις ΗΠΑ και τη Βορειοατλαντική Συμμαχία.⁴⁶

Αυτή η αυξημένη επιρροή στη διαμόρφωση της κρατικής εξουσίας και η κατοχύρωση της θέσης του στρατού στον καθορισμό της πολιτικής ζωής, θεμελιώθηκε με την ίδρυση του Ιερού Δεσμού Ελλήνων Αξιωματικών (Ι.Δ.Ε.Α.). Ο ΙΔΕΑ υπήρξε μια μυστική, συνωμοτική οργάνωση εθνικοφρόνων αξιωματικών, η δράση της οποίας σημάδεψε την πολιτική ζωή της χώρας. Ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1944 στην απελευθερωμένη Ελλάδα και θεωρείται πρόπλασμα των οργανώσεων Σύνδεσμος Αξιωματικών Νέων (ΣΑΝ) και Ένωση Εθνικοφρόνων Αξιωματικών (ΕΝΑ) που έδρασαν στη Μέση Ανατολή την περίοδο της Κατοχής. Υπήρξε από τις μαζικότερες οργανώσεις με χιλιάδες μέλη, κυρίως συντηρητικούς αξιωματικούς κατώτερων βαθμών. Οργανωτικά εξαπλώθηκε μετά τα Δεκεμβριανά, κυρίως μεταξύ των αξιωματικών της 3^{ης} Ορεινής Ταξιαρχίας και του Ιερού Λόχου. Σκοπός του ήταν η οριστική διάλυση του κομμουνιστικού κινήματος και της επιρροής του και η εγκαθίδρυση και η αναπαραγωγή του στρατιωτικού μηχανισμού ως θεμελιώδους συστατικού της οργάνωσης του μεταπολεμικού αστικού κράτους.⁴⁷ Η βασική επιδίωξη του Δεσμού αφορούσε την συγκρότηση ενός αξιόμαχου και πειθαρχημένου στρατού, καθώς και την επιτυχή αντιμετώπιση της υπονομευτικής δράσης των κομμουνιστών στις τάξεις του. Απώτερος στόχος ήταν να αποκτήσει το στράτευμα αυτόνομο πολιτικό ρόλο και να παρεμβαίνει αποφασιστικά στην πολιτική ζωή, προκειμένου να είναι εφικτή η επίτευξη των εθνικών δικαίων.

Κατά την περίοδο του Εμφυλίου ο ΙΔΕΑ βρέθηκε σε πλεονεκτική θέση και εκμεταλλεύτηκε τη συγκυρία προκειμένου να προωθήσει σε θέσεις κλειδιά μέλη του αξιωματικούς και να αναγνωριστεί από το επίσημο κράτος ο ρόλος των δεξιών παραστρατιωτικών ομάδων στον αντικομμουνιστικό αγώνα. Σημαντική επιτυχία για το Δεσμό αποτέλεσε η ενσωμάτωση και η αξιοποίηση στις τάξεις του Στρατού πρώην μελών των Ταγμάτων Ασφαλείας, αναβαπτισμένων και αμνηστευμένων από τα εγκλήματα που είχαν διαπράξει στην Κατοχή. Ο Εμφύλιος αποτέλεσε για τον ΙΔΕΑ μια περίοδο ποιοτικής αναβάθμισης και αριθμητικής αύξησης των μελών της οργάνωσης, που αντανάκλούσε στον αναβαθμισμένο ρόλο του Εθνικού Στρατού και τη

---

46 D. Close, *Ελλάδα 1945 - 2004*, σ.140

47 Δ. Χαραλάμπης, *ό. π.*, σ.35

σημασία που είχε στην καταστολή του εσωτερικού κομμουνιστικού κινδύνου. Μετά την αποτυχία των κυβερνητικών δυνάμεων να καταγάγουν μια ολοκληρωτική στρατιωτική νίκη στη διάρκεια του 1948 απέναντι στο Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδας, στις 20 Ιανουαρίου 1949 ο Αλέξανδρος Παπάγος διορίστηκε στη θέση του αρχιστράτηγου με απόλυτες στρατιωτικές εξουσίες και αρμοδιότητες, οι οποίες προκάλεσαν συγκεντρωτισμό εξουσίας και διευκόλυναν την εδραίωση της αμερικανικής επιρροής.⁴⁸ Αυτό το μοντέλο οργάνωσης και διοίκησης, με τις υπερεξουσίες συγκεντρωμένες στα χέρια του Αρχιστράτηγου, την έλλειψη πολιτικού ελέγχου και λογοδοσίας, ισχυροποίησαν τη θέση του ΙΔΕΑ στο στράτευμα και μετά το νικηφόρο αποτέλεσμα του Εμφυλίου ο Παπάγος πλέον προβαλλόταν ως ο αδιαφιλονίκητος ηγέτης της συντηρητικής παράταξης, ο μόνος ικανός όχι μόνο να εξασφαλίσει την εθνικόφρονα στρατιωτική νίκη, αλλά και να την διευρύνει σε στέρεες βάσεις και να δώσει την απαραίτητη πολιτική προοπτική. Η λήξη του Εμφυλίου βρήκε τον ΙΔΕΑ να έχει μεγάλη επιρροή στο στράτευμα και η βασική του πολιτική επιδίωξη να σχετίζεται με την προοπτική ο Παπάγος να αναλάβει και την πολιτική εξουσία στη μετεμφυλιακή Ελλάδα. Ο στρατάρχης ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στο ευρύτερο συντηρητικό στρατόπεδο και ιδιαίτερα στα λαϊκά στρώματα της δεξιάς και έχαιρε της εκτίμησης των αμερικανών, οι οποίοι στο πρόσωπό του έβλεπαν ένα αποτελεσματικό και άφθαρτο ηγέτη. Όμως αυτό τον έφερε σε αντιπαράθεση με το Παλάτι, που δεν αποδεχόταν την κάθοδό του στην πολιτική χωρίς να μπορεί να τον επηρεάζει και να τον ελέγχει.

Η παραίτηση του Παπάγου από το στράτευμα στις 29 Μαΐου 1951, προκάλεσε το Κίνημα της 30^{ης} Μαΐου, μιας δυναμικής παρέμβασης των αξιωματικών του ΙΔΕΑ, με την κινητοποίηση στρατιωτικών τμημάτων και κατάληψη νευραλγικών σημείων της πρωτεύουσας, με σκοπό να αποφευχθεί η παραίτηση του. Με προσωπική παρέμβαση του Αρχιστράτηγου έληξε η απόπειρα πραξικοπήματος, επιβεβαιώνοντας τον απόλυτο έλεγχο που ασκούσε στις ένοπλες δυνάμεις και θέτοντας σε αμφιβολία κατά πόσο η νόμιμη κυβέρνηση ή ο βασιλιάς ήταν σε θέση να ασκούν επιρροή στο σώμα των αξιωματικών. Οι πρωταίτιοι του πραξικοπήματος φυλακίστηκαν και μερικοί αποτάχτηκαν για να επιστρέψουν στο στράτευμα μετά την ανάλυση της κυβέρνησης από τον Ελληνικό Συναγερμό το 1952.⁴⁹

48 Θ. Βερέμης, *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Από την ανεξαρτησία έως τη δημοκρατία*, Αθήνα 2000, σ. 239, στο εξής βλ. Θ. Βερέμης, *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική*

49 Θ. Βερέμης, *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική*, σ. 243

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η επιρροή του ΙΔΕΑ και των μελών του στις πολιτικές εξελίξεις, μέσα από τον επηρεασμό των αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων. Ειδικότερα, μετά τη διατήρηση της ισχύος του μεταξικού Αναγκαστικού Νόμου 375/1936 «περί των εγκλημάτων κατασκοπείας» από την κυβέρνηση του Σοφοκλή Βενιζέλου από τις αρχές του 1951, διαμορφώνεται ένα αυστηρό νομικό πλαίσιο για την καταστολή του κομμουνισμού και των συνοδοιπόρων του. Στις 22 Οκτωβρίου, πέντε μέρες πριν αναλάβει καθήκοντα η κυβέρνηση Πλαστήρα, ο μηχανισμός του ΙΔΕΑ κίνησε τα νήματα για την έναρξη της δίκης της ομάδας Μπελογιάννη στο έκτακτο στρατοδικείο, προκειμένου να προλάβουν τη διαδικασία αμνήστευσης που προωθούσε η ΕΠΕΚ.⁵⁰ Με βάση αυτή τη νομική πλατφόρμα δόθηκε η ευκαιρία στα μέλη του στρατοδικείου που εκδίκαζε την υπόθεση του Νίκου Μπελογιάννη, να επιβάλλουν την 01 Μαρτίου του 1952 την ποινή του θανάτου στον κομμουνιστή ηγέτη και σε άλλους οχτώ από τους κατηγορούμενους. Παρά την αντίδραση της κυβέρνησης Πλαστήρα και το κύμα συμπαραστάσης στο εσωτερικό της χώρας αλλά και στο εξωτερικό, οι ποινές δεν μετατράπηκαν και στις 30 Μαρτίου εκτελέστηκαν ο Μπελογιάννης και οι τρεις καταδικασθέντες σύντροφοί του. Οι κύκλοι του ΙΔΕΑ εκμεταλλευόμενοι την όξυνση του ψυχροπολεμικού κλίματος και τα ακροδεξιά αντανακλαστικά της συντηρητικής παράταξης, κατόρθωσαν να τεθούν στην πρωτοπορία της σκληρής και αδιάλλακτης αντιμετώπισης του εσωτερικού κινδύνου. Ένα μήνα αργότερα τον Απρίλιο του 1952 δημοσιεύτηκαν χαλκευμένα στοιχεία για υποτιθέμενες δολιοφθορές στην Βασιλική Πολεμική Αεροπορία και οι ανακρίσεις που ακολούθησαν με τη χρήση σωματικής και ψυχολογικής βίας και τη χρήση ψευδών καταθέσεων και ομολογιών, αποκάλυψαν μια υποτιθέμενη απόπειρα διείσδυσης κομμουνιστών στα στράτευμα. Με βάση το Ν. 375 διενεργήθηκε η «Δίκη των Αεροπόρων» μεταξύ 22 Αυγούστου έως 17 Σεπτεμβρίου και το Αεροδικείο καταδίκασε σε θάνατο δύο κατηγορούμενους, χωρίς να εκτελεστούν οι ποινές τους. Η εμπλοκή ανθρώπων του ΙΔΕΑ στις ανακρίσεις, στα βασανιστήρια, στην κατασκευή της υπόθεσης και στην εκδίκασή της στο Αεροδικείο, ισχυροποίησε τη θέση του Δεσμού στο στράτευμα ως θεματοφύλακα του αντικομμουνισμού και εξασφάλισε τις προϋποθέσεις να ελέγξει σε μεγάλο βαθμό και το Όπλο της Αεροπορίας μακροπρόθεσμα. Όσο ο έλεγχος και η λειτουργία των εκτάκτων στρατοδικείων παρέμενε στη δικαιοδοσία αμετανόητων στρατοκρατών που

---

50 Π. Πετρίδης, *Η μετεμφυλιακή συγκυρία* στο: ΙΣΤΟΡΙΚΑ τχ. 60 (07/12/2000) σ. 9

δρούσαν με την πλήρη κάλυψη του ΙΔΕΑ, τα μέτρα ειρήνευσης της κυβέρνησης της ΕΠΕΚ θα συρρικνώνονταν.⁵¹

1.3.3. Ο αμερικανικός παράγοντας

Η αμερικανική παρέμβαση στη μεταπολεμική Ελλάδα εκδηλώθηκε με την ενεργοποίηση της UNRRA (Οργανισμός Περιθάλψεως και Αποκαταστάσεως των Ηνωμένων Εθνών) από τις αρχές του 1945 και κλιμακώθηκε σταδιακά με την αποστολή Πόρτερ, το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η αμερικανική «διείσδυση» στην Ελλάδα ήταν πολύ βαθύτερη και πολύ πιο εκτεταμένη απ' οτιδήποτε είχαν διανοηθεί οι Βρετανοί και υπονόμει την εθνική κυριαρχία, αλλά την αποδέχτηκε και την ενθάρρυνε ο μη κομμουνιστικό πολιτικός κόσμος της χώρας, για τον οποίο η αμερικανική παρουσία αντιπροσώπευε τη «σανίδα σωτηρίας» του ελληνικού έθνους, που απειλούνταν από τους δίδυμους εχθρούς, το σλαβισμό και τον κομμουνισμό.⁵² Κύριο συστατικό της αμερικανικής πολιτικής στην περίπτωση της Ελλάδας αλλά και της Ευρώπης γενικότερα αποτελούσε ο προσανατολισμός των κυβερνήσεων σε μια πολιτική και κοινωνική οργάνωση, που θα βασιζόταν στα προτάγματα και τις αρχές του New Deal.

Η συμμετοχή των αμερικανών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στα θέματα που άπτονταν με τη διαχείριση της αμερικανικής βοήθειας, ήταν θεσμοθετημένη από τον Ιούλιο του 1947.⁵³ Το ελληνικό κυβερνητικό σύστημα παραγωγής και άσκησης εξουσίας εμφάνιζε σοβαρές αδυναμίες και αποκλίσεις από τα αμερικανικά πρότυπα. Οι αρμόδιοι φορείς της συντεταγμένης ελληνικής πολιτείας, που ήταν επιφορτισμένοι για την οργάνωση του κράτους και τη διαχείριση των κυβερνητικών υποθέσεων, υπολείπονταν σημαντικά σε γνώσεις διαχείρισης ικανότητες σχεδιασμού. Στα δύο τελευταία χρόνια του Εμφυλίου και στις αρχές της μετεμφυλιακής περιόδου ο αμερικανικός παράγοντας προσπαθούσε να ενισχύσει και να προωθήσει τη συμμετοχή φιλελεύθερων και κεντρώων πολιτικών δυνάμεων στη διακυβέρνηση της

51 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ.415

52 J. Iatrides, «Τα διεθνές πλαίσιο του ελληνικού εμφυλίου πολέμου», στο: *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο* (Επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος), Αθήνα 2002, σ. 49

53 Γ. Στεφανίδης, «Ο Γεώργιος Παπανδρέου και οι κυβερνήσεις του Κέντρου», στο: *Γεώργιος Παπανδρέου. 60 χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή* (Επιμ. Πετρίδης Π. – Αναστασιάδης Γ.), Θεσσαλονίκη 1994, σ. 345

χώρας, προκειμένου να προφυλάσσουν τη διεθνή εικόνα τους ως προστάτες ελεύθερων, δημοκρατικά οργανωμένων κυβερνητικών συστημάτων και προκειμένου να εξασφαλίσουν οι ελληνικές κυβερνήσεις μια επικάλυψη δημοκρατικότητας, σε αντιπαραβολή με το σκληρό πρόσωπο της δεξιάς και των κρατικών μηχανισμών που απροκάλυπτα το υπηρετούσαν. Οι εκθέσεις και οι αναφορές των υπηρεσιακών παραγόντων της αμερικανικής πρεσβείας, του αμερικανικού υπουργείου εξωτερικών και των αποστολών που είχαν οριστεί υπεύθυνες με τη διαχείριση της βοήθειας, ήταν αποκαλυπτικές για την ανικανότητα του πολιτικού συστήματος να αποβάλλει παρωχημένες πρακτικές του παρελθόντος και ταυτόχρονα να διαμορφώσει νέες οργανωτικές δομές και διαδικασίες, όπως απαιτούσαν οι ανάγκες μιας σύγχρονης κοινωνίας. Οι πελατειακές αντιλήψεις για την κρατική οργάνωση, η ανορθολογική διαχείριση των δημόσιων οικονομικών, η ανικανότητα των στελεχών της δημόσιας διοίκησης, η ανυπαρξία μηχανισμών ελέγχου και τα φαινόμενα διαφθοράς, δημιουργούσαν μια θολή εικόνα για την αξιοπιστία και την ικανότητα του ελληνικού πολιτικού συστήματος συνολικά, να δώσει πειστική απάντηση στο πρόβλημα της υστέρησης και την επίτευξη της ανάπτυξης.

Ενώ στην περίπτωση των κρατών της δυτικής Ευρώπης ο στόχος της αμερικανικής πολιτικής ήταν γενικά η σταθεροποίηση των φιλελεύθερων δημοκρατικών καθεστώτων, στην Ελλάδα το ξέσπασμα του Εμφυλίου έδωσε πιο εξειδικευμένη και ιδιαίτερη μορφή σε αυτή τη στοχοθεσία. Η στρατιωτική και οικονομική βοήθεια των ΗΠΑ αποτέλεσε το μοχλό άσκησης της αμερικανικής πίεσης για την επιβολή και την υιοθέτηση των επιθυμητών πολιτικών από τις ελληνικές κυβερνήσεις. Η αυξομείωση της ροής χορήγησης των αμερικανικών κεφαλαίων και της βοήθειας, αποτελούσε την απροκάλυπτη και σχεδόν ωμή μέθοδο επηρεασμού, προκειμένου να επιβληθεί η θέληση των Αμερικανών.⁵⁴ Έτσι λοιπόν κύρια επιδίωξη της αμερικανικής παρέμβασης υπήρξε η συντριβή του κομμουνισμού, θυσιάζοντας μέρος της αναπτυξιακής της ατζέντας που εφάρμοσε με μεγάλη προσήλωση στην υπόλοιπη Ευρώπη. Το κύριο βάρος έπεσε στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών και στην ενίσχυση, υλική και θεσμική, των δυνάμεων ασφαλείας, ώστε να είναι εφικτή η αντιμετώπιση των κομμουνιστών. Στο πλαίσιο αυτό και μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου της Κορέας στις 25 Ιουνίου του 1950 ο αμερικανικός παράγοντας «ενθάρρυνε» σε βαθμό άμεσο επηρεασμού τη συμμετοχή στη διακυβέρνηση της

---

54 Κ. Τσουκαλάς, *ό. π.*, σ. 94

χώρες πολιτικών δυνάμεων από το χώρο του Κέντρου, ώστε να μην μονοπωλεί η δεξιά παράταξη την πολιτική δύναμη και συγχρόνως να εμφανίζεται ένα αρραγές εθνικό μέτωπο απέναντι στον κομμουνιστικό κίνδυνο. Παράλληλα, με τον τρόπο αυτό θα εξασφάλιζε μεγαλύτερα περιθώρια προσέγγισης της ελληνικής πλευράς με τη Γιουγκοσλαβία, την οποία προσπαθούσε να αποσπάσει οριστικά από τη σοβιετική σφαίρα επιρροής. Όμως το ελληνικό αστικό πολιτικό σύστημα που κυριάρχησε μετά το 1949 και λειτουργούσε ουσιαστικά χωρίς αντίπαλο, με την ανικανότητά του και την ανυποληψία του, εκχώρησε την ευθύνη για τη χάραξη και την εφαρμογή αναμορφωτικών πολιτικών στον αμερικανικό παράγοντα. Οι διεθνείς εξελίξεις και η όξυνση του Ψυχρού Πολέμου, οδήγησαν τις ΗΠΑ σε αναθεώρηση των απόψεών τους για τις κεντρικές κυβερνήσεις συνεργασίας και πλέον μετά το 1951 θα υποστηρίξουν την καθιέρωση του πλειοψηφικού εκλογικού συστήματος, προκειμένου να προωθήσουν τη λύση Παπάγου.⁵⁵

1.4. Η λειτουργία του παρασυντάγματος

Η ένταση και ο ολοκληρωτικός χαρακτήρας που απέκτησε ο Εμφύλιος, ιδιαίτερα μετά το 1947, καθώς και η επιδίωξη του αστικού κράτους να εκμηδενίσει κάθε πιθανότητα ή προοπτική ανάκαμψης της Αριστεράς, οδήγησαν στην λήψη εκείνων των νομοθετικών και διοικητικών μέτρων, που θα θωράκιζαν την αντικομμουνιστική δράση των κρατικών οργάνων και των θεσμών της πολιτείας. Αφορούσαν κυρίως διοικητικές εκτοπίσεις, λειτουργία στρατοπέδων συγκεντρώσεως, εκκαθαρίσεις δημοσίων υπαλλήλων, δηλώσεις μετανοίας, στέρηση της ιθαγένειας, δημεύσεις στέρηση γεωργικού κλήρου, απαγόρευση λειτουργίας κομμάτων και οργανώσεων.⁵⁶ Η προσπάθεια αναδιοργάνωσης και στοιχειώδους λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού την μεταπολεμική περίοδο χαρακτηρίστηκε από την απορρόφηση της νομοθετικής λειτουργίας από την εκτελεστική⁵⁷, με αποτέλεσμα την αυταρχική επιβολή ενός σκληρού και άκαμπτου νομοθετικού πλαισίου, αντικομμουνιστικού περιεχομένου. Μετά το τέλος του Εμφυλίου η άκρα δεξιά

55 Α. Παπαγελάς, *Ο βιασμός της Ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων 1947 – 1967*, Αθήνα 2017, σ. 37

56 Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα 2007, σ. 270, στο εξής βλ. Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο*

57 Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*, σ. 170 - 171

διατήρησε το κλίμα τρομοκρατίας και τα έκτακτα μέτρα που είχαν παρθεί εναντίον των στασιαστών, αλλά ταυτόχρονα χτυπούσαν και κάθε εν δυνάμει αντιφρονούντα.⁵⁸

Το σύνολο των νομοθετικών μέτρων και των διοικητικών προβλέψεων που κινούνταν εκτός των συνταγματικών ορίων και δικαιολογούνταν στη βάση της εξυπηρέτησης έκτακτων αναγκών και συνθηκών, διαμόρφωσαν το νομικό όρο «Παρασύνταγμα». Με τον όρο αυτό περιγράφονται τα ποικίλα νομοθετικά εργαλεία και νομικές διατάξεις με τη μορφή κυρίως Αναγκαστικών Νόμων, Ψηφισμάτων και Συντακτικών Πράξεων, οι οποίες σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν για να δώσουν λύση σε κατεπείγουσες ανάγκες, κάτω από ασφυκτικές συνθήκες πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού ελέγχου, οδηγώντας πολλούς πολίτες, όχι απαραίτητα κομμουνιστές, σε πρωτοφανή αδιέξοδα και αποκλεισμούς. Επεδίωκαν τη διαμόρφωση και διατήρηση ενός σκληρού, άκαμπτου και αυταρχικού πυρήνα νομοθετικών διατάξεων εντός των βασικών κρατικών δομών, προκειμένου να αποτελέσουν τη νομική βάση για συνεχείς και συστηματικές διώξεις, με σκοπό να χειραγωγήσουν και να ελέγξουν ιδεολογικά και πολιτικά τους πολίτες και την κοινωνία συνολικά. Αφορούσαν όχι μόνο στελέχη του ΚΚΕ, αλλά και οπαδούς της μετριοπαθούς Αριστεράς και του προοδευτικού Κέντρου και γενικότερα κάθε πολίτη, που στην περίοδο της Κατοχής συμμετείχε σε εαμικές αντιστασιακές οργανώσεις ή στη μεταπολεμική περίοδο και στη διάρκεια του Εμφυλίου δεν είχε εμπλακεί ενεργά στον αντικομμουνιστικό αγώνα. Οι αυστηροί περιορισμοί στην έκφραση πολιτικών απόψεων και ιδεολογικών πεποιθήσεων, στην ανάπτυξη κομματικής δράσης, η συστηματική παρακολούθηση από τις διωκτικές αρχές των πολιτών που δεν εμφορούνταν από εθνικά αισθήματα και φακελώνονταν για τις πεποιθήσεις τους, αποτελούσαν τη σκληρή πραγματικότητα εκείνης της περιόδου. Οι διοικητικές και οι στρατιωτικές εκτοπίσεις, οι εξορίες, όχι μόνο για κομμουνιστές, αλλά και για τους συγγενείς και τα οικεία τους πρόσωπα, ο έλεγχος φρονημάτων και οι απολύσεις κομμουνιστών και συμπαθόντων από το δημόσιο τομέα, διαμόρφωναν ένα αυταρχικό και καταπιεστικό περιβάλλον. Η ίδρυση και λειτουργία στρατοπέδων εξορίας και «πειθαρχημένης διαβίωσης», με σκοπό τη διαφώτιση και την εθνική αναβάπτιση των εγκλειστών, επέφερε τεράστιες κοινωνικές και πολιτικές διαιρέσεις και αδιέξοδα. Η στέρηση της ιθαγένειας και οι δημεύσεις περιουσιών, οδηγούσαν στην οριστική αποκοπή των καταδιωκόμενων από την ελληνική κοινωνία. Σκοτεινοί

---

58 Ν. Σβορώνος, *ό. π.*, σ. 307

και ανεξέλεγκτοι μηχανισμοί του κράτους και παρακρατικές ομάδες λειτουργούσαν μεθοδικά και αδιάλειπτα, προκειμένου να υποδαυλίσουν και να εντείνουν το αντικομμουνιστικό πνεύμα. Η εύρεση εργασίας, η έκδοση διπλώματος οδήγησης, η χορήγηση άδειας μικροπωλητή ήταν συνάρτηση της κατάθεσης δήλωσης μετάνοιας ή αποκήρυξης των αντεθνικών και ανατρεπτικών ιδεών. Η προσκόμιση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, ήταν μια οδυνηρή πραγματικότητα, που ταλάνιζε και επηρέαζε την καθημερινότητα των απλών ανθρώπων και απαραίτητη προϋπόθεση για στοιχειώδης βιοτικές δραστηριότητες.⁵⁹ Η διχαστική τομή μεταξύ Ελλήνων και μη Ελλήνων, η άποψη περί της έξωθεν επιβουλής και η διατήρησης της συνεχιζόμενης εμπόλεμης κατάστασης είναι στοιχεία που επικρατούν στον πολιτικό λόγο της δεξιάς παράταξης την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία, επιβάλλοντας την ιδεολογία της εθνικοφροσύνης.⁶⁰

Μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας και τη συνθηκολόγηση του ΕΑΜ, οι σημαντικότερες νομοθετικές παρεμβάσεις αυξημένης τυπικής ισχύος, οι οποίες θεσπίστηκαν με την ιδιαιτερότητα της κατά παρέκκλιση άσκησης της νομοθετικής εξουσίας από την εκτελεστική ήταν:

- Ο Αναγκαστικός Νόμος 453/10-07-1945, ο οποίος αφορούσε όσους δεν παρέδωσαν ή απέκρυβαν όπλα, κατά παράβαση της Συμφωνίας της Βάρκιζας, θεσμοθετώντας τις διώξεις και επιβάλλοντας εξοντωτικές και μακροχρόνιες ή θανατικές ποινές όχι μόνο για εγκλήματα και πράξεις ένοπλης βίας αλλά και για τη διάδοση ανατρεπτικών ιδεών.
- Το Ψήφισμα Γ /18-06-1946 με το οποίο ποινικοποιείται πλέον και διώκεται η βούληση. Προβλέπονται βαριές ποινές και η θανατική ποινή επιβάλλεται, όχι μόνο για συγκεκριμένες πράξεις που πλήττουν την τάξη και την ασφάλεια του κράτους, αλλά και για την ενδεχόμενη βούληση κάποιου κατηγορούμενου.
- Ο Αναγκαστικός Νόμος 509/27-12-1947, ο οποίος εκδόθηκε αμέσως μετά το σχηματισμό της προσωρινής κυβέρνησης του Βουνού και με τον οποίο τέθηκαν εκτός νόμου το ΚΚΕ το ΕΑΜ και η Εθνική

59 Κ. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18^{ος} – 21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015, σ. 722, στο εξής βλ. Κ. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*

60 Δ. Παπαδημητρίου, «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα», στο: *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία (Επιμ. Α. Μωυσίδης – Σ. Σακελλαρόπουλος)*, Αθήνα 2010, σ. 228

Αλληλεγγύη (οργάνωση αλληλοβοήθειας που είχε συγκροτήσει το ΚΚΕ την περίοδο της Κατοχής) καθώς και κάθε άλλο πολιτικό κόμμα, σωματείο ή οργάνωση που θα συνεργαζόταν με αυτά.⁶¹ Παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 1975, οπότε με την κατάργησή του το ΚΚΕ και το ΚΚΕ Εσωτερικού ξεκίνησαν να λειτουργούν νόμιμα.

- Το Ψήφισμα ΟΓ΄ της 14-10-1949 «περί μέτρων εθνικής αναμορφώσεως» με το οποίο ιδρύθηκε ο αυτόνομος Οργανισμός Αναμορφωτηρίων Μακρονήσου και λειτούργησε το πρώτο στρατόπεδο συγκέντρωσης, με τη στενή έννοια του όρου, στη Δυτική Ευρώπη της μεταπολεμικής εποχής.⁶² Οι εμπνευστές του θέλησαν να προλάβουν τη μετάβαση στις ομαλές μετεμφυλιακές συνθήκες, που θα τους ανάγκαζαν να αναθεωρήσουν τη σκληρή αντιμετώπιση των πολιτικών κρατουμένων, των εκτοπισμένων και των πολιτών που χωρίς να υπάρχει καμιά κατηγορία εναντίον τους, είχαν συλληφθεί προληπτικά.⁶³

Η μεταπολεμική συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού και του συστήματος άσκησης της κρατικής εξουσίας, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την σχηματοποίηση και την εδραίωση του θεσμικού εργαλείου του «Παρασυντάγματος», ως μοχλού ανάσχεσης τους κομμουνιστικού κινδύνου. Ταυτόχρονα αποτελεί το νομικό βραχίονα της διαμόρφωσης ενός αυταρχικού κράτους, με μόνιμες επιπτώσεις για πολλές δεκαετίες, στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας, καθώς και στο πεδίο των προσωπικών ελευθεριών και των ατομικών δικαιωμάτων.

---

61 Ν. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2000*, Αθήνα 2011, σ. 349, στο εξής βλ. Ν. Αλιβιζάτος, *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του*

62 Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*, σ. 469

63 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 44

Β' Κεφάλαιο

Οι εκλογικές αναμετρήσεις της περιόδου 1950-1952 και το κεντρό διάλειμμα

2.1.Οι βουλευτικές εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950: Οι πρώτες εκλογές μετά τον Εμφύλιο και η πολιτική ανατροπή

Η Βουλή πού προήλθε από τις εκλογές της 31ης Μαρτίου 1946 και η θητεία της έληγε τον Μάρτιο του 1950, λειτουργούσε με υποτυπώδη τρόπο και με σημαντικές παύσεις, λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών πού επικρατούσαν σε όλη τη διάρκεια της έκρυθμης κοινωνικοπολιτικής αντιπαράθεσης.⁶⁴ Η λήξη του Εμφυλίου στο τέλος του Αυγούστου του 1949, με την στρατιωτική και πολιτική συντριβή της κομμουνιστικής αριστεράς, έθεσε επιτακτικά την ανάγκη να διαμορφωθεί το πλαίσιο διακυβέρνησης της χώρας και τα βασικά του χαρακτηριστικά.

Από τη μία πλευρά υπήρχε μία τάση την οποία εξέφραζαν κυρίως πολιτικά πρόσωπα κοντά στο βασιλικό περιβάλλον όπως ο Παναγιώτης Πιπινέλης, καθώς και ο αρχηγός του Νέου Κόμματος Σπυρίδων Μαρκεζίνης, σύμφωνα με την οποία ήταν προτιμότερο να αναβληθούν οι εκλογές και να ανατεθεί η ανάληψη της διακυβέρνησης σε «μεταβατικό» κυβερνητικό σχήμα υπό την αρχηγία του αρχιστράτηγου Αλέξανδρου Παπάγου. Με τον τρόπο αυτό θα ήταν δυνατή η διαμόρφωση ενός νέου συστήματος εξουσίας, χωρίς τους επηρεασμούς και τις επιδράσεις μιας εκλογικής διαδικασίας, αβέβαιης ως προς το αποτέλεσμα της.⁶⁵ Το σενάριο αυτό συνάντησε την αντίδραση του Τσαλδάρη και του Βενιζέλου, αλλά κυρίως προσέκρουσε στα συμφέροντα της εξωτερικής πολιτικής του «συμμαχικού παράγοντα». Οι Βρετανοί και κυρίως οι Αμερικάνοι, προκειμένου να μην επιβαρύνουν την εικόνα της δυτικής Ευρώπης με ένα ακόμα αυταρχικό καθεστώς, όπως της Ισπανίας του Φράνκο, δεν επιθυμούσαν μια λύση έξω και πέρα από τα ανεκτά φιλελεύθερα πρότυπα διακυβέρνησης.⁶⁶ Παράλληλα, επιδίωξη τους ήταν να εμφανίζουν την Ελλάδα ως ένα ελεύθερο και δημοκρατικά οργανωμένο κράτος, του οποίου την ύπαρξη απειλούσε το κομμουνιστικό στρατόπεδο και γι αυτό είχαν την υποχρέωση να συμβάλλουν στην προστασία του.

64 Ι. Φίλανδρος, «Κοινοβουλευτικός λόγος στην ξεχασμένη Βουλή και Εμφύλιος (1946-1949). Ο Π. Κανελλόπουλος και το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα», στο: *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940 (Επιμ. Β. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Η. Σκουλίδας, Κ. Τσέκου)*, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 135

65 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 99

66 Γ. Μαργαρίτης, *ό. π.*, σ. 629

Από το Δεκέμβριο του 1949 και μετά από δηλώσεις του Παπάγου στον ανταποκριτή του πρακτορείου Ρόιτερ, σύμφωνα με τις οποίες τασσόταν υπέρ του δημοκρατικού κοινοβουλευτικού συστήματος και θεωρούσε καταστρεπτική τη δικτατορία για την Ελλάδα⁶⁷, εγκαταλείφθηκαν τα σχέδια για αντικοινοβουλευτική λύση. Η προοπτική αυτή σηματοδότησε μια ιδιαίτερη πολιτική εξέλιξη προς την κατεύθυνση της ομαλότητας και έδωσε τη δυνατότητα να διεκδικήσουν την ψήφο του εκλογικού σώματος νέοι πολιτικοί σχηματισμοί και την ευκαιρία να ανανεωθεί το πολιτικό προσωπικό, καταγράφοντας την εκλογική απήχηση και τις πολιτικές τάσεις που είχαν διαμορφωθεί υπό το βάρος των ραγδαίων πολιτικών εξελίξεων. Η παραίτηση της κυβέρνησης Διομήδη⁶⁸ επέφερε την απόφαση για τη διεξαγωγή εκλογών και στις 06 Ιανουαρίου 1950 ορκίστηκε υπηρεσιακή κυβέρνηση, με πρωθυπουργό τον τέως Πρόεδρο της Βουλής Ιωάννη (Τζον) Θεοτόκη.⁶⁹ Η επιλογή του εκλογικού συστήματος διεξαγωγής των εκλογών παρουσίασε μεγάλες δυσκολίες. Η κυβέρνηση Θεοτόκη πρότεινε να αλλάξει το εκλογικό σύστημα της απλής αναλογικής που εφαρμόστηκε στις εκλογές του 1946. Μετά από επίμονες διαβουλεύσεις ο σκόπελος της επιλογής του εκλογικού νόμου ξεπεράστηκε και εφαρμόστηκε το εκλογικό σύστημα του 1932, που ίσχυε και στις εκλογές του 1946, δηλαδή απλή αναλογική με ευρεία περιφέρεια και τρεις κατανομές των βουλευτικών εδρών και με μείωση του αριθμού των βουλευτικών εδρών από 354 σε 250.⁷⁰ Επίσης, δημιουργήθηκαν ειδικά εκλογικά τμήματα, προκειμένου να ψηφίσουν οι στρατιωτικοί τους υποψηφίους της εκλογικής τους περιφέρειας, εκτός αν είχαν εκλογικό βιβλιάριο, οπότε ψήφισαν τους υποψηφίους της περιφέρειας, στην οποία ήταν γραμμένοι.⁷¹ Με το ίδιο θεσμικό πλαίσιο ψήφισε το στρατιωτικό προσωπικό και οι πολιτικοί κρατούμενοι της Μακρονήσου. Με την ψήφιση του Αναγκαστικού Νόμου για την εκλογή των βουλευτών, ορίστηκε και η 05^η Μαρτίου 1950 ως ημερομηνία διεξαγωγής τους. Η επιλογή της απλής αναλογικής για τη διεξαγωγή των εκλογών, που έδινε αυξημένες πιθανότητες και ευκαιρίες κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης,

67 Ελευθερία, αρ. φ. 1627, 18.12.1949, σ. 6

68 Η περιοδεία του Τσαλδάρη και ειδικότερα η ομιλία του σε συγκέντρωση στην Τρίπολη στις 04/01/1950, προκάλεσε αλυσίδα παραιτήσεων των Βενιζέλου, Κανελλόπουλου και Παπάγου, ο οποίος ανακάλεσε δύο μέρες αργότερα. Περισσότερα βλ. Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 61 - 62

69 Στο κεντρικό άρθρο της εφημερίδας Ελευθερία, αρ. φ. 1644, 07.01.1950, σ. 1, εκφράζονται οι «υποψίες» των Φιλελευθέρων για το χαρακτήρα της κυβέρνησης ως υπηρεσιακή ή αποτελούσε το πρόσχημα και τον κινητήριο μοχλό για την επιβολή μιας «μεταβατικής» κυβερνητικής λύσης

70 Α. Παντελής, *Τα ελληνικά εκλογικά συστήματα και οι εκλογές (1926 – 1985) στον ηλεκτρονικό υπολογιστή*, Αθήνα 1988, σ. 31 & 240, στο εξής βλ. Α. Παντελής, *Τα ελληνικά εκλογικά συστήματα και οι εκλογές*

71 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 88

οδήγησε στην εμφάνιση και συμμετοχή πολλών μικρών κομμάτων και ανεξάρτητων, μεμονωμένων υποψηφίων. Οι συνθήκες διεξαγωγής των εκλογών πρόσφεραν τη δυνατότητα για την καταγραφή της εκλογικής απήχησης των προπολεμικών κομμάτων και των ηγετών τους, αλλά και για τη μέτρηση της επιρροής των νεοδημιουργηθέντων κομματικών σχηματισμών. Η ρευστότητα του πολιτικού σκηνικού από την κυβερνητική φθορά των παραδοσιακών προπολεμικών παρατάξεων και η απουσία ενός πολιτικού κόμματος με ηγεμονική πολιτική επιρροή, δημιούργησε ήδη από την προεκλογική περίοδο ελάχιστες προσδοκίες διαμόρφωσης ισχυρής κυβερνητικής πλειοψηφίας και κατ' επέκταση σταθερής κυβέρνησης.

Η λήξη του Εμφυλίου διαμόρφωσε, τυπικά τουλάχιστον, κλίμα σταθερότητας και ομαλότητας στην πολιτική ζωή της χώρας, που από το 1936 είχε δοκιμαστεί και πληγεί πολλαπλά. Η κυβέρνηση ανέστειλε κλιμακωτά την ισχύ του στρατιωτικού νόμου από τον Δεκέμβριο του 1949 και του Γ' Ψηφίσματος κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου. Όμως οι οπαδοί και τα μέλη της αριστεράς εξακολουθούσαν να απειλούνται από τις φυλακίσεις, τις εκτοπίσεις, τις εξορίες και γενικότερα από όλες τις δυνατότητες που πρόσφερε το θεσμικό οπλοστάσιο της έκτακτης νομοθεσίας. Στις αρχές του 1950 είχαν καταδικαστεί σε θάνατο για αδικήματα για κομμουνιστική δράση 5.322 άτομα, από τα οποία ως τότε είχαν εκτελεστεί 3.033 και κρατούνταν ακόμα 2.289 θανατοποινίτες, άντρες και γυναίκες. Βρίσκονταν στις φυλακές 16.738 καταδικασμένοι και 5.425 υπόδικοι, οι εκτοπισμένοι ήταν περίπου 13.000 και αρκετές χιλιάδες οι «προληπτικώς συλληφθέντες»⁷²

Οι εκλογές πραγματοποιήθηκαν χωρίς ακρότητες και με αξιοσημείωτη ηρεμία και τάξη για τα δεδομένα της εποχής. Ιδιαίτερα στα μεγάλα αστικά κέντρα επικράτησαν ανεκτές συνθήκες διεξαγωγής της εκλογικής διαδικασίας και τηρήθηκαν οι στοιχειώδεις προϋποθέσεις ελεύθερης έκφρασης των ψηφοφόρων. Βέβαια στην επαρχία το κλίμα και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα του Εμφυλίου, επηρέασαν ως ένα βαθμό, το αδιάβλητο των εκλογών, με την άσκηση πίεσης από παραστρατιωτικές ομάδες και μηχανισμούς, υπέρ των δεξιών κομμάτων και υποψηφίων. Ο ελληνικός λαός, έχοντας περάσει δια πυρός και σιδήρου από τον επώδυνο Εμφύλιο πόλεμο, προσδοκούσε ότι οι εκλογές θα πρόσφεραν στη χώρα την απαραίτητη ώθηση να ξεκινήσει και να ακολουθήσει μια ανοδική πορεία, ευημερίας και προόδου. Οι πολίτες αναζητούσαν ένα ασφαλές μέλλον και προσδοκούσαν να αναδείξουν με την

---

72 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 43

ψήφο τους, κομματικούς σχηματισμούς και πολιτικά πρόσωπα, που θα μάχονταν για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της χώρας και της κοινωνίας.

Στις εκλογές αυτές την ψήφο του εκλογικού σώματος διεκδίκησαν και πέτυχαν να εξασφαλίσουν κοινοβουλευτικοί εκπροσώπηση οι παρακάτω εκλογικοί σχηματισμοί:

- Το Λαϊκό Κόμμα (ΛΚ) με αρχηγό τον Κ. Τσαλδάρη, που αποτελούσε το παραδοσιακό πολιτικό κόμμα της δεξιάς παράταξης, χωρίς όμως να διαθέτει την αίγλη και την πολιτική δύναμη του παρελθόντος. Η κυβερνητική φθορά είχε επιδράσει στην ενότητα του κόμματος και στο γόητρο της ηγεσίας του, με αποτέλεσμα να αναπτυχθούν φυγόκεντρες τάσεις από πρωτοκλασάτα στελέχη του (Π. Μαυρομαχάλης) και βουλευτές.
- Το Κόμμα Φιλελευθέρων (ΚΦ) με αρχηγό το Σ. Βενιζέλο από το Νοέμβριο του 1948 και το θάνατο του Θεμιστοκλή Σοφούλη, η συνοχή του οποίου είχε επίσης δοκιμαστεί στη διάρκεια του Εμφυλίου.
- Η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) με αρχηγό τον Πλαστήρα.
- Το Κόμμα Γ. Παπανδρέου με αρχηγό τον Γ. Παπανδρέου, που αποτελούσε μετονομασία του Δημοκρατικού Σοσιαλιστικού Κόμματος. Η αλλαγή του τίτλου του κόμματος, προκρίθηκε για την κάθοδο στις εκλογές, προκειμένου να μην προκληθούν παρερμηνείες με τη χρήση του όρου «σοσιαλιστικό».⁷³
- Το Εθνικό Κόμμα Ελλάδος (ΕΚΕ) με αρχηγό το Ν. Ζέρβα και τοπική πολιτική επιρροή, κυρίως στην Ήπειρο.
- Το Νέον Κόμμα (ΝΚ) με αρχηγό το Σπ. Μαρκεζίνη που είχε ιδρυθεί το 1947 και στελεχωνόταν κυρίως από νεοεκλεγμένους και νέους σε ηλικία βουλευτές του Λαϊκού Κόμματος. Βασική μακροπρόθεσμη επιδίωξη του Μαρκεζίνη, αποτελούσε η ανανέωση της Δεξιάς σε επίπεδο πολιτικού λόγου και στελεχιακού δυναμικού.
- Η Δημοκρατική Παράταξη (ΔΠ) που επεδίωξε να εκπροσωπήσει κοινοβουλευτικά το χώρο της αριστεράς, αλλά συνάντησε την αντίδραση του ΚΚΕ που την υποστήριζε με ταλαντεύσεις και ουσιαστικά έθετε προσκόμματα στην προσπάθεια για τη συγκρότηση εκλογικά αξιόμαχων συνδυασμών. Ο Ζαχαριάδης με δηλώσεις του υπονόμωσε το εγχείρημα και στρεφόταν με σκληρούς και απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς, κυρίως εναντίον

73 Ε. Χατζηβασιλείου, *Ελληνικός Φιλελευθερισμός: Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979*, Αθήνα 2010, σ. 243

του Σβάλου και του Τσιριμώκου, στους οποίους καταλόγιζε πολιτικούς συμβιβασμούς με τον αστικό πολιτικό κόσμο. Οι κομμουνιστικές ψήφοι κατευθύνθηκαν κυρίως προς την Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών του Σοφιανόπουλου και τους Αριστερούς Φιλελεύθερους των Χατζήμπεη και Γρηγοριάδη. Η καχυποψία της κομμουνιστικής ηγεσίας απέναντι στις προσωπικότητες και τα κόμματα της μετριοπαθούς αριστεράς, προερχόταν από την απειλή της υφαρπαγής των κομμουνιστικών ψήφων και την περιθωριοποίηση του ΚΚΕ.

- Το Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας (ΜΕΑ), ένα κεντροδεξιό συνασπισμό κομμάτων, με σημαντικότερο το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Π. Κανελλόπουλου
- Την Πολιτική Ανεξάρτητο Παράταξη (ΠΑΠ), ένα συνασπισμό κομμάτων που κινούνταν στο χώρο της άκρας Δεξιάς. Τα μέλη της ηγετικής της ομάδας (Θ. Τουρκοβασίλης, Κ. Μανιαδάκης και Κ. Κοτζιάς) είχαν υπηρετήσει από σημαντικές θέσεις το Μεταξικό καθεστώς και εκπροσωπούσαν τους οπαδούς του.
- Η Παράταξις Αγροτών και Εργαζομένων (ΠΑΕ) που αποτελούσε συνασπισμό κομμάτων με αρχηγούς τους Αλ. Μπαλτατζή και Αλ. Μυλωνά.

Από τους παραπάνω εκλογικούς σχηματισμούς μόνο οι τρεις (ΛΚ, ΚΦ και ΕΠΕΚ) κατόρθωσαν να καταρτίσουν ψηφοδέλτια και να παρουσιάσουν υποψηφίους και στις 39 εκλογικές περιφέρειες, δείγμα της ασυντόνιστης και ελλιπούς κομματικής οργάνωσης. Η Δημοκρατική Παράταξη κατόρθωσε να συγκροτήσει συνδυασμούς μόνο σε 26 περιφέρειες, κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου υπήρχαν καλύτερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη σχετικά ελεύθερου προεκλογικού αγώνα.

Από τα κόμματα που συμμετείχαν στις εκλογές, μόνο δέκα κατόρθωσαν να εκπροσωπηθούν στο κοινοβούλιο. Από αυτά πέντε παρεμβαίνουν μεμονωμένα και τα υπόλοιπα πέντε μετέχουν σε συνασπισμούς.⁷⁴ Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται αναλυτικά τα ποσοστά του κάθε κόμματος και οι έδρες που κέρδισε.

---

⁷⁴ J. Meynaud, *ό. π.*, σ. 115

Πίνακας : Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 05/03/1950			
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΨΗΦΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΔΡΕΣ
Λαϊκό Κόμμα	317.512	18,80	62
Κόμμα Φιλελευθέρων	291.083	17,24	56
ΕΠΕΚ	277.739	16,44	45
Κόμμα Γ. Παπανδρέου	180.185	10,67	35
Δημοκρατική Παράταξη	163.824	9,70	18
Πολιτική Ανεξάρτητη Παράταξη	137.618	8,15	16
Μέτωπο Εθνικής Αναδημιουργίας	88.979	5,27	7
Εθνικό Κόμμα Ελλάδας	61.575	3,65	7
Παράταξις Αγροτών και Εργαζομένων	44.308	2,62	3
Νέον Κόμμα	42.157	2,50	1
Σχηματισμοί που δεν εκπροσωπούνται κοινοβουλευτικά	83.943	4,96	-

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 108 και J. Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, τ. Α', σ. 116

Τα αποτελέσματα τα εκλογών οδήγησαν σε μια πολυσυλλεκτική Βουλή, με σοβαρές ανατροπές και ανακατατάξεις στους παγιωμένους πολιτικούς σχηματισμούς. Η μεγάλη πτώση της διασπασμένης δεξιάς παράταξης (αθροιστικά δεν ξεπέρασε το 40%) συνοδεύτηκε από μια άνοδο των κομμάτων του Κέντρου. Κύρια δύναμη του χώρου αυτού αναδείχτηκε η ΕΠΕΚ, η οποία ως πρωτοεμφανιζόμενη σε εκλογική αναμέτρηση, κατάφερε να συγκεντρώσει ένα σημαντικό ποσοστό, χρήσιμο ως σημείο εκκίνησης για τη σταθεροποίηση της παρουσίας της στον κομματικό στίβο. Όμως οι τρεις κύριες κεντρικές δυνάμεις εμφάνιζαν σημαντικές αποκλίσεις σε βασικά σημεία του πολιτικού τους λόγου, διαμορφώνοντας για το λόγο αυτό μια ετερόκλητη πολιτική συμμαχία. Παράλληλα, τα δύο παραδοσιακά προπολεμικά κόμματα, το Λαϊκό Κόμμα και το Κόμμα Φιλελευθέρων, σημείωσαν σημαντικές απώλειες, συγκεντρώνοντας αθροιστικά μόλις το 36%, καταδεικνύοντας τη φθίνουσα επιρροή τους στην πολιτική ζωή της χώρας. Η εκλογική τους δύναμη στηριζόταν περισσότερο σε προσωπική πολιτική επιρροή τοπικών υποψηφίων και στην αντοχή παραδοσιακών μορφών

εκπροσώπησης (μακρόχρονη εκλογική παράδοση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, ισχυρές πολιτικές οικογένειες) και όχι στη συνολική δεσπόζουσα θέση της εποχής του Μεσοπολέμου. Ιδιαίτερα χαμηλές ήταν οι εκλογικές τους επιδόσεις στα δυο μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα και Θεσσαλονίκη). Το κόμμα του Παπανδρέου αν και κατέγραψε μια αξιόλογη εκλογική επίδοση, δεν κατάφερε να αποκτήσει μια σταθερό λαϊκό έρεισμα. Στον εκλογικό χάρτη κατατάσσεται στη δεξιότερη πτέρυγα της βενιζελικής παράταξης, προσεγγίζοντας το Κόμμα Φιλελευθέρων και ταυτόχρονα παραμένοντας σε μεγάλη απόσταση από την ΕΠΕΚ.⁷⁵ Όμως, το αποτέλεσμα των εκλογών αποτύπωσε με έμμεσο αλλά αξιόπιστο τρόπο πως μια μεγάλη μερίδα του λαού δεν συντάχθηκε και δεν επέλεξε να συμπορευτεί με τους νικητές του Εμφυλίου, τον τρόπο διαχείρισης της νίκης και κυρίως τον τρόπο με τον οποίο επιχειρούσαν να διαμορφώσουν την επόμενη μέρα, με αποκλεισμούς, διαιρέσεις και διακρίσεις και επιπλέον είχε απορρίψει τον οξύ ρεβανσισμό του Λαϊκού Κόμματος.⁷⁶ Αυτό αποτυπώθηκε με την ευρεία εκλογική απήχηση, για τη δεδομένη συγκυρία, που είχε ο προεκλογικός λόγος των πολιτικών δυνάμεων, όπως της ΕΠΕΚ και της Δημοκρατικής Παράταξης, που έθεταν ως προτεραιότητα την εθνική ενότητα και την εσωτερική ειρήνη. Αξιοσημείωτη ήταν και η εκλογική επίδοση της ΕΠΕΚ στο στρατόπεδο της Μακρονήσου, όπου κατέλαβε τη δεύτερη θέση και απέσπασε ποσοστό 24,7%, ενώ πρώτη ήρθε η Δημοκρατική Παράταξη με ποσοστό 35,3%. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τεράστια εντύπωση γιατί ανέτρεπε πλήρως την επίσημα προβαλλόμενη εκδοχή ότι η Μακρόνησος δεν ήταν τόπος εξορίας, αλλά «εθνικό σχολείο».⁷⁷ Η ΕΠΕΚ, ο ουσιαστικός νικητής των εκλογών, συγκέντρωσε την εκλογική της δύναμη κυρίως στη Θεσσαλία, στη Βόρεια Ελλάδα, στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου, στην Κρήτη και στην περιφέρεια της πρωτεύουσας. Κατόρθωσε να συσπειρώσει τον κύριο όγκο των ψηφοφόρων που δεν συμμετείχαν στις εκλογές του 1946 και να εκφράσει το βενιζελογενές τμήμα της Εαμικής αριστεράς.⁷⁸

Οι ηγέτες του Κέντρου, Πλαστήρας, Τσουδερός, Βενιζέλος και Παπανδρέου με την κοινοβουλευτική πλειοψηφία που διέθεταν (136 από τις 250 έδρες), συμφώνησαν για το σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας, με πρωθυπουργό τον αρχηγό της ΕΠΕΚ και το γνωστοποίησαν με επίσημο τρόπο στο παλάτι. Η συμφωνία

75 Θ. Διαμαντόπουλος, «Θέσεις και ιδέες του Γεωργίου Παπανδρέου», στο: ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, τχ. 2 (1988), σ. 59

76 R. Clogg, *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα 2003, σ. 172

77 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 123

78 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 120

αυτή αποτυπώθηκε και σε σχετικό πρακτικό, με αναλυτική περιγραφή της πολιτικής που θα ακολουθούσε η κυβέρνηση και υπογράφηκε από τους τέσσερις αρχηγούς στις 12 Μαρτίου.⁷⁹ Όμως ο βασιλιάς Παύλος, κινούμενος από προσωπικά ελατήρια και επηρεασμένος από την αντιπάθειά του προς το στρατηγό, δεν μπορούσε να ανεχθεί το σχηματισμό αυτού του κυβερνητικού σχήματος. Θεωρούσε μεγάλο κίνδυνο για το παλάτι και τη βασιλική οικογένεια, τον αρχηγό της Επανάστασης του '22, τον υπεύθυνο για την εκτέλεση των Έξι, για την εκθρόνιση του πατέρα του και του αδελφού του Γεώργιου του Β'.⁸⁰ Έτσι ανέθεσε στον πάντα πρόθυμο Βενιζέλο, την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης, χωρίς τη συμμετοχή της ΕΠΕΚ. Ο αρχηγός του Κόμματος Φιλελευθέρων εξασφάλισε την υποστήριξη του Λαϊκού Κόμματος του Τσαλδάρη, του Ν. Ζέρβα και του Εθνικού Ενωτικού Κόμματος του Κανελλόπουλου, ο οποίος θα αναλάμβανε και την αντιπροεδρία. Η αντίδραση όμως του αμερικανικού παράγοντα ήταν άμεση και ο πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Ελλάδα παρενέβη ανοιχτά και απροκάλυπτα, κατά την πάγια αμερικανική τακτική και με την απειλή της διακοπής της οικονομικής βοήθειας, επέβαλε την παραίτηση του Βενιζέλου, πριν εμφανιστεί στη Βουλή για την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης. Στις 15 Απριλίου σχηματίστηκε κυβέρνηση από τα τρία κόμματα του Κέντρου με πρωθυπουργό τον Πλαστήρα, στα πλαίσια της ανασυγκόλλησης του Κέντρου, με την υλοποίηση της συμφωνίας της 12^{ης} Μαρτίου.⁸¹ Αντιπρόεδρος και υπουργός Εσωτερικών ανέλαβε ο Παπανδρέου, υπουργός Συντονισμού ο Τσουδερός, υπουργός Οικονομικών ο Καρτάλης και υπουργός Δημόσιας Τάξης ο Γαρουφαλιάς. Ο Βενιζέλος προτίμησε να μην συμμετέχει προσωρινά στην κυβέρνηση και για λόγους υγείας ταξίδεψε στο εξωτερικό. Το υπουργείο Εξωτερικών, που προοριζόταν για τον αρχηγό των Φιλελευθέρων, το ανέλαβε ο Πλαστήρας, για να διατηρηθούν οι ισορροπίες των κυβερνητικών εταιρών. Η άρνησή του να ενταχθεί στο κυβερνητικό σχήμα αποδυνάμωσε την κυβέρνηση, έπληξε το κύρος της και αύξησε την τρωτότητά της. Ο βίος της κυβέρνησης ήταν βραχύς και βρέθηκε συχνά αντιμέτωπη με πολλές ενδοκυβερνητικές διαφωνίες, κυρίως για τα μέτρα ειρήνευσης που επεδίωξε να προωθήσει ο πρωθυπουργός, αλλά και με την οργανωμένη και συστηματική αντίδραση της δεξιάς και των κρατικών μηχανισμών που βρίσκονταν κάτω από τον ασφυκτικό έλεγχο της. Με αφορμή δηλώσεις του Πλαστήρα το Δεκαπενταύγουστο

---

79 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 97 - 98

80 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 84 - 87

81 Καθημερινή, αρ. φ. 11536, 15.04.1950, σ. 1

στην Τήνο για την επικράτηση της αρχής της συγνώμης και το πνεύμα της επιεικούς μεταχείρισης, καθώς και την κατηγορηματική εναντίωσή του με την επιβολή της θανατικής ποινής για πολιτικά εγκλήματα, προκλήθηκε θύελλα αντιδράσεων και η κυβέρνηση ανατράπηκε.⁸²

Στη συνέχεια από τις 21 Αυγούστου 1950 έως τις 27 Οκτωβρίου 1951 αναδείχθηκαν διαδοχικά τρία ακόμα κυβερνητικά σχήματα με πρωθυπουργό τον Βενιζέλο, που ενεργοποίησαν σε μεγαλύτερο βαθμό και ένταση τα προβλήματα πολιτικής ενότητας και ιδεολογικής συνοχής της κεντρώας παράταξης.

2.2.Οι δημοτικές εκλογές της 15^{ης} Απριλίου 1951: Η αύξηση της πολιτικής επιρροής της ΕΠΕΚ

Το 1934 είχαν διεξαχθεί για τελευταία φορά δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στην Ελλάδα και η 15η Απριλίου 1951 ορίστηκε από την κυβέρνηση Βενιζέλου ως ημερομηνία διεξαγωγής τους. Η διεξαγωγή τους αποτελούσε μέρος της συμφωνίας, που είχε επιτευχθεί για την κοινοβουλευτική στήριξη της ΕΠΕΚ στην κυβέρνηση Βενιζέλου με την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης. Η αμερικανική αποστολή με υπόμνημά της στις 24 Φεβρουαρίου 1950, είχε υπογραμμίσει τη σημασία της τοπικής αυτοδιοίκησης και προέτρεπε για τη διεξαγωγή ελεύθερων δημοτικών εκλογών, ως ένα βήμα για την επανίδρυση της αληθινής δημοκρατίας.⁸³ Στα δεκαεπτά αυτά χρόνια, οι τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές διορίζονταν από της εκάστοτε κυβερνήσεις, με κριτήριο κυρίως την εξυπηρέτηση των ιδιαίτερων πολιτικών και κομματικών τους συμφερόντων. Το γεγονός αυτό δημιούργησε παρεκκλίσεις και δυσλειτουργίες σε όλες τις βαθμίδες της τοπικής αυτοδιοίκησης και την καλλιέργεια ενός κλίματος υποβάθμισης του κύρους και της πολιτικής νομιμοποίησης των τοπικών αρχών. Με το Ν. 1454/1950 ρυθμιζόνταν οι συνθήκες διεξαγωγής των εκλογών με κύριες προβλέψεις την έμμεση εκλογή των δημάρχων ανά διετία από ένα εκλεκτορικό σώμα, που περιλάμβανε το σύνολο των δημοτικών συμβούλων και ισάριθμους

82 Ελευθερία, αρ. φ. 1812, 17.08.1950, σ. 1

83 Υπόμνημα της ECA Mission – Economic Cooperation Administration. Mission to Greece (αρμόδια επιτροπή για τη διαχείριση της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ) για την αποκέντρωση και την τοπική αυτοδιοίκηση, της 24^{ης} Φεβρουαρίου 1950, Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου, Φάκελος 029 - 056

αναπληρωματικούς τους, με σκοπό την αποτροπή και την ανάσχεση της επιρροής των κομμάτων. Απαγορεύθηκε η υποβολή μεμονωμένων υποψηφιοτήτων για το δημαρχιακό και το κοινοτικό αξίωμα και καθιερώθηκε το σύστημα των συνδυασμών. Οι δημοτικοί σύμβουλοι εκλέγονταν με ένα μικτό σύστημα, που ήταν πλειοψηφικό για όσους υποψήφιους συγκέντρωναν την απόλυτη πλειοψηφία των εγκύρων και αναλογικό μεταξύ όλων των συνδυασμών για τις υπόλοιπες έδρες που δεν είχαν διατεθεί.⁸⁴ Οι ψηφοφόροι είχαν τη δυνατότητα από το συνδυασμό που επέλεγαν να ψηφίσουν να διαγράψουν ή/και να προσθέτουν υποψηφίους από άλλους συνδυασμούς. Στην εκλογική διαδικασία συμμετείχε και ο γυναικείος πληθυσμός (όπως και στις εκλογές του 1934), αλλά μπορούσαν να θέσουν υποψηφιότητα μόνο για δημοτικοί και κοινοτικοί σύμβουλοι και όχι για δήμαρχοι, ενώ παράλληλα μειώθηκε και το όριο ηλικίας από τα 30 στα 25 χρόνια, αντί για 21 που ίσχυε για τους άντρες. Για το ζήτημα της γυναικείας ψήφου, η Ελλάδα εκπλήρωνε την υποχρέωση που είχε αναλάβει ως μέλος του ΟΗΕ.⁸⁵

Η διεξαγωγή δημοτικών και κοινοτικών εκλογών μετά από περίπου ένα χρόνο από τις βουλευτικές, αποτέλεσε μια ευκαιρία αποτύπωσης της δύναμης των κομμάτων και αξιολόγησης της ευρύτερης απήχησης τους στην κοινωνία. Σε κάθε περίπτωση ο χαρακτήρας και τα διακυβεύματα των δύο αυτών εκλογών εμφάνιζαν σοβαρές αποκλίσεις, όμως το εκλογικό αποτέλεσμα για την ανάδειξη των αυτοδιοικητικών αρχών, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για μια ασφαλή εκτίμηση των κομματικών επιρροών σε επίπεδο εθνικών εκλογών. Ήταν μια ευκαιρία να καταγραφεί ο νέος πολιτικός χάρτης της χώρας, που ήταν απόρροια των κομματικών μεταβολών.⁸⁶ Ακόμα και ο αμερικανική πρεσβεία θεωρούσε δεδομένο ότι το αποτέλεσμα τους θα προκαλούσε είτε ανασχηματισμό είτε πτώση της κυβέρνησης.⁸⁷ Το πολιτικό περιβάλλον και οι πολιτικές εξελίξεις στη συγκεκριμένη χρονική συγκυρία προσέδιδαν ιδιαίτερη πολιτική βαρύτητα στα αποτελέσματα των δημοτικών εκλογών, αφού θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για την εξαγωγή πολιτικών συμπερασμάτων και στην κεντρική πολιτική σκηνή. Η Εφημερίδα Ελευθερία μία εβδομάδα πριν τις αυτοδιοικητικές εκλογές, στο κεντρικό της άρθρο με τίτλο «Αι

84 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 128

85 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 220

86 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 389

87 Η. Νικολακόπουλος, «Οι δημοτικές εκλογές της 15^{ης} Απριλίου 1951» στο: *Δημοτικές εκλογές στη μετεμφυλιακή Ελλάδα (1951-1964). Η Αριστερά στο προσκήνιο*, Αθήνα 2014, σ. 12

εκλογαί», υπογράμμιζε τον προκριματικό χαρακτήρα τους σε σχέση με τις επικείμενες εκλογές.⁸⁸

Αρχικά η ΕΠΕΚ είχε επιλέξει να μη δώσει ιδιαίτερο πολιτικό βάρος και να προσεγγίσει το ζήτημα περισσότερο με αυτοδιοικητικά κριτήρια, δίνοντας έμφαση στον τοπικό χαρακτήρα τους. Σταδιακά όμως έγινε αντιληπτή η προσπάθεια του Βενιζέλου και του Κόμματος Φιλελευθέρων να συμπράξει, ιδιαίτερα στους μεγάλους δήμους, με δεξιά κόμματα και το κόμμα του Παπανδρέου, καλύπτοντας τον πολιτικό χώρο από την άκρα δεξιά έως την κεντροδεξιά. Η επιλογή στήριξης στο δήμο Αθηναίων του Κωνσταντίνου Κοτζιά, ηγετικού στελέχους του ακροδεξιού σχηματισμού Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξις και υπουργού της 4^{ης} Αυγούστου, σε ένα αμιγώς εθνικόφρονα συνδυασμό, αντανakλούσε την διάσπαση της εκλογικής βάσης των κομμάτων του Κέντρου και το ιδεολογικό χάσμα, που είχε εμφανιστεί από τη διαφορετική προσέγγιση στα Δεκεμβριανά, στο Πολιτειακό Ζήτημα, τον Εμφύλιο και τη διαχείρισή του. Εκ των πραγμάτων και προκειμένου να εξασφαλιστεί μια επιτυχημένη εκλογική παρουσία με σαφή παραταξιακό χαρακτήρα, η ΕΠΕΚ προχώρησε στην κατάρτιση πολιτικά ομοιογενών συνδυασμών, με προοδευτική και κεντροαριστερή κατεύθυνση, καθώς και αποκλεισμό επιλογών από το χώρο της δεξιάς παράταξης. Ο κομματικός μηχανισμός, τα πολιτικά στελέχη, οι πολιτευτές, οι βουλευτές ενεργοποιήθηκαν προκειμένου να σχηματιστούν νικηφόροι συνδυασμοί και να στεφθεί με επιτυχία η εκλογική αναμέτρηση.

Στον μεγαλύτερο δήμο της χώρας την Αθήνα, όπου η συμβολική σημασία της εκλογικής αναμέτρησης είχε αντικειμενικά μεγάλη πολιτική αξία, απέναντι στον «εθνικόφρονα» Κοτζιά, η ΕΠΕΚ στήριξε ως υποψήφιο δήμαρχο τον βουλευτή Σταμάτη Μερκούρη, χωρίς όμως να πετύχει να διευρύνει τη συνεργασία κα με άλλα κόμματα. Το αποτέλεσμα των εκλογών έδωσε την απόλυτη πλειοψηφία στον Κοτζιά με το συντριπτικό ποσοστό του 60,8%. Ο Μερκούρης περιορίστηκε στο 20,2%, αυξάνοντας το ποσοστό που είχε λάβει η ΕΠΕΚ στις προηγούμενες εκλογές. Στη Θεσσαλονίκη ο Παντελής Πετρακάκης, προερχόμενος από το Κόμμα Φιλελευθέρων και με κεντροδεξιά υποστήριξη συγκέντρωσε το 49,8% και εξελέγη Δήμαρχος εκμεταλλεζόμενος την αδυναμία συμπαράταξης των κεντροαριστερών και των αριστερών συνδυασμών. Στον Πειραιά, στο μόνο από τους μεγάλους δήμους, που το Κόμμα Φιλελευθέρων είχε αυτόνομη εκπροσώπηση, εκλέχτηκε με ποσοστό 37,1% ο

---

88 Ελευθερία, αρ. φ. 2012, 10.04.1951, σ. 1

Γεώργιος Ανδριανόπουλος με την υποστήριξη της δεξιάς παράταξης. Ο Τάσος Βουλοδήμος που υποστηρίχτηκε από την ΕΠΕΚ και Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας περιορίστηκε στο 11,7%

Όλοι οι πολιτικοί αρχηγοί από τον Τσαλδάρη, τον Κανελλόπουλο, και τον Στεφανόπουλο, ως το Βενιζέλο και τον Πλαστήρα, χαιρέτησαν τα αποτελέσματα σαν νίκη κατά του κομμουνισμού.⁸⁹ Όμως για πρώτη φορά μετά τον Εμφύλιο συμμετείχαν σε εκλογές, έστω δημοτικές με αυτοδιοικητικό χαρακτήρα, εκλογικά σχήματα, όπου το ΚΚΕ έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στη συγκρότηση και την υποστήριξή τους. Η επικράτηση και στους τρεις μεγάλους δήμους δημάρχων με εθνικόφρονα χαρακτηριστικά, διαμόρφωσε μια πολιτική βάση για την ανάλυση του εκλογικού αποτελέσματος και την αποτύπωση των ιδεολογικών αναφορών του εκλογικού σώματος. Το αποτέλεσμα δεν ήταν ανάλογο των προσδοκιών που είχαν καλλιεργήσει τα στελέχη της ΕΠΕΚ, αλλά έθεσαν το ζήτημα διεξαγωγής πρόωρων εκλογών, λόγω δυσαρμονίας της βούλησης του εκλογικού σώματος και της σύνθεσης της Βουλής.⁹⁰

Συνολικά πάντως αν συνεκτιμήσουμε τα αποτελέσματα στα μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα και στην επαρχία, θα διαπιστώσουμε τη σημαντική ενίσχυση της ΕΠΕΚ. Με τις επιλογές στις δημοτικές εκλογές η ΕΠΕΚ προετοίμασε το έδαφος και για τις μελλοντικές πολιτικές επιλογές της, με κύριο χαρακτηριστικό την επιδίωξη συνεργασίας με το μετριοπαθές τμήμα της εαμικής αριστεράς. Η τακτική αυτή ερχόταν σε αντίθεση με τα υπόλοιπα κεντρώα κόμματα και κυρίως το Κόμμα Φιλελευθέρων, που προτίμησαν να σχηματίσουν και να υποστηρίξουν εθνικόφρονες συνδυασμούς, απαλλαγμένους από πρόσωπα ύποπτα για την εθνική τους συνείδηση. Με τον τρόπο αυτό αναδεικνυόταν ανάγλυφα, η διαφορετική προσέγγιση στην έννοια και το περιεχόμενο του πατριωτισμού και της εθνικοφροσύνης μεταξύ των κομματικών δυνάμεων του κέντρου, δυναμιτίζοντας τα θεμέλια ενότητας του και διευρύνοντας το χάσμα μεταξύ των οπαδών τους. Η προσέγγιση των εκλογικών συνεργασιών και των πολιτικών συμπράξεων της ΕΠΕΚ, διαμόρφωσαν μια υπολογίσιμη και δυναμική εσωκομματική τάση, η οποία θα επεδίωκε να επηρεάσει καταλυτικά το κυβερνητικό πρόγραμμα, κυρίως στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής και την εφαρμογή των μέτρων λήθης και ειρήνευσης.

89 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 221

90 Κ. Δέδε, «Η στρατηγική της ΕΠΕΚ και η μεγάλη προοδευτική παράταξη», στο: *Δημοτικές εκλογές στη μετεμφυλιακή Ελλάδα (1951-1964). Η Αριστερά στο προσκήνιο*, Αθήνα 2014, σ. 20

2.3.Οι βουλευτικές εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951: Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της ΕΠΕΚ

Οι δημοτικές εκλογές του Απριλίου του 1951 επιβεβαίωσαν το πολιτικό αδιέξοδο της δικομματικής κυβέρνησης συνεργασίας του Κόμματος Φιλελευθέρων και του κόμματος του Παπανδρέου με πρωθυπουργό τον Βενιζέλο. Η εκλογική απήγηση των δύο κομμάτων, όπως καταγράφηκε έστω και με έμμεσο τρόπο, αποτύπωνε με εμφαντικό τρόπο τη δυσαρμονία μεταξύ της κυβέρνησης και της λαϊκής απήγησης των δύο κομμάτων που συμμετείχαν σε αυτή. Στην αναμενόμενη φθορά από τη συμμετοχή τους στην κυβέρνηση ήρθε να προστεθεί και η τακτική που ακολούθησαν στις δημοτικές εκλογές και η σύμπραξη τους με τα δεξιά κόμματα, υπό το πρίσμα κοινών υποψηφιοτήτων, με εγνωσμένη την εθνοκροσύνη τους. Οι τρεις ηγέτες του Κέντρου, Πλαστήρας, Βενιζέλος και Παπανδρέου, σε συνάντηση που πραγματοποιήθηκε την 03/05/1951 συμφώνησαν να διεξαχθούν εκλογές εντός του Σεπτεμβρίου, με εκλογικό σύστημα που να διασφαλίζει τη δημιουργία ισχυρής πλειοψηφίας, το σχηματισμό σταθερών κυβερνήσεων και την αποφυγή πρόωρης προσφυγής στις κάλπες. Το κριτήριο της κυβερνησιμότητας αποτέλεσε απαίτηση και προαπαιτούμενο των αμερικανών, γιατί θεωρούσαν τις ασταθείς κυβερνήσεις παράγοντες επιβαρυντικούς στην διαδικασία προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης. Η παραίτηση του Παπάγου από το αξίωμα του Αρχιστράτηγου στις 29 Μαΐου και το κίνημα της 30^{ης} Μαΐου, όπως είδαμε και στο κεφάλαιο 1.3.2, κατέδειξαν την αδυναμία του πολιτικού συστήματος να προστατεύσει συντεταγμένα και με θεσμικό τρόπο την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Η κίνηση του Παπάγου και το ενδεχόμενο της εκλογικής του καθόδου, θορύβησε τον Παπανδρέου, ως άμεσα θιγόμενου από την επιρροή του Στρατάρχη και με πρόσχημα τις δυσκολίες καθορισμού από την κυβέρνηση της τιμής συγκεντρώσεως του σιταριού, παραιτήθηκε από το κυβερνητικό σχήμα, σε μια προσπάθεια να αποτρέψει την ψήφιση νέου εκλογικού νόμου. Η κυβερνητική αυτή κρίση ξεπεράστηκε με το σχηματισμό νέας μονοκομματικής κυβέρνησης των Φιλελευθέρων με πρωθυπουργό το Βενιζέλο και τη στήριξη των Λαϊκών και της ΕΠΕΚ. Η νέα κυβέρνηση ψήφισε στις 26 Ιουλίου τον εκλογικό νόμο, με τον οποίο καθιερώθηκε το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής, με σκοπό να αποδυναμώσει την κοινοβουλευτική εκπροσώπηση των μικρών κομμάτων και να ενισχύσει τα μεγαλύτερα. Μια ιδιομορφία του συστήματος αυτού ήταν η δυνατότητα προσθήκης εδρών, με σκοπό

τον συμψηφισμό ορισμένων ανισοτήτων της κατανομής και τελικά το σύνολο των εδρών θα φτάσει τις 258 (από 250).⁹¹ Στις 30 Ιουλίου ο βασιλιάς υπέγραψε το σχετικό διάταγμα διάλυσης της Βουλής και προκήρυξης των εκλογών την 09^η Σεπτεμβρίου.

Ενώ σε μια συνάντηση τον Ιούλιο στα Ανάκτορα ο Παπάγος είχε διαβεβαιώσει το βασιλικό ζεύγος ότι δεν θα πολιτευθεί,⁹² την ίδια μέρα με την ανακοίνωση της προκήρυξης των εκλογών, γνωστοποίησε επίσημα την απόφασή του να πολιτευτεί και μερικές μέρες αργότερα στις 06 Αυγούστου ίδρυσε τον Ελληνικό Συναγερμό (βλέπε και κεφάλαιο 1.2). Η αντίδραση του βασιλικού ζεύγους ήταν οργισμένη και προσπάθησαν ανεπιτυχώς να πείσουν τον αρχηγό του Γενικού Επιτελείου Στρατού Θρασύβουλο Τσακαλώτο να συλλάβει τον Παπάγο.⁹³

Η εμφάνιση του κόμματος του Στρατάρχη, επέφερε ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της συντηρητικής παράταξης. Σε όλη τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου θα κυριαρχήσει ο αντιπαπαγικός αγώνας του θρόνου, διότι το βασιλικό ζεύγος και ιδιαίτερα η Φρειδερίκη έβλεπαν με καχυποψία κάθε κίνημα, έστω και της Δεξιάς, που θα μπορούσε να τους περιορίσει τις ουσιαστικές εξουσίες και να θίξει τα προνόμια τους.⁹⁴ Η κίνηση του Παπάγου, ακόμα και χωρίς τη στήριξη των ανακτόρων, δημιούργησε ένα κλίμα ανανέωσης της δεξιάς παράταξης και μετατόπισε το διακύβευμα των εκλογών προς την αποτύπωση με δημοψηφισματικούς όρους της κοινωνικής απήχησης του προγράμματος και της ηγεσίας αυτού του νέου πολιτικού σχηματισμού.⁹⁵

Η υιοθέτηση του εκλογικού συστήματος της ενισχυμένης αναλογικής και η εκλογική κάθοδος του Ελληνικού Συναγερμού, ενός κόμματος που επέδρασε καθοριστικά και σε μικρό χρονικό διάστημα στην ανασύνταξη του πολιτικού συστήματος, επέβαλαν τον περιορισμό του αριθμού των πολιτικών σχηματισμών που θα συμμετείχαν στις εκλογές. Οι σημαντικότεροι από αυτούς ήταν οι παρακάτω:

- Ο Ελληνικός Συναγερμός με αρχηγό τον Παπάγο. Στελεχωθήκε με την ένταξη βουλευτών και πολιτευτών που προέρχονταν από το Λαϊκό Κόμμα, το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα των Κανελλόπουλου – Στεφανόπουλου, το Νέο Κόμμα του Μαρκεζίνη, το κόμμα του Παπανδρέου, αλλά μικρότερα κόμματα της δεξιάς και της άκρας

91 J. Meynaud, *ό. π.*, σ. 120

92 Α. Παπαγελάς, *ό. π.*, σ. 33

93 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 263 & 264

94 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 265

95 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 134

δεξιάς. Αν και οι προερχόμενοι από το Λαϊκό Κόμμα είχαν μια ισχυρή παρουσία, ο Συναγερμός δεν αποτέλεσε συνέχεια ή μετεξέλιξη του, αλλά μια συντεταγμένη προσπάθεια της Δεξιάς παράταξης, βασισμένης σε μια σύγχρονη οργανωτική δομή και αποφασισμένης να θεμελιώσει ένα νέο σύστημα εξουσίας, απαλλαγμένο από τις ελλείψεις και τις δυστοκίες του παρελθόντος και με προοπτική να ανταποκριθεί με επάρκεια στις προκλήσεις των καιρών.

- Το Λαϊκό Κόμμα με αρχηγό τον Τσαλδάρη, το οποίο είχε χάσει την παλιά αίγλη του και η ενότητα είχε διαρραγεί από τις συχνές και εντεινόμενες αποχωρήσεις στελεχών του. Πλέον συσπείρωνε την ομάδα Τσαλδάρη και τους δεξιούς πολιτικούς που δεν συμφωνούσαν με την κάθοδο του Παπάγου στην πολιτική ή δεν είχαν καταφέρει για διάφορους λόγους, να ενταχθούν στο κόμμα του Στρατάρχη.
- Το Κόμμα Φιλελευθέρων με αρχηγό το Βενιζέλο, στο οποίο εντάχθηκαν το Εθνικό Κόμμα Ελλάδος του Ζέρβα, ο Τσουδερός με ορισμένους βουλευτές της ΕΠΕΚ, βουλευτές και πολιτευτές του Κόμματος του Παπανδρέου, καθώς και μικρότερα κεντρώα κόμματα που στις προηγούμενες εκλογές είχαν συμμετάσχει αυτόνομα. Πλέον το κόμμα του Βενιζέλου είχε αποκρυσταλλωθεί ως η συντηρητική συνιστώσα της παράταξης του Κέντρου.
- Η ΕΠΕΚ με αρχηγό τον Πλαστήρα είχε πλέον μετασηματιστεί σε κόμμα και είχαν προσχωρήσει βουλευτές και πολιτευτές από το Κόμμα Φιλελευθέρων, το κόμμα του Παπανδρέου, το Σοσιαλιστικό Κόμμα ΕΛΔ και την Ένωση Δημοκρατικών Αριστερών. Τον Ιούλιο του 1951 είχε αποχωρήσει μια ομάδα βουλευτών και στελεχών υπό τον Τσουδερό.
- Η Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ) που αποτέλεσε τη λύση στο πρόβλημα της συμμετοχής του ΚΚΕ στις εκλογές μετά το 1951. Εκπροσωπούσε τα κόμματα της αριστεράς που συμμετείχαν στο ΕΑΜ ή συνεργάζονταν και τη δεκαετία το '50 λειτουργούσαν νόμιμα. Τα στελέχη, τα μέλη, ο κομματικός μηχανισμός, οι ψηφοφόροι ανήκαν στο ΚΚΕ, που εκείνη την περίοδο ήταν στην παρανομία, αλλά μπορούσε να επηρεάζει τη λήψη των αποφάσεων στην ΕΔΑ. Οι

πρώτες διαφωνίες στο εσωτερικό της αριστερής παράταξης, προέκυψαν κατά τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των κομμάτων που συμμετείχαν στην ΕΔΑ, για τον καταρτισμό των εκλογικών συνδυασμών. Το Πολιτικό Γραφείο του ΚΚΕ από το εξωτερικό, επεδίωξε μέσω των εκπροσώπων του στην ΕΔΑ, να συμπεριληφθούν στα ψηφοδέλτια ο Μπελογιάννης, που ήταν υπόδικος και ο Πλουμπίδης, που ήταν παράνομος, καθώς και άλλα επιφανή στελέχη και μέλη του κόμματος που ήταν στη φυλακή ή στην εξορία, με σκοπό να αυξηθεί η πίεση προς τους κρατικούς θεσμούς για τη χορήγηση γενικής αμνηστίας. Στην προοπτική αυτή αντιτάχθηκε σθεναρά ο Πασαλίδης, από το φόβο ότι οι αντιδραστικές δυνάμεις θα βρουν αφορμή για να διαλύσουν την ΕΔΑ.⁹⁶ Οι διαπραγματεύσεις τελικά θα καταλήξουν στην αποδοχή της συμμετοχής φυλακισμένων και εξόριστων υποψηφίων, όχι όμως και των Μπελογιάννη, Πλουμπίδη. Πέρα από τα προβλήματα και τις δυσκολίες που προέκυψαν στο εσωτερικό της ΕΔΑ και τις απόπειρές του ΚΚΕ να παρεμβαίνει μονομερώς στη λειτουργία της, η επίδρασή της ήταν καθοριστική για την επιτυχημένη και γόνιμη παρουσία της Αριστεράς στα ταραγμένα χρόνια της μετεμφυλιακής εποχής.

- Το κόμμα του Παπανδρέου, το οποίο εμφάνισε τα μεγαλύτερα προβλήματα συνοχής και συσπείρωσης. Η πλειοψηφία των βουλευτών και των πολιτευτών του αποχώρησε από το κόμμα, στην προσπάθειά τους να βρουν νέα κομματική στέγη, όπου θα είχαν περισσότερες πιθανότητες εκλογής, λόγω της θέσπισης της ενισχυμένης αναλογικής.
- Ο Συναγερμός Αγροτών και Εργαζομένων με αρχηγό τον Μπαλατατζή. Εκπροσωπούσε διάφορους αγροτικούς συνεταιρισμούς με επίκεντρο περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης.
- Το Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας με πρόεδρο τον Σβώλο, το οποίο στις εκλογές του 1950 είχε πάρει μέρος με τη Δημοκρατική Παράταξη.

---

96 Γ. Παπαδημητρίου, *Η αναλαμπή της Αριστεράς. Οκτώ συγκλονιστικές εκλογικές αναμετρήσεις, 1950 – 1967*, Αθήνα 2001, σ. 33

Τα αποτελέσματα των εκλογών έδωσαν μια ισχνή κοινοβουλευτική πλειοψηφία στα κόμματα του Κέντρου, αφού η ΕΠΕΚ και το Κόμμα Φιλελευθέρων που αποτελούσαν πλέον τους κύριους κεντρώους κομματικούς φορείς, κατόρθωσαν να εκλέξουν αθροιστικά 131 βουλευτές σε σύνολο 258. Η παράταξη της Δεξιάς αν και αύξησε αθροιστικά το ποσοστό της κατά 4% περίπου, αλλά στο κοινοβούλιο περιορίστηκε αθροιστικά στις 116 έδρες.

Πίνακας : Αποτελέσματα βουλευτικών εκλογών 09/09/1951			
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΨΗΦΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΔΡΕΣ
Ελληνικός Συναγερμός	624.316	36,53	114
ΕΠΕΚ	401.379	23,49	74
Κόμμα Φιλελευθέρων	325.390	19,04	57
ΕΔΑ	180.640	10,57	10
Λαϊκό Κόμμα	113.876	6,66	2
Συναγρμός Αδροτών - Εργαζομένων	21.009	1,23	1
Κόμμα Γ. Παπανδρέου	35.810	2,10	-
Σοσιαλιστικό Κόμμα – ΕΛΚ	3.912	0,23	-
Διάφοροι	2.572	0,15	-

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 139 και J. Meynaud, *Οι πολιτικές δυνάμεις*, τ. Α', σ. 121

Στις εκλογές την πρωτιά κατέλαβε ο Ελληνικός Συναγερμός συγκεντρώνοντας ποσοστό 36,5% και 114 έδρες. Μεγάλη σημασία για το μέλλον του Συναγερμού αποτέλεσε και το γεγονός ότι από τους 114 βουλευτές οι 50 εκλέγονταν για πρώτη φορά, διαμορφώνοντας έτσι ένα κλίμα ανανέωσης στην κοινοβουλευτική του ομάδα και προδιαγράφοντας την πορεία αναγέννησης της συντηρητικής παράταξης τα επόμενα χρόνια. Κατάφερε να συσπειρώσει σε μεγάλο βαθμό τους δεξιούς ψηφοφόρους και να θέσει τα θεμέλια της ηγεμονικής πολιτικής παρουσίας του. Προς το χώρο της κεντροδεξιάς και του συντηρητικού κέντρου δεν κατόρθωσε να σημειώσει ανάλογο βαθμό διεύδυσης, με εξαίρεση τους ψηφοφόρους που στις προηγούμενες εκλογές είχαν ψηφίσει το Κόμμα του Παπανδρέου. Το Λαϊκό Κόμμα καταποντίστηκε και η επιρροή του μειώθηκε δραματικά. Το ποσοστό του περιορίστηκε στο 6,66% και δύο έδρες, χάνοντας περίπου τα 2/3 της εκλογικής του

δύναμης. Το πελατειακό σύστημα εκπροσώπησης που είχε οικοδομήσει, με βάση τους τοπικούς και παραδοσιακούς δεσμούς με την εκλογική του βάση, δεν στάθηκε ικανό να ανακόψει την επιρροή του Παπάγου στα συντηρητικά στρώματα της κοινωνίας και την προβολή του ως χαρισματική ηγετική προσωπικότητα και σύμβολο ενότητας της Δεξιάς παράταξης.

Στο χώρο του Κέντρου το εκλογικό αποτέλεσμα επέφερε σημαντικές ενδοπαραταξιακές διαφοροποιήσεις. Η ΕΠΕΚ αύξησε σημαντικά το ποσοστό της και πιστοποίησε και εκλογικά την κυριαρχική της παρουσία στο Κέντρο, με ποσοστό 23,5% και 74 έδρες, παρά την αποχώρηση του Τσουδερού και της ισχυρής ομάδας των βουλευτών που τον ακολούθησαν. Ήταν η πρώτη φορά, μέχρι και τις εκλογές του 1977, που ένα κεντροαριστερό κόμμα συγκέντρωνε την πλειοψηφία των ψηφοφόρων του Κέντρου.⁹⁷ Με κύρια συνθήματα την αλλαγή, την ειρήνευση, την ισοπολιτεία και την αμνηστία, η ΕΠΕΚ κυριάρχησε σε περιοχές της χώρας που παραδοσιακά ήταν ισχυρή η παρουσία της βενιζελικής αντιμοναρχικής παράταξης, καθώς επίσης και στα αστικά κέντρα και στους πρόσφυγες. Η στασιμότητα που έδειξε το Κόμμα Φιλελευθέρων ως προς την εκλογική του επιρροή (19,04% και 57 έδρες), παρά τις προσχωρήσεις των Τσουδερού και Ζέρβα, πιστοποίησε την καθοδική του τάση, που είχε ήδη καταγραφεί και στις προηγούμενες εκλογές και έδειχνε να λαμβάνει πλέον μη αναστρέψιμα χαρακτηριστικά, καθώς επίσης και τη δομική του αδυναμία να προσεγγίσει και να εκφράσει τα προοδευτικά τμήματα της κοινωνίας. Το Κόμμα του Παπανδρέου υπέστη εκλογική πανωλεθρία και περιορίστηκε στο 2,1% χωρίς να εκλεγεί βουλευτής ούτε ο ίδιος ο αρχηγός του. Το στελεχιακό του δυναμικό και η εκλογική του βάση απορροφήθηκε κατά κύριο λόγο από το Συναγερμό, καταδεικνύοντας την αποδοχή του στρατάρχη και στο συντηρητικό τμήμα των ψηφοφόρων του Κέντρου. Από τα υπόλοιπα κόμματα, ο Συναγερμός Αγροτών και Εργαζομένων κατάφερε να κερδίσει μια θέση στο κοινοβούλιο και να εκλέξει βουλευτή τον αρχηγό του Α. Μπαλτατζή στο Ν. Ροδόπης. Το Σοσιαλιστικό Κόμμα – Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας των Σβώλου και Τσιριμώκου δεν θα καταφέρει να πετύχει εκλογική συνεργασία ούτε με την ΕΠΕΚ ούτε με την ΕΔΑ και θα καταποντιστεί εκλογικά με ποσοστό 0,23%.

Για την αριστερά οι εκλογές αποτέλεσαν την πρώτη ευκαιρία στη μεταπολεμική περίοδο να συγκροτήσει συνδυασμούς σε όλες τις περιφέρειες και να

---

97 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 144

καταγραφεί ξεκάθαρα η εκλογική της δύναμη. Σε σχέση με την εκλογική επίδοση της Δημοκρατικής Παράταξης το 1951, η ΕΔΑ παρουσίασε μια ανεπαίσθητη αύξηση, σχεδόν 1%, και έλαβε ποσοστό 10,547% και 10 έδρες. Ιδιαίτερα ενισχυμένη εμφανίστηκε σε περιοχές της νησιωτικής χώρας, όπου η εκλογική έκφραση ήταν σχετικά ελεύθερη, η ένταση και οι επιπτώσεις του Εμφυλίου δεν είχαν πάρει μεγάλες διαστάσεις και η κομμουνιστική αριστερά διέθετε ισχυρή προπολεμική επιρροή. Μεταξύ των υποψηφίων βουλευτών περιλαμβάνονταν και 24 εξόριστοι και φυλακισμένοι, οι περισσότεροι στελέχη του ΚΚΕ, αλλά και μέλη άλλων κομμάτων της ΕΔΑ. Η «γραμμή» που δόθηκε ήταν να υποστηριχτούν μαζικά στην κάλπη, ώστε να καταλάβουν εκλόγιμες θέσεις. Οι σταυροί προτίμησης που συγκέντρωσαν σε όλες τις περιφέρειες αντιστοιχούν στο 70% έως 90% των ψήφων της ΕΔΑ,⁹⁸ αποτελώντας και δείγμα του μεγάλου βαθμού ταύτισης με το ΚΚΕ.

Το εκλογικό αποτέλεσμα είχε μεγάλη συμβολή στη δημιουργία νέων πολιτικών δεδομένων, τα οποία θα επέφεραν σημαντικές πολιτικές εξελίξεις τα επόμενα χρόνια, κυρίως ως προς την εδραίωση της συντηρητικής παράταξης στην εξουσία. Είναι χαρακτηριστικό ότι τέσσερις αρχηγοί κομμάτων, οι Παπανδρέου, Σβάλος, Τουρκοβασίλης και Μανιαδάκης, δεν κατάφεραν να επανεκλεγούν, καθώς επίσης και σημαντικοί πολιτικοί παράγοντες, όπως ο Τσουδερός και ο Τσιριμώκος. Οι ανακατατάξεις που προήλθαν από το εκλογικό αποτέλεσμα δεν ήταν σημαντικές μόνο για μια φωτογραφική αποτύπωση της δεδομένης χρονικής στιγμής, του διαπαρταξιακού συσχετισμού δυνάμεων. Κυρίως ανέδειξαν τις ραγδαίες αλλαγές που είχαν παγιωθεί ενδοπαρταξιακά και αφορούσαν την ισχυροποίηση δύο νέων κομματικών σχηματισμών, του Ελληνικού Συναγερμού και της ΕΠΕΚ εις βάρος των δύο παραδοσιακών κομμάτων του Λαϊκού Κόμματος και του Κόμματος Φιλελευθέρων.⁹⁹

2.4.Οι βουλευτικές εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952: Η φθορά του Κέντρου και η κυριαρχία του Συναγερμού

Η παραίτηση της κυβέρνησης Πλαστήρα στις 11 Οκτωβρίου 1952 και ο σχηματισμός της υπηρεσιακής κυβέρνησης του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου

98 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 152

99 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 137

Δημήτριου Κιουσόπουλου, έδωσαν το έναυσμα για την τυπική έναρξη της προεκλογικής περιόδου. Η διεξαγωγή των εκλογών της 16^{ης} Νοεμβρίου με το σύστημα της ενισχυμένης αναλογικής διαμόρφωσε ένα πλαίσιο πολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ των δύο κυρίαρχων κομματικών παρατάξεων, της Δεξιάς και του Κέντρου για την κατάληψη της εξουσίας. Η προεκλογική αντιπαράθεση διαμορφωνόταν πάνω στο διακύβευμα της δημιουργίας σταθερής κυβέρνησης, μακράς πνοής. Ιδιαίτερη επίδραση στο χαρακτήρα των εκλογών ασκούσαν και οι επικεφαλής των δύο μεγάλων παρατάξεων, με κοινά χαρακτηριστικά την πετυχημένη διαδρομή τους στο στράτευμα, αλλά και την άμεση ανάμειξή τους στα πολιτικά τεκταινόμενα του Μεσοπολέμου.

Στις 03 Οκτωβρίου, μετά από παρασκηνιακές διαβουλεύσεις, ψηφίστηκε ο εκλογικός νόμος, που ακολουθούσε το σύστημα των εκλογών του 1928 και του 1933, αλλά δεν αναγνώριζε τα λεγόμενα «κοινά» ψηφοδέλτια (αναγνωρίζει μόνο κομματικά ψηφοδέλτια) ούτε δυνατότητα διαγραφής ονομάτων υποψηφίων.¹⁰⁰ Οι εκλογείς είχαν το δικαίωμα στο ψηφοδέλτιο της προτίμησής τους να αναγράψουν και έναν ή δύο επιπλέον υποψηφίους, από άλλο κόμμα ή ανεξάρτητους. Ορίστηκαν 99 στενές εκλογικές περιφέρειες και ο αριθμός των βουλευτών έφτασε τους 300. Αναγνωρίστηκε το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι και για τις γυναίκες, αλλά αυτό θα ίσχυε από τις επόμενες εκλογές, αφού πρώτα θα είχαν πραγματοποιηθεί οι κατάλληλες διοικητικές διαδικασίες και θα ενημερώνονταν οι εκλογικοί κατάλογοι.

Οι προβλέψεις του εκλογικού νόμου για την κατανομή των εδρών με το πλειοψηφικό σύστημα, οδήγησαν στην εκλογική συσπείρωση των παρατάξεων και στη συμμετοχή στις εκλογές τριών μόνο μεγάλων κομματικών σχηματισμών:

- του Ελληνικού Συναγερμού με αρχηγό τον Παπάγο, που πλέον εκπροσωπούσε μονοπωλιακά το χώρο της δεξιάς και ένα σημαντικό τμήμα του συντηρητικού Κέντρου. Κατάφερε να διεισδύσει με επιτυχία στο χώρο του Κέντρου και προσέλκυσε μια σημαντική μερίδα οπαδών του. Πολλοί πρώην υπουργοί, βουλευτές και πολιτευτές ιδιαίτερα από το κόμμα των Φιλελευθέρων εντάχθηκαν στους συναγερμικούς εκλογικούς συνδυασμούς, με προεξέχοντα τον Τσουδερό. Επίσης ο Παπανδρέου με μια ομάδα στελεχών του κόμματός του, συμπαρατάχθηκαν εκλογικά με το Συναγερμό ως συνεργαζόμενοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι βουλευτές και οι πολιτευτές του Κόμματος του

---

100 Α. Παντελής, *Τα ελληνικά εκλογικά συστήματα και οι εκλογές*, σ. 35

Παπανδρέου υπήρξαν για το κόμμα του Παπάγου η κυριότερη πηγή στελέχωσής του, μετά από αυτούς του Λαϊκού Κόμματος.¹⁰¹ Ιδιαίτερο ρόλο έπαιξε και η μεταστροφή μερίδας του τύπου, που παραδοσιακά είχε ταυτιστεί με το χώρο του Κέντρου και της βενιζελικής παράταξης. Οι εφημερίδες το Βήμα και τα Νέα του Δημήτρη Λαμπράκη υποστήριξαν με ιδιαίτερη θέρμη τον Παπάγο, επηρεάζοντας με τη στάση τους μια σημαντική μερίδα της εκλογικής βάσης του Κέντρου και ταυτόχρονα διαμόρφωσαν και το ανάλογο πολιτικό κλίμα. Η διακριτική στήριξη των εντύπων του συγκροτήματος, είχε ξεκινήσει ήδη από τον Αύγουστο του 1951 με την ανακοίνωση της καθόδου του Στρατάρχη στην πολιτική και έλαβε απόλυτο χαρακτήρα το 1952. Όλη αυτή η τακτική διεύρυνσης προς το Κέντρο και η προσπάθεια γενικότερου εξωραϊσμού του δημοκρατικού χαρακτήρα του Συναγερμού, θα δημιουργούσε τη βάση για την εκλογική του επιτυχία. Ξεπερνώντας τα παραταξιακά πλαίσια και τις διαιρέσεις που είχαν διαμορφωθεί στο Μεσοπόλεμο, έθεσε τις προϋποθέσεις για την ηγεμονική παρουσία της παράταξης της Δεξιάς. Ο Συναγερμός κινήθηκε στα όρια της μεσσιανικής προσέγγισης της πολιτικής, με την μεθοδική κατασκευή της δημόσιας εικόνας του Παπάγου ως σωτήρα.

- της Ένωσης κομμάτων Εθνικής Προοδευτικής Ενώσεως Κέντρου – Φιλελευθέρων, με συναρχηγούς τον Πλαστήρα και το Βενιζέλο, που επιχείρησε να σχηματίσει ένα ευρύ αντιπαπαγικό μπλοκ, χωρίς τη συμμετοχή της ΕΔΑ. Εντάχθηκαν τα κόμματα του Κέντρου, ο Τσαλδάρης με το συρρικνωμένο Λαϊκό Κόμμα, ο Σβώλος με το Σοσιαλιστικό Κόμμα ΕΛΔ καθώς και ορισμένοι παράγοντες προσκείμενοι στο Συναγερμό Αγροτών Εργαζομένων. Για να είναι αποδοτικότερη η εκλογική σύμπραξη, ο συνασπισμός δεν κατάρτισε συνδυασμούς σε όλες τις εκλογικές περιφέρειες και υποστήριξε συνδυασμούς του Λαϊκού Κόμματος ή ανεξάρτητων με συμμετοχή μελών της ΕΠΕΚ και των Φιλελευθέρων.
- της ΕΔΑ με πρόεδρο τον Πασαλίδη, από την οποία σε σχέση με τις εκλογές του 1951, είχαν αποχωρήσει τα περισσότερα μη κομμουνιστικά κόμματα και το βάρος πλέον της οργάνωσης και των αποφάσεων έπεφτε στο ΚΚΕ. Το πλειοψηφικό σύστημα και ο μετωπικός χαρακτήρας της εκλογικής σύγκρουσης των δύο παρατάξεων, έθεταν την ΕΔΑ μπροστά από ένα μεγάλο

101 Θ. Διαμαντόπουλου, «Θέσεις και ιδέες του Γεωργίου Παπανδρέου», στο: *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 2 (1988), σ. 60

δίλλημα σχετικά με την στάση της και την τακτική που θα έπρεπε να ακολουθήσει στις εκλογές. Θα προτιμούσε μια αυτόνομη κάθοδο στις εκλογές μειώνοντας στο ελάχιστο τις πιθανότητες εκλογικής νίκης του Κέντρου, ή θα επέλεγε την άτυπη ενσωμάτωση στα ψηφοδέλτιο του Κέντρου αριστερών υποψηφίων ώστε να σχηματιστεί πλειοψηφικό ρεύμα. Η επιλογή της ηγεσίας του ΚΚΕ για αυτόνομη κάθοδο συμπυκνώθηκε στο γνωστό σύνθημα «Τι Πλαστήρας, τι Παπάγος, όλοι οι σκύλοι μια γενιά» και με τον τρόπο αυτό επέλεξε να δείξει τη δυνατότητά της να ελέγχει και να καθοδηγεί την ΕΔΑ και την εκλογική της βάση.

Οι εκλογές επέφεραν μια θριαμβευτική νίκη για το Συναγερμό, που εξασφάλισε μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Στον πίνακα που ακολουθεί καταγράφονται τα αποτελέσματα των εκλογών.

Πίνακας: Βουλευτικές εκλογές 16/11/1952			
ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΨΗΦΩΝ	ΠΟΣΟΣΤΟ %	ΕΔΡΕΣ
Ελληνικός Συναγερμός	783.541	49,22	247
Ένωση κομμάτων ΕΠΕΚ – Φιλελευθέρων	544.834	34,22	51
Συνεργαζόμενοι με την Ένωση κομμάτων ΕΠΕΚ – Φιλελευθέρων (Λαϊκοί και Ανεξάρτητοι	45.322	2,84	-
Ανεξάρτητοι Κεντρώοι	24.718	1,55	2
ΕΔΑ	152.011	9,55	-
Συνδυασμοί Δημοκρατικής Συνεργασίας (υποψήφιοι προερχόμενοι από την ΕΠΕΚ με την στήριξη της ΕΔΑ)	27.462	1,73	-
Διάφοροι	13.919	0,22	-

Πηγή: Επεξεργασία δεδομένων από Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 165

Η ισχυρή παρουσία του Συναγερμού, στα όρια της απόλυτης πλειοψηφίας, αποτυπώνει την ευχέρεια που είχε να εκπροσωπεί ενιαία το συντηρητικό εκλογικό σώμα, καλύπτοντας τον κομματικό χώρο από τη δεξιά έως την κεντροδεξιά. Η άνοδος

του κόμματος του Παπάγου ήταν αξιοσημείωτη σε κάθε περιοχή και σε όλες τις πληθυσμιακές κατηγορίες. Ιδιαίτερα αυξημένη ήταν η επιρροή του στις Νέες Χώρες και στις αγροτικές περιοχές, άλλοτε προπύργια του βενιζελισμού. Ο Συναγερμός κέρδισε τις εκλογές γιατί κατόρθωσε, εκμεταλλευόμενος τη διεθνή συγκυρία, να πείσει το λαό ότι μόνο με τη δική του κυβέρνηση ο κομμουνιστικός κίνδυνος θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Παράλληλα, διατύπωσε με πειστικό τρόπο την υπόσχεση για οικονομική ανόρθωση και πρόοδο, μερίδιο στις οποίες θα εξασφάλιζε για όλα τα στρώματα του πληθυσμού. Εξέφραζε τη δεξιά ενότητα, την αστική βούληση, την αμερικανική εξάρτηση που αντικατέστησε την αγγλική, τη λογική της εκβιομηχάνισης, την πολιτειακή επιλογή της «χωλής» δημοκρατίας και του «δεξιού κράτους» και τέλος την αντικομμουνιστική νομιμότητα.¹⁰²

Ο συνασπισμός του Κέντρου υπέστη βαριά εκλογική ήττα και μόνο στην Κρήτη και στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου κατάφερε να διατηρήσει τις δυνάμεις του και να μετριάσει τις απώλειες. Η υιοθέτηση του πλειοψηφικού εξυπηρέτησε τα σχέδια του Παπάγου και των αμερικανών, εξασφαλίζοντας στο Συναγερμό την απαραίτητη προϋπόθεση για τη νικηφόρα εκλογική αναμέτρηση. Τα στελέχη της ΕΠΕΚ δεν αφογκράστηκαν την απογοήτευση και την απελπισία των οικονομικά αδύνατων κοινωνικών στρωμάτων και ειδικά των αγροτών και την ανάγκη να δοθεί μια πειστική προοπτική βελτίωσης της οικονομικής και κοινωνικής τους θέσης. Το τμήμα αυτό του εκλογικού σώματος ενώ στις προηγούμενες εκλογές είχε στηρίξει την ΕΠΕΚ, τώρα στράφηκε στη μαζικά και διαχρονικά στη σιγουριά και στην ασφάλεια του Παπάγου.

Η ΕΔΑ σε επίπεδο ποσοστών εμφάνισε μια αξιοσημείωτη σταθερότητα της εκλογικής της δύναμης, αποδεικνύοντας ότι μπορεί να απευθύνεται με επιτυχία και να επηρεάζει μια συμπαγή μερίδα ψηφοφόρων, ενώ παράλληλα η εκλογική συντριβή των κομμάτων του Κέντρου και ιδιαίτερα της ΕΠΕΚ, απομάκρυνε τον κίνδυνο πολιτικής και κοινωνικής επικάλυψης της κομμουνιστικής αριστεράς, από το χώρο της κεντροαριστεράς. Το γεγονός αυτό δεν διασφάλισε μια δημοκρατική και αντιαυταρχική επιλογή διακυβέρνησης και τα μέλη και η εκλογική βάση του ΚΚΕ, αλλά και οι απλοί δημοκρατικοί πολίτες που δεν επιθυμούσαν ή δεν ήταν σε θέση να αποδείξουν την εθνοφροσύνη τους, το βίωσαν με έντονο και συστηματικό τρόπο τα επόμενα χρόνια της απόλυτης κυριαρχίας του κράτους της δεξιάς.

---

102 Μ. Μελετόπουλος, «Γενεαλογία της ελληνικής δεξιάς 1909-1989», Νέα Κοινωνιολογία, τχ. 5^ο (1989), σ. 27

Η ήττα της συνασπισμού των κεντρώων κομμάτων και η κυριαρχία του Συναγερμού, προκάλεσε σύγχυση και διαλυτικές τάσεις στους κόλπους της ΕΠΕΚ. Η συρρικνωμένη κοινοβουλευτική της ομάδα έμεινε χωρίς αρχηγό αφού ο Πλαστήρας δεν κατόρθωσε να εκλεγεί, όπως και άλλα κορυφαία στελέχη, μεταξύ των οποίων και ο Καρτάλης. Το δυσμενές εκλογικό αποτέλεσμα αποδόθηκε σε διάφορους παράγοντες, όπως η προηγούμενη κυβερνητική θητεία, η συνεργασία με του Φιλελεύθερους του Βενιζέλου, η στάση της ΕΔΑ, αλλά στην πραγματικότητα αποτέλεσε την αφετηρία μιας φθίνουσας πορείας της ΕΠΕΚ, με διαφωνίες και διαγραφές, που μοιραία οδήγησαν στη διάσπαση και την παρακμή της. Σε συμβολικό επίπεδο η ΕΠΕΚ ολοκλήρωσε τον πολιτικό της κύκλο στις 26 Ιουλίου 1953 με το θάνατο του ιδρυτή της Πλαστήρα.¹⁰³

---

103 Κ. Δέδε, *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα*, σ. 262

Γ' Κεφάλαιο

Οι Κυβερνήσεις συνεργασίας της ΕΠΕΚ και το έργο τους

3.1. Η βραχύβια κυβέρνηση (14 Απριλίου - 18 Αυγούστου 1950)

Η πρώτη κυβέρνηση συνεργασίας με συμμετοχή της ΕΠΕΚ και Πρωθυπουργό τον Πλαστήρα σχηματίστηκε, όπως είδαμε στο κεφάλαιο 2.1, στις 15 Απριλίου 1950. Σύμφωνα με τις προγραμματικές δηλώσεις που ανέπτυξε ο Πλαστήρας στη Βουλή στις 24 Απριλίου διαμορφώνονται τα όρια δράσης και οι τομείς στους οποίους θα δοθεί βαρύτητα, όπως εξειδικεύονται από τις συγκλίσεις και τις συμφωνίες των κυβερνητικών κομμάτων. Η εσωτερική πολιτική αποτελούσε βασικό μέλημα της κυβέρνησης και κύρια επιδίωξη ήταν η εμπέδωση της δημόσιας τάξης και τα εσωτερικής ειρήνης, με την εφαρμογή των αναγκαίων μέτρων. Αποκλείστηκε η γενική αμνηστία, που θα περιλάμβανε τα αμετανόητα ηγετικά κομμουνιστικά στελέχη, αλλά ταυτόχρονα προκρίθηκε η ευρεία εφαρμογή μέτρων επιείκειας, η αναθεώρηση των πολιτικών δικών της περιόδου του Εμφυλίου, η προστασία των δικαιωμάτων και η ανθρώπινη μεταχείριση των φυλακισμένων και οι έρευνες για τη διακρίβωση των κατηγοριών από το εσωτερικό και το εξωτερικό για βασανιστήρια εις βάρος κρατουμένων. Η Κυβέρνηση υπόσχεται δημιουργία κράτους δικαίου, δικαιοσύνη και ισοπολιτεία για κάθε Έλληνα χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς. Αναγκάζεται από τις περιστάσεις, να καταθέσει, στα πλαίσια του σχεδιασμού της εξωτερικής πολιτικής, τα απαραίτητα φιλοσυμμαχικά και αντικομμουνιστικά διαπιστευτήρια της, για να καθυσχύσει το συμμαχικό παράγοντα και τείνει χείρα φιλίας και καλής γειτονίας με τις βαλκανικές χώρες. Ο Πλαστήρας δεσμεύεται ότι θα ξεσκεπάσει τα οικονομικά σκάνδαλα, που ταλάνιζαν την πολιτική ζωή, θα πατάξει την κερδοσκοπία και θα τιμωρήσει τους καταχραστές. Παράλληλα, αναγνωρίζει τις θυσίες του κόσμου της υπαίθρου και τα πλήγματα που έχει υποστεί από τη διεξαγωγή της αιματηρής εμφύλιας σύρραξης και υπογραμμίζει ότι στα πλαίσια της κοινωνικής δικαιοσύνης θα προχωρήσει σε κοινωνικές ασφαλίσεις των αγροτών και σε στεγαστικά προγράμματα για τον πληθυσμό της υπαίθρου, που είχε δει τις περιουσίες του να καταστρέφονται και διαβιούσε κάτω από άθλιες συνθήκες στα αστικά κέντρα ως συμμοριόπληκτος.

Στον οικονομικό τομέα προτάσσει την δημοσιονομική εξυγίανση με τη λήψη αντιπληθωριστικών μέτρων και τη συνετή διαχείριση των οικονομικών του κράτους.

Η αποτελεσματική αξιοποίηση της αμερικανικής βοήθειας για να αναβαθμιστεί η παραγωγική ικανότητα της χώρας, ο ισοσκελισμένος προϋπολογισμός με οικονομίες και περιστολή των δαπανών, αποτελούν κρίσιμες προτεραιότητες. Η ξένη βοήθεια δεν θα πρέπει να περιορίζεται σε στρατιωτικές δαπάνες ή στην εξυπηρέτηση καταναλωτικών σκοπών, που μόνο βραχυπρόθεσμα οφέλη μπορούν να αποφέρουν. Γι το κυβερνητικό επιτελείο είναι αναγκαίος ο προσανατολισμός σε στόχους με μακροπρόθεσμο ορίζοντα, που θα εδραιώνουν και θα προωθούν μια ισόρροπη και σταθερή αύξηση της παραγωγικότητας της οικονομίας και του εθνικού εισοδήματος, εξασφαλίζοντας την πολυπόθητη ανάπτυξη.

Η κυβέρνηση από τη διαδικασία των προγραμματικών δηλώσεων θα βγει ισχυροποιημένη και θα λάβει ψήφο εμπιστοσύνης με σχετική άνεση από τα τρία πολιτικά σχήματα που μετέχουν σε αυτή, καθώς και από το Εθνικό Κόμμα Ελλάδας του Ζέρβα, την Παράταξη Αγροτών και Εργαζομένων και τον βουλευτή του Νέου Κόμματος του Μαρκεζίνη, δηλαδή συνολικά 140 βουλευτές θα ψηφίσουν θετικά.

Πρωταρχική επιδίωξη του Πρωθυπουργού θα αποτελέσει η υλοποίηση των μέτρων ειρήνευσης και επιείκειας, που θα συμβάλλουν στην επούλωση των πληγών του Εμφυλίου, την εξάλειψη των παθών και αποκλιμάκωση των κοινωνικών εντάσεων. Από τις αρχές του 1950 υπολογίζεται ότι στις φυλακές υπήρχαν 17.000 καταδικασμένοι για πολιτικούς λόγους, με 2.289 θανατοποινίτες και 5.500 υπόδικους κρατούμενους, καθώς και 13.000 εκτοπισμένοι και άλλοι 15.000 που είχαν τεθεί υπό κράτηση για προληπτικούς λόγους.¹⁰⁴ Αποτρέπει με προσωπική του παρέμβαση την εκτέλεση πολιτικών κρατουμένων και διατάζει την αναστολή των θανατικών ποινών. Για την αποσυμφόρηση της Μακρονήσου και της Γυάρου αποφασίζεται η μεταφορά των πολιτικών κρατουμένων. Στις αρχές Μαΐου ο Πλαστήρας διακηρύσσει την εφαρμογή μιας σειράς μέτρων περιορισμένης εμβέλειας για τη διασφάλιση της ψυχικής ενότητας και της ειρήνης μεταξύ των Ελλήνων. Το περιορισμένο εύρος τους δεν ικανοποιεί τα μέλη και τους οπαδούς της ΕΠΕΚ, αλλά σαφώς αποτελούσαν μια σταθερή αφετηρία για την οριστική επίλυση του ζητήματος του εκδημοκρατισμού της πολιτικής ζωής. Τα μέτρα επιείκειας εξειδικεύονται νομοθετικά και τον Ιούνιο κατατίθενται τα αντίστοιχα νομοσχέδια. Οι κύριες προβλέψεις τους αφορούν την κατάργηση της Μακρονήσου ως στρατόπεδο πολιτικών κρατουμένων και την ανάθεση της αρμοδιότητας για τη διαχείριση τους στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, τη

---

104 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 332

δυνατότητα αναθεώρησης των καταδικαστικών αποφάσεων των έκτακτων στρατοδικείων από πολιτικά δικαστήρια, την ευνοϊκή δικαστική μεταχείριση των ένοπλων κομμουνιστών που θα παραδίνονταν αυθόρμητα μέσα σε ένα μήνα, την προσωρινή αποφυλάκιση με όρους όσων καταδίκων είχαν εκτίσει το 1/3 της ποινής τους, την επανεξέταση των υποθέσεων απολυθέντων δημόσιων υπαλλήλων για πολιτικούς λόγους, την απόλυση ύστερα από γνωμοδοτήσεις υγειονομικών επιτροπών, πολιτικών κρατουμένων και εξορίστων που ήταν βαριά άρρωστοι.¹⁰⁵ Οι αντιδράσεις της δεξιάς και των εξωθεσμικών της στηριγμάτων στα μέτρα επιείκειας και άμβλυνσης των πολιτικών παθών είναι σφοδρή και αναμενομένη. Ο πραγματικός και ουσιώδης κίνδυνος για την ενότητα και την ίδια την ύπαρξη της κυβέρνησης βρίσκεται στο εσωτερικό της. Ο Βενιζέλος με τακτικούς ελιγμούς και επαφές με το παλάτι φρόντιζε να δηλώνει τις αντιρρήσεις του και να κρατά αποστάσεις.¹⁰⁶ Ο Παπανδρέου ως Αντιπρόεδρος και αρμόδιος υπουργός Εσωτερικών αντιδρούσε και κωλυσιεργούσε στην εφαρμογή των αποφάσεων, θέτοντας ουσιώδη προσκόμματα στην πολιτική λήθης και κατευνασμού των παθών. Μετά τις αντιδράσεις αυτές η Κυβέρνηση αναγκάστηκε να αποσύρει το μέτρο που αφορούσε την αναστολή ποινών.

Στο μέτωπο της οικονομίας λαμβάνονται μέτρα βελτίωσης της δημοσιονομικής κατάστασης. Εφαρμόζεται περικοπή των δαπανών του προϋπολογισμού με τον περιορισμό και κατάργηση της επιδότησης των εισαγόμενων βασικών αγαθών προκειμένου να επιτευχθεί μείωση των ελλειμμάτων.¹⁰⁷ Η βελτίωση των δεικτών εκβιομηχάνισης επιτυγχάνεται αν και το πρόγραμμα ανασυγκρότησης προχωρά με ταχύτερους ρυθμούς στους τομείς της γεωργίας, την οικοδομή και τις συγκοινωνίες. Παρ' όλα αυτά τον Αύγουστο ιδρύθηκε με το Νόμο 1486/1950, η Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού (ΔΕΗ), για να λειτουργήσει «χάριν του δημοσίου συμφέροντος». Η ΔΕΗ σύμφωνα με αυτό το νόμο είχε το αποκλειστικό προνόμιο παραγωγής, μεταφοράς και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας, με εξαίρεση τις περιοχές που δραστηριοποιούνταν ήδη δημοτικές ή ιδιωτικές εκμεταλλεύσεις.¹⁰⁸ Η χάραξη μιας εθνικής πολιτικής ενέργειας που θα στηριζόταν στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με τη χρήση εγχώριων πρώτων υλών είχε πλέον δρομολογηθεί

105 Α. Αγελαράκης, «Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το «Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα», στο: *Γεώργιος Παπανδρέου. 60 χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή (Επιμ. Π. Πετρίδης. Γ. Αναστασιάδης)*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 379

106 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 128

107 Α. Βετσόπουλος, *ό. π.*, σ. 259

108 Κ. Κωστής, *Ο Πλούτος της Ελλάδας*, σ. 347

και εγκαινιάστηκαν τέσσερις υδροηλεκτρικές μονάδες παραγωγής ενέργειας: στον Άγρα, στο Λάδωνα, στο Λούρο και στο Αλιβέρι, βελτιώνοντας την βιομηχανική παραγωγή, το βιοτικό επίπεδο του λαού και μειώνοντας τις ανάγκες για εισαγωγή πανάκριβων πόρων (πετρελαίου και γαιάνθρακα). Η σταδιακή μετάβαση της εγχώριας βιομηχανίας στην ηλεκτροκίνηση, δεν έδινε απάντηση στην ανάγκη δημιουργίας βαριάς βιομηχανίας σε κρίσιμους τομείς για την ανάπτυξη, που θα δημιουργούσε θέσεις εργασίας, θα εφοδίαζε την εσωτερική αγορά με βασικά αγαθά και θα μείωνε τις ανάγκες για εισαγωγές, βελτιώνοντας ταυτόχρονα και το ελλειμματικό εμπορικό ισοζύγιο. Όμως η κατασκευή των υποδομών από το κράτος, όπως οι εγκαταστάσεις της ΔΕΗ στο Αλιβέρι πραγματοποιήθηκε χωρίς επαρκή σχεδιασμό και υψηλό κόστος με αποτέλεσμα να κατασκευαστούν επιπλέον δεξαμενές υγρών καυσίμων για να λειτουργήσει η μονάδα, αφού τα εκμεταλλεύσιμα λιγνιτικά αποθέματα ήταν φτωχά.¹⁰⁹ Αρνητικές επιπτώσεις είχε το ξέσπασμα του Πολέμου της Κορέας, το οποίο προκάλεσε κατακόρυφη αύξηση των διεθνών τιμών βασικών αγαθών, γεγονός που επηρέασε τις τιμές των εισαγόμενων προϊόντων καθώς και των εγχώριων αγαθών, η παραγωγή των οποίων απαιτούσε εισαγόμενες πρώτες ύλες. Επιπρόσθετα, η σύρραξη στην Κορεατική χερσόνησο διόγκωσε τις στρατιωτικές δαπάνες, σε μια χρονική στιγμή που η χώρα προσδοκούσε να πάρει μια οικονομική ανάσα από τη λήξη του Εμφυλίου και των υπέρογκων απαιτήσεων σε πολεμικό υλικό, που επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό. Στις 25 Ιουλίου κατατέθηκε ο νέος προϋπολογισμός από τον υπουργό οικονομικών Καρτάλη για το δημοσιονομικό έτος 1950-1951 με στόχο τη μείωση του ελλείμματος του προϋπολογισμού και του ισοζυγίου πληρωμών, ώστε η ελληνική οικονομία να μην εξαρτάται από την αμερικανική στήριξη. Ο προϋπολογισμός χαρακτηρίστηκε ως ο πρώτος μετά την απελευθέρωση που δεν έδινε τεράστιο βάρος στην κοινωνική πρόνοια και δεν είχε στρατιωτικό προσανατολισμό, αλλά τελικά οι διεθνείς ανακατατάξεις από τον πόλεμο της Κορέας ναυάγησαν τις προσπάθειες του Υπουργού Οικονομικών να παρουσιάσει ένα προϋπολογισμό χωρίς αύξηση των αμυντικών δαπανών.¹¹⁰

Για την πάταξη των εκτεταμένων φαινομένων διαφθοράς και την αντιμετώπιση της κακοδιαχείρισης στον κρατικό μηχανισμό, τοποθετούνται σε όλα τα υπουργεία επιτροπές από δικαστικούς προκειμένου να ερευνηθούν ατασθαλίες και παρατυπίες σε βάθος τετραετίας. Δρομολογούνται οι δικαστικές εξελίξεις με την

109 Ε. Χεκίμογλου, «Τα οικονομικά της αμηχανίας», στο: *ΙΣΤΟΡΙΚΑ* τχ. 60 (07/12/2000), σ. 43

110 Α. Βετσόπουλος, *ό. π.*, σ 269 - 270

παραπομπή σε δίκη εμπλεκομένων με το σκάνδαλο των καυσίμων και η Βουλή αποφασίζει την παραπομπή του Χατζηπάνου στο θεσμικά προβλεπόμενο Ειδικό Δικαστήριο, με σοβαρές κατηγορίες. Εντείνονται οι διώξεις και εφαρμόζεται η αυστηρή νομοθεσία για παραβιάσεις των κανονισμών τραπεζικών συναλλαγών και περιπτώσεων παράνομης εξαγωγής συναλλάγματος. Τα ενδημικά προβλήματα της δημόσιας διοίκησης, με τις δυσλειτουργίες και την ανεπάρκεια που χαρακτήριζαν κρίσιμους κρατικούς μηχανισμούς, διόγκωναν τα προβλήματα διαφθοράς. Όμως, η κυβέρνηση δεν διέθετε την απαιτούμενη πολιτική ισχύ για την αναδιοργάνωση της κρατικής μηχανής.

Στις 20 Μαΐου η κυβέρνηση βρίσκεται αντιμέτωπη με μια μεγάλη απεργία των δημοσίων υπαλλήλων με κύριο αίτημα τη βελτίωση της μισθοδοτικής τους κατάστασης. Οι Αμερικάνοι βλέπουν πολιτικά κίνητρα πίσω από αυτή την κινητοποίηση με σκοπό να πληγεί ο Πρωθυπουργός και προτρέπουν την κυβέρνηση να μην αποδεχτεί τα απεργιακά αιτήματα, γιατί τυχόν ικανοποίησή τους θα εκτροχιάσει την ασκούμενη αντιπληθωριστική πολιτική, που μεταξύ άλλων στόχευε στη συγκράτηση και το πάγωμα των μισθών. Η απεργία τελικά θα ανασταλεί στις 26 Μαΐου, μετά από σχετική απόφαση των συνδικαλιστικών φορέων των δημοσίων υπαλλήλων και την απόσπαση από την κυβέρνηση της υπόσχεσης ότι τα αιτήματά τους θα εξεταστούν στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα.¹¹¹

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής η κυβερνητική πολιτική ξεκίνησε με θετικό πρόσημο, αφού από τον Απρίλιο αποκαταστάθηκαν οι διπλωματικές σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία και δρομολογήθηκε η ανταλλαγή πρεσβευτών μεταξύ Βελιγραδίου και Αθήνας. Όμως, ενώ το θέμα με τα παιδιά που είχαν μεταφερθεί στο γιουγκοσλαβικό έδαφος κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, είχε δρομολογηθεί προς επίλυση με τη μεσολάβηση της αγγλικής διπλωματίας και του ΟΗΕ, οι ελληνογιουγκοσλαβικές σχέσεις επιδεινώθηκαν από την επιλογή των γιουγκοσλάβων να θέσουν ζήτημα μακεδονικής μειονότητας και των αντίστοιχων δικαιωμάτων της. Οι αξιώσεις αυτές, τελικά ματαίωσαν την ανταλλαγή πρεσβευτών και δεν επέτρεψαν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή την προσέγγιση των δύο χωρών. Παράλληλα, η Κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη με το Κυπριακό ζήτημα και την ανάγκη διατήρησης της ισορροπίας ανάμεσα στα εθνικά αισθήματα και στην αγγλοελληνική φιλία και

---

111 Ελευθερία, αρ. φ. 1743, 27.05.1950, σ. 4

συμμαχία.¹¹² Το αίτημα των Ελληνοκυπρίων για Ένωση αποτελούσε πατριωτικό πόθο της συντριπτικής πλειοψηφίας των Ελλήνων, όμως η κυβέρνηση ήταν αναγκασμένη να κρατήσει ισορροπημένη στάση, γιατί θεωρούσε ότι η συγκεκριμένη χρονική συγκυρία δεν ευνοούσε την ανάληψη πρωτοβουλιών για την επίλυση του Κυπριακού.

Η πρώτη κυβέρνηση της ΕΠΕΚ παρέμεινε στην εξουσία μόνο για τέσσερις μήνες. Ο Πλαστήρας παραιτήθηκε από Πρωθυπουργός στις 18 Αυγούστου, όταν η κυβέρνηση έχασε τη στήριξη του Κόμματος Φιλελευθέρων. Η σταθερότητα και η ενότητα της κυβέρνησης και η υποστήριξή της από μια ισχυρή κοινοβουλευτική πλειοψηφία, αποτελούσαν αναγκαίες συνθήκες για την άσκηση αποτελεσματικής πολιτικής, αλλά δεν υπήρχαν οι αντικειμενικές προϋποθέσεις για την επίτευξή τους.

3.2.Η δεύτερη κυβέρνηση της ΕΠΕΚ (27 Οκτωβρίου 1951 - 11 Οκτωβρίου 1952)

Το αποτέλεσμα των εκλογών της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951, όπως είδαμε και στο κεφάλαιο 2.3, δεν έδωσε σε κανένα κόμμα πλειοψηφικό ποσοστό, που θα του επέτρεπε να δημιουργήσει αυτοδύναμη κυβέρνηση. Τα ανάκτορα επιδίωξαν να σχηματιστεί κυβέρνηση με τη συμμετοχή των τριών μεγαλύτερων κομμάτων με επικεφαλής τον Παπάγο. Η κίνηση αυτή αποσκοπούσε στην εμπλοκή του Στρατάρχη σε ένα κυβερνητικό σχήμα που δεν θα το ελέγχει απόλυτα και επομένως δεν θα μπορεί να ασκήσει την πολιτική που επιθυμεί, ενώ ταυτόχρονα σαν πρωθυπουργός και σαν κυβερνητικός εταίρος θα εισπράττει την αναπόφευκτη φθορά από τη διακυβέρνηση και τη δύσκολη διαχείριση των οικονομικών προβλημάτων. Ο Συναγερμός αρνείται να συμμετάσχει στη διαδικασία των κομματικών συμπράξεων με οποιαδήποτε από τα δύο κεντρικά κόμματα και προτείνει τη διενέργεια νέων εκλογών με πλειοψηφικό εκλογικό σύστημα. Σε επιστολή του Στρατάρχη προς τον βασιλιά Παύλο στις 28 Σεπτεμβρίου, αναδεικνυόταν η κατηγορηματική του εναντίωση στο σχηματισμό μιας κυβέρνησης συνεργασίας από πολιτικά ανομοιογενή κόμματα, γιατί θεωρούσε ότι οι δύσκολες και κρίσιμες περιστάσεις απαιτούσαν αποφασιστικότητα, συνοχή και συνέχεια.¹¹³ Μετά από αυτή την αρνητική στάση του

112 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 123

113 Επιστολή του Α. Παπάγου προς τον βασιλιά Παύλο την 28^η Σεπτεμβρίου 1951, Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου, Φάκελος 024 - 117

Παπάγου, η οποία δεν βοήθησε στο να βελτιωθούν οι σχέσεις του με το παλάτι, ο Παύλος στις 29 Σεπτεμβρίου αναθέτει στον Πλαστήρα την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας της ΕΠΕΚ και του Κόμματος Φιλελευθέρων. Η ορκωμοσία της δεύτερης μετεμφυλιακής κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Πλαστήρα που συμμετέχει η ΕΠΕΚ, πραγματοποιήθηκε στις 27 Οκτωβρίου. Η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν στη μαραθώνια διαδικασία ανακοίνωσης των οριστικών αποτελεσμάτων και της οριστικής κατανομής των εδρών, καθώς και σε ένα πρωτοφανές παρασκήνιο με τη συμμετοχή των ανακτόρων. Τις κρίσιμες θέσεις στο υπουργικό συμβούλιο ανέλαβαν: ο Βενιζέλος (αντιπρόεδρος και υπουργός εξωτερικών), ο Καρτάλης (Συντονισμού), ο Παπασπύρου (Δικαιοσύνης), ο Ρέντης (Εσωτερικών), ο Αθανασιάδης – Νόβας (Βιομηχανίας), ο Παπαπολίτης (Εμπορίου) και ο Ζίγδης (άνευ χαρτοφυλακίου). Υπουργός Άμυνας ορίστηκε με υπόδειξη των ανακτόρων ένα εξωκοινοβουλευτικό πρόσωπο, ο ναύαρχος Σακελλαρίου. Προερχόταν από την ακραία αντιβενιζελική παράταξη, με ενεργό συμμετοχή στην καταστολή του βενιζελικού κινήματος των αξιωματικών του 1935 και θεωρήθηκε ότι θα λειτουργούσε ως τοποτηρητής του βασιλιά στην κυβέρνηση. Η τοποθέτηση ενός εξωκοινοβουλευτικού ως υπουργού Άμυνας, σε μια κυβέρνηση με νωπή τη λαϊκή εντολή, αποτελούσε μια παρέμβαση, κινούμενη στα όρια της κοινοβουλευτικής τάξης και των βασιλικών αρμοδιοτήτων. Η υπουργοποίηση του Σακελλαρίου επίσημα ερμηνεύθηκε σαν προσπάθεια της κυβέρνησης να υπογραμμίσει τη βούλησή της να μην παρεμβαίνει στο στράτευμα με κομματικά κριτήρια, τοποθετώντας για το λόγο αυτό αρμόδιο υπουργό ένα εξωκοινοβουλευτικό πρόσωπο.¹¹⁴

Στις 30 Οκτωβρίου ο Πλαστήρας κατά τη διαδικασία ανάγνωσης των προγραμματικών δηλώσεων στη Βουλή θα επικεντρωθεί στα σημαντικότερα σημεία του κυβερνητικού προγράμματος. Στον τομέα της εσωτερικής πολιτικής υπογραμμίζει ότι δεν θα διστάσει να λάβει αντιδημοτικά μέτρα για την αύξηση της παραγωγής και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Από τις εξαγγελίες του για τα έργα υποδομής θα αναφερθεί στα εγχειοβελτιωτικά έργα, στη βιομηχανία λιπασμάτων, στην εκμηχάνιση της γεωργικής παραγωγής και τον εκσυγχρονισμό των καλλιεργειών, στα εργοστάσια επεξεργασίας τροφίμων, χωρίς καμιά αναφορά πλέον στη βαριά βιομηχανία, ευθυγραμμιζόμενος πλήρως με τις υποδείξεις της αμερικανικής αποστολής. Το μεγάλο βάρος της κυβερνητικής πολιτικής θα δινόταν

---

114 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 305

στο ζήτημα της εσωτερικής ειρήνης, το οποίο για την ΕΠΕΚ και του Πλαστήρα προσωπικά είναι κεφαλαιώδους σημασίας. Ο τρόπος εφαρμογής, η ένταση και η έκταση των μέτρων του «προγράμματος ειρηνεύσεως» θα έκρινε τη συνοχή και την ενότητα της κυβέρνησης και της παράταξης του Κέντρου. Ο Πλαστήρας θεωρούσε τη λήθη του παρελθόντος και την ενότητα όλων των ελλήνων, απαραίτητες προϋποθέσεις για την ολοκλήρωση της ανασυγκρότησης. Βασική επιδίωξη της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησης ήταν η αναθέρμανση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία και με τις υπόλοιπες γειτονικές χώρες, ενώ ιδιαίτερη βαρύτητα θα δινόταν στη αναβάθμιση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων με την Ιταλία και τη Γερμανία.

Ο αρχηγός του Συναγερμού απαντώντας στις προγραμματικές δηλώσεις τόνισε ότι θα ασκήσει έντιμη αντιπολίτευση και θα είναι παραστάτης της κυβέρνησης στην εξωτερική πολιτική και στην πραγματοποίηση των εθνικών πόθων, παραπέμποντας στην είσοδο στο ΝΑΤΟ και στην επίλυση του Κυπριακού. Αμφισβήτησε, με αναφορές και στις προηγούμενες κυβερνήσεις του Κέντρου, την ιδεολογική συγγένεια των δύο κυβερνητικών εταίρων και κατ' επέκταση τη σταθερότητα του ίδιου του κυβερνητικού σχήματος. Δεν παράλειψε να σχολιάσει τον ορισμό του Σακελλαρίου, αναφέροντας ότι ανάμεσα στους πολιτικούς και στα στελέχη των δύο κομμάτων δεν βρέθηκε ούτε ένας κατάλληλος να αναλάβει το υπουργείο Άμυνας, αναδεικνύοντας ουσιαστικά την αδυναμία της κυβέρνησης να ελέγξει το στρατό.¹¹⁵ Την 1^η Νοεμβρίου η κυβέρνηση με τα ψήφους των 131 βουλευτών των κομμάτων του Κέντρου έλαβε την ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής. Κατά ψήφισαν οι βουλευτές του Συναγερμού και του Λαϊκού Κόμματος, ενώ ο Μπαλτατζής απείχε. Από τη συνεδρίαση αυτή, με τη δεδομένη και αυτονόητη πολιτική σημασία, απουσίαζαν οι βουλευτές της ΕΔΑ, επτά πολιτικοί εξόριστοι και τρεις φυλακισμένοι, η εκλογή των οποίων είχε εγκριθεί από τα αρμόδια πρωτοδικεία. Τελικά οι επτά εξόριστοι λαμβάνουν 15νθήμερη «άδεια» και με πλοίο του πολεμικού ναυτικού μεταφέρονται από τον Άγιο Ευστράτιο στην Αθήνα. Στις 12 Νοεμβρίου προσέρχονται στη Βουλή για να ορκιστούν ο στρατηγός Στέφανος Σαράφης, στρατιωτικός αρχηγός του ΕΛΛΑΣ, ο στρατηγός Μιχάλης Χατζημιχάλης, μέλος της Κ.Ε. του ΕΛΛΑΣ, ο αρχηγός του Αγροτικού Κόμματος Κώστας Γαβριηλίδης, οι δικηγόροι Μανώλης Πρωιμάκης και Ηλίας Ηλιού, μετέπειτα πρόεδρος της ΕΔΑ, ο

¹¹⁵ Εμπρός, αρ. φ. 2042, 02.11.1951, σ. 3

πρώην καθηγητής πανεπιστημίου Γιάννης Ιμβριώτης και ο συνδικαλιστής Νίκος Τσόχας. Η διαδικασία διεκπεραιώθηκε με την τήρηση της απαιτούμενης κοινοβουλευτικής τυπικότητας και σε σχετικά ήρεμο κλίμα. Στους τρεις φυλακισμένους, Αντώνη Αμπατιέλο, Μανώλη Γλέζο και Μάνθο Τσιμπουκίδη, δεν επιτράπη να ορκιστούν. Στις 08 Δεκεμβρίου το Εκλογοδικείο, με βάση την τροπολογία του Βενιζέλου πριν τις εκλογές, με την οποία στερούσε το δικαίωμα του εκλέγειν άρα και του εκλέγεσθαι στους εκτοπισμένους, ακύρωσε την εκλογή και των δέκα.¹¹⁶ Τελικά, μετά την ακύρωση και των επόμενων δέκα επιτυχόντων βουλευτών, που ήταν κι αυτοί εκτοπισμένοι, προέκυψε το τελικό σχήμα της κοινοβουλευτικής ομάδας της ΕΔΑ, που αποτελούνταν από τους: Γ. Σπηλιόπουλο, Ε. Μάντακα, Α. Μπριλάκη, Β. Εφραιμίδη, Π. Κατερίνη, Γ. Σίμο, Γ. Βλαμόπουλο, Γ. Πασαλίδη, Μ. Κύρκο και Λ. Καραμαούνα.

Πρώτο μέλημα της κυβέρνησης ήταν η τακτοποίηση της εκκρεμότητας με την ψήφιση του νέου Συντάγματος. Το βασιλικό διάταγμα για τη διάλυση της προηγούμενης βουλής προέβλεπε ότι το Κοινοβούλιο που θα προέκυπτε από τις εκλογές του Σεπτεμβρίου του 1951 θα μπορούσε το πρώτο δίμηνο της πρώτης Συνόδου του να αποφασίσει αν θα επικυρώσει ή θα απορρίψει στο σύνολό του το σχέδιο Συντάγματος που είχε προετοιμάσει η 40μελής Επιτροπή του ΞΗ΄ Ψηφίσματος και όπως είχε αποφασιστεί σε ειδική σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών που πραγματοποιήθηκε στα Ανάκτορα στις 27 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς.¹¹⁷ Στα πλαίσια υλοποίησης της συμφωνίας η κυβέρνηση έφερε για ψήφιση το συγκεκριμένο σχέδιο, προκειμένου να προχωρήσει η αναθεωρητική διαδικασία. Ο Συναγερμός δεν αναγνώρισε αναθεωρητική αρμοδιότητα στη Βουλή και αποχώρησε από τη συζήτηση, ενώ και η ΕΔΑ τάχθηκε κατά του σχεδίου. Τελικά από μόλις 132 βουλευτές σε σύνολο 258, με αποτέλεσμα η χώρα να αποκτήσει ένα «δεξιό» Σύνταγμα με κεντρώες ψήφους.¹¹⁸ Ο νέος συνταγματικός χάρτης άρχισε να ισχύει από την 01 Ιανουαρίου 1952, καθιερώνοντας το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας. Σε κάθε περίπτωση δεν ακολούθησε την τάση των περισσότερων δυτικοευρωπαϊκών μετά την Απελευθέρωση για εκσυγχρονισμό, ανανέωση και ενσωμάτωση του μηνύματος της Αντίστασης, αλλά αντίθετα, απομακρύνθηκε από τις φιλελεύθερες συνταγματικές παραδόσεις, αντικατοπτρίζοντας τα εμφυλιακά πάθη και

116 Γ. Παπαδημητρίου, *Η αναλαμπή της Αριστεράς. Οκτώ συγκλονιστικές εκλογικές αναμετρήσεις, 1950 – 1967*, Αθήνα 2001, σ. 33

117 Η. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία*, σ. 133

118 Ν. Αλιβιζάτος, *Το σύνταγμα και οι εχθροί του*, σ. 366

την ιδεολογία των νικητών.¹¹⁹ Οι εμπειρίες και οι παραστάσεις του Εμφυλίου, σε συνδυασμό με την ανικανότητα της νικήτριας παράταξης να αντιληφθεί το μέγεθος και την έκταση της συντριβής του αντιπάλου της, αποτυπώθηκαν με υπερβολικά συντηρητικό τρόπο στο συνταγματικό κείμενο. Βέβαια εξακολουθεί να λειτουργεί και να ισχύει το «Παρασύνταγμα», το οποίο αναιρεί πολλές και σημαντικές ρυθμίσεις του Συντάγματος και ουσιαστικά καταργήθηκε μετά την ψήφιση του συνταγματικού χάρτη του 1974.¹²⁰

Οι εξελίξεις στο διεθνή χώρο σε μια περίοδο προσαρμογής στα νέα δεδομένα του Ψυχρού Πολέμου, ώθησαν την κυβέρνηση σε μια σειρά σημαντικών αποφάσεων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής. Στις 20 Σεπτεμβρίου το Βορειοατλαντικό Συμβούλιο, ανώτατο όργανο του Οργανισμού Βορειοατλαντικού Συμφώνου (ΝΑΤΟ), στη σύνοδό του στην Οττάβα, κάνει δεκτές τις αιτήσεις ένταξης της Ελλάδας και της Τουρκίας. Είχαν προηγηθεί πολύμηνες διαπραγματεύσεις μετά το ξέσπασμα του πολέμου της Κορέας προκειμένου να πεισθούν κυρίως οι Άγγλοι να δεχθούν την εισδοχή των δύο χωρών στο ΝΑΤΟ. Κατά την άποψη της Μεγάλης Βρετανίας, η γεωγραφική θέση των δύο χωρών προέκρινε τη δημιουργία ενός περιφερειακού μετώπου, που θα κάλυπτε το χώρο της Εγγύς και της Μέσης Ανατολής.¹²¹ Αντιρρήσεις και επιφυλάξεις διατυπώθηκαν και από τους «μικρούς» της Συμμαχίας, κυρίως τις Σκανδιναβικές χώρες (Νορβηγία, Ισλανδία και Δανία), που θεωρούσαν ότι είσοδος της Ελλάδας και της Τουρκίας δεν εξυπηρετούσε το θεμελιώδη στόχο του ΝΑΤΟ, δηλαδή την εγγύηση της ασφάλειας της Δυτικής Ευρώπης.¹²² Στις 18 Φεβρουαρίου 1952 επικυρώθηκε ομόφωνα από τη Βουλή η συμφωνία ένταξης, με εξαίρεση τους οχτώ βουλευτές της ΕΔΑ και τον ανεξάρτητο βουλευτή της αριστεράς Μ. Κύρκο. Ο Λ. Καραμαούνας, που είχε αποχωρήσει κι αυτός από την ΕΔΑ, ψήφισε υπέρ. Στα άλλα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής το ενδιαφέρον της κυβέρνησης επικεντρώθηκε στη βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Η προοπτική της ένταξης των δύο χωρών στο ΝΑΤΟ συνδεόταν με την συνεργασία τους με την Γιουγκοσλαβία. Οι ΗΠΑ προωθούσαν αυτή την τριμερή στρατιωτική συμμαχία προκειμένου να συνδεθεί έμμεσα η Γιουγκοσλαβία με τις δομές του ΝΑΤΟ. Πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις και συνομιλίες σε υψηλό επίπεδο με αποκορύφωμα την πολυήμερη επίσημη επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους στην Τουρκία τον Ιούνιο

119 Ν. Αλιβιζάτος, *Το σύνταγμα και οι εχθροί του*, σ. 371

120 Α. Παντελής, *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα 2007, σ.269

121 Κ. Σβολόπουλος, *ό. π.*, σ. 31

122 Γ. Γιαννουλόπουλος, *ό. π.*, σ. 122

του 1952. Στο ζήτημα του Κυπριακού η κυβέρνηση αρνήθηκε να προσφύγει στον ΟΗΕ παρά την πίεση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, που είχε επισκεφθεί την Αθήνα στις αρχές του ίδιου μήνα. Η απόφαση ματαίωσης της προσφυγής λήφθηκε μετά από τις έντονες αντιδράσεις των αμερικανών και των άγγλων κατά της διεθνοποίησης του Κυπριακού προβλήματος.

Στον τομέα της οικονομίας η κυβέρνηση Πλαστήρα έθεσε τις βάσεις για την οικονομική ανάπτυξη που καταγράφηκε τα επόμενα χρόνια. Στις αρχές του 1952 ο Βαρβαρέσος μετά από πρόσκληση της κυβέρνησης, υπέβαλε έκθεση για την ανάπτυξη της οικονομίας, με την ενδυνάμωση του κρατικού μηχανισμού, τον κεντρικό οικονομικό σχεδιασμό, την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και των υπηρεσιών, ενώ διατύπωνε τεκμηριωμένα και τις αμφιβολίες του για την ανάγκη σύστασης βαριάς βιομηχανίας. Η έκθεση και τα πορίσματά της έμειναν σε μεγάλο βαθμό ανεφάρμοστα.¹²³ Το σχέδιο και οι προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής ήταν αποτέλεσμα των κατευθύνσεων και των προτεραιοτήτων που έθεταν τα στελέχη της αμερικανικής αποστολής. Κύριο μείγμα αυτής της σφιχτής οικονομικής πολιτικής ήταν τα αντιπληθωριστικά μέτρα και τα μέτρα για την επίτευξη της νομισματικής σταθερότητας. Αυτή η συνεπής εφαρμογή ενός σταθεροποιητικού προγράμματος με δημοσιονομικό στόχο τη μείωση του ελλείμματος, ολοκληρώθηκε από την επόμενη κυβέρνηση του Ελληνικού Συναγερμού με την νομισματική μεταρρύθμιση και την επιτυχημένη υποτίμηση της δραχμής την άνοιξη του 1953, που αποτέλεσαν την αφετηρία για την αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας.¹²⁴

Κύριος εμπνευστής της πολιτικής αυτής αναδείχθηκε ο Καρτάλης, που είχε αναλάβει χρέη υπουργού Συντονισμού. Υπήρξε γόνος μιας από τις επιφανέστερες πολιτικές οικογένειες της Θεσσαλίας, με λαμπρές σπουδές σε μεγάλα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, που συνδύαζε επιτυχημένα την άρτια θεωρητική κατάρτιση και την ευχέρεια για αποτελεσματική εφαρμογή. Επέλεξε να σταθεί μακριά από την πολιτική ανωριμότητα και τον ιδιοτελή καιροσκοπισμό, αν και γνώριζε από την πολύχρονη πολιτική του εμπειρία ότι η συγκεκριμένη στάση θα είχε πολιτική φθορά και προσωπικό εκλογικό κόστος.¹²⁵ Εξίσου σημαντική ήταν και η προσφορά του Ζίγδη στην κυβέρνηση, λόγω της κατάρτισης και της εξειδίκευσης του σε οικονομικά θέματα. Παράλληλα είχε και πλούσια διοικητική εμπειρία, αφού κατά την περίοδο

123 Ε. Χατζηβασιλείου, *ό. π.*, σ. 248

124 Ε. Χατζηβασιλείου, *ό. π.*, σ. 249

125 Γ. Σταθάκης, *ό. π.*, σ. 318

1945 – 1947 εργαζόταν ως οικονομικός σύμβουλος και διευθυντής του Γραφείου οικονομικών αναλύσεων της ΟΥΝΡΑ στην Ελλάδα και κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Πρόεδρος της Επιτροπής Τεχνικών και Οικονομολόγων κατάρτισε τα πρώτα σχέδια για την εκβιομηχάνιση και τον εξηλεκτρισμό.¹²⁶ Στα πλαίσια εφαρμογής αυτής της έντονης αντιπληθωριστικής πολιτικής επιχειρήθηκε εξορθολογισμός του φορολογικού συστήματος συνετή διαχείριση των δαπανών του κράτους και επιτυχημένη προσπάθεια αύξησης των κρατικών εσόδων, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας: Έσοδα του προϋπολογισμού, '50-'51 και '51-'52 (σε δισεκατομμύρια δραχμές, τρέχουσες τιμές)			
Πηγή εσόδων	'50-'51	'51-'52	Ποσοστιαία αύξηση
Άμεσοι φόροι	949	1.260	32,8
Έμμεσοι φόροι	2.311	2.870	24,2
Άλλα έσοδα	1.284	1.267	1,3
Σύνολο	4.544	5.397	18,8

Πηγή: Γ. Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν*, σ. 375

Τα μέτρα αυστηρής δημοσιονομικής πειθαρχίας και η ανάγκη καταπολέμησης του πληθωρισμού, οδήγησαν σε μεγάλες περικοπές των κρατικών δαπανών και τη δυσανάλογη επιβάρυνση των μισθωτών και των συνταξιούχων. Η ένταξη της Ελλάδας ως πλήρες μέλος του ΝΑΤΟ το Φεβρουάριο του 1952, αύξησε τις ανάγκες για στρατιωτικές δαπάνες που έφτασαν σχεδόν στο 40% του προϋπολογισμού για το δημοσιονομικό έτος 1951-1952.¹²⁷ Την κατάσταση αυτή επιδείνωνε και η ανένδοτη στάση της αμερικανικής πλευράς για την ανάληψη ενός μέρους από τις υπέρογκες δαπάνες για το στρατό και τους εξοπλισμούς. Επιπρόσθετα, η αμερικανική βοήθεια ακολούθησε μια φθίνουσα πορεία ως προς το ύψος της χρηματοδότησης και το 1950 - 1951 μειώθηκε από 280 εκατομμύρια δολάρια σε 220, το 1951 - 1952 μειώθηκε περαιτέρω στα 146 και το 1952 - 1953 έφτασε μόλις στα 80.¹²⁸ Η πρωτεύουσα ανάγκη τιθάσευσης του πληθωρισμού, εμποδίζει τον προγραμματισμό βασικών έργων υποδομής και εκτροχιάζει την εκβιομηχάνιση της χώρας.

126 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 305

127 Α. Βετσόπουλος, *ό. π.*, σ. 289

128 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 441

Η βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και η μείωση των ελλειμμάτων είχαν θετικό αντίκτυπο για την οικονομία. Όμως η αύξηση της ανεργίας και η μείωση των εισοδημάτων, έπλητταν κατά κύριο λόγο ομάδες του πληθυσμού που είχαν προσδοκίες από την ΕΠΕΚ και τον Πλαστήρα για ένα καλύτερο μέλλον. Αν και οι αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση και τους μισθούς είχαν πρόσκαιρο και προσωρινό χαρακτήρα, είναι βέβαιο ότι έθιγαν με έντονο τρόπο το ήδη χαμηλό βιοτικό επίπεδο των λαϊκών στρωμάτων και αποξένωσαν πολιτικά την ΕΠΕΚ από το πιο δυναμικό τμήμα της εκλογικής της βάσης. Η υιοθέτηση αυτών των αναγκαίων αντιλαϊκών μέτρων ήταν το αντίτιμο που πλήρωσε η κυβέρνηση προκειμένου να ακολουθήσει μια σταθερή και συνεπή οικονομική πολιτική, που θα βελτίωνε μακροπρόθεσμα την οικονομία.

Εκτός από τα παραπάνω, το κρισιμότερο θέμα που είχε να διαχειριστεί η κυβέρνηση ήταν η εδραίωση της ειρήνης στο εσωτερικό της χώρας. Τα πάθη και η διχόνοια εμπόδιζαν την επούλωση των τραυμάτων του Εμφυλίου και ταλάνιζαν την ελληνική κοινωνία, αποτρέποντας τη συσπείρωσή της. Η κυβέρνηση και ο πρωθυπουργός πιέζονταν, προκειμένου να μην εφαρμοστεί το πρόγραμμα με τα μέτρα λήθης του παρελθόντος. Αυτοί που αντιδρούσαν δεν ήταν μόνο η αμερικανική πλευρά, η παράταξη της δεξιάς, οι προσκείμενες σε αυτήν εφημερίδες, το παλάτι, ο στρατός με τον ΙΔΕΑ ως μπροστάρη και γενικότερα όλες οι πλευρές του ισχυρού δικτύου εξουσίας, επίσημου και εξωθεσμικού, που είχε αναπτυχθεί μεταπολεμικά και καθόριζε την πολιτική ζωή του τόπου. Σφοδρές ήταν και οι αντιδράσεις από μερίδα στελεχών της παράταξης του Κέντρου και ιδιαίτερα από τους Φιλελεύθερους του Βενιζέλου, στους οποίους οι αιτιάσεις της δεξιάς και του αμερικανικού παράγοντα για το ζήτημα του κατευνασμού των παθών, έβρισκαν ευήκοα ώτα. Τον Απρίλιο του 1952 ψηφίστηκε ο Ν. 2058 «περί μέτρων ειρηνεύσεως», με τον οποίο προβλεπόταν οι θανατικές καταδίκες για τα πολιτικά αδικήματα που είχαν επιβληθεί να μετατραπούν αυτοδίκαια σε ισόβια, η δυνατότητα να αναθεωρηθούν οι δικαστικές αποφάσεις που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και η διευκόλυνση απόλυσης ορισμένων κατηγοριών φυλακισμένων και εξορίστων Με την εφαρμογή του νόμου αυτού και ως τις αρχές Ιουλίου έχουν αποφυλακιστεί περίπου 1.500 πολιτικοί κρατούμενοι, στην πλειοψηφία τους ανανήψαντες.¹²⁹ Η εφαρμογή αυτής της πολιτικής, έστω και σε περιορισμένη κλίμακα, προκάλεσε την σφοδρή αντίδραση του Συναγερμού. Αυτό

---

129 Σ. Λιναρδάτος, *ό. π.*, σ. 483

όμως που έπληξε την σταθερότητα και την αξιοπιστία της κυβέρνησης ήταν η δικαστική αντιμετώπιση υποθέσεων που εκδικάστηκαν με βάση τον Αναγκαστικό Νόμο 509/1947, με την οποία αναστάλη η νόμιμη λειτουργία του ΚΚΕ, και τον Αναγκαστικό Νόμο 375/1936 περί κατασκοπίας. Η πρώτη περίπτωση ήταν η δίκη του μέλους της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ Νίκου Μπελογιάννη, ο οποίος είχε έρθει παράνομα στην Αθήνα τον Ιούνιο του 1950 και το Δεκέμβριο συνελήφθη από τις αστυνομικές αρχές. Το έκτακτο Στρατοδικείο στο οποίο παραπέμφθηκε μαζί με άλλους 92 κατηγορούμενους για παράβαση του Α. Ν. 509/1947, επέβαλε στις 16 Νοεμβρίου την ποινή του θανάτου σε δώδεκα από τους κατηγορούμενους, μεταξύ των οποίων και στο Μπελογιάννη. Η απόφαση αυτή προκάλεσε διεθνή κινητοποίηση και έντονες αντιδράσεις στο εσωτερικό, με αποτέλεσμα ο Πλαστήρας να δεσμευτεί ότι δεν θα γίνουν οι εκτελέσεις. Την ίδια μέρα οι αστυνομικές αρχές ανακοίνωσαν ότι ανακαλύφθηκαν δύο κρύπτες στην Καλλιθέα και την Γλυφάδα με ασυρμάτους, που χρησιμοποιούνταν για την επικοινωνία του παράνομου κομματικού μηχανισμού με την ηγεσία του κόμματος στην ανατολική Ευρώπη. Η υπόθεση αυτή δεν ήταν μια ανακάλυψη της στιγμής, αλλά οι ασύρματοι άνηκαν στην παρακαταθήκη των «χρυσών εφεδρειών» των κρατικών υπηρεσιών διώξεως του κομμουνισμού.¹³⁰ Πλέον η παραπομπή στο Διαρκές Στρατοδικείο Αθηνών έγινε με την κατηγορία της κατασκοπείας και βάση τον Α.Ν. 375/1936. Στις 01 Μαρτίου το δικαστήριο επέβαλε την ποινή του θανάτου σε οχτώ κατηγορούμενους, απόφαση που ξεσήκωσε μεγάλο κύμα συμπάραστασης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, χωρίς όμως να μετατραπεί η ποινή ή να δοθεί βασιλική χάρη. Ο Κύρκος σε επιστολή του προς τον Πλαστήρα στις 04/03/1952, επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι οι σφαίρες του εκτελεστικού αποσπάσματος θα πλήξουν το λαϊκό δημοκρατικό κίνημα της ΕΠΕΚ.¹³¹ Έτσι στις 30 Μαρτίου οι Μπελογιάννης, Μπάτσης, Αργυριάδης και Καλούμενος εκτελέστηκαν, αναβιώνοντας εμφυλιακές πρακτικές και διαδικασίες, τις οποίες η κυβέρνηση αγωνιζόταν επίμονα να τις εξαλείψει. Οι εκτελέσεις προκάλεσαν ρήγματα και κλυδωνισμούς στο εσωτερικό της κυβέρνησης και της ΕΠΕΚ, με την παραίτηση του υφυπουργού Ανδρέα Ιωσήφ και του Καρτάλη, ο οποίος τελικά την ανακάλεσε, χωρίς όμως να προκληθεί η πτώση του κυβερνητικού συνασπισμού.

---

130 Γ. Βουρνάς, *ό. π.*, σ. 547

131 Επιστολή του Μιχάλη Κύρκου προς τον Νικόλαο Πλαστήρα την 04^η Μαρτίου 1952, κωδικός τεκμηρίου 142.05.0007, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)

Η δεύτερη περίπτωση αφορούσε την «υπόθεση των αεροπόρων», μια συνομοσία που αφορούσε την ύπαρξη στην Ελληνική Βασιλική Αεροπορία, παράνομης οργάνωσης αξιωματικών με κομμουνιστικές πεποιθήσεις, που εκτελούσε οργανωμένο σχέδιο διείσδυσης και επηρεασμού στο στράτευμα. Με την επίβλεψη και την καθοδήγηση του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Αεροπορίας, Ε. Κελαϊδή, μέλους του ΙΔΕΑ και πολιτικού φίλου του Βενιζέλου, οργανώθηκαν ανακρίσεις και κατόπιν πιάσεων και με τη χρήση βασανιστηρίων, οι κατηγορούμενοι αναγκάστηκαν να ομολογήσουν την ενοχή τους για δολιοφθορές και κομμουνιστική συνομοσία. Το Αεροδικείο Αθηνών, στο οποίο παραπέμφθηκαν οι κατηγορούμενοι, στρατιωτικοί και πολίτες, καταδίκασε στις 17 Σεπτεμβρίου δύο από αυτούς σε θάνατο και τέσσερις σε ισόβια δεσμά. Οι θανατικές ποινές δεν εκτελέστηκαν και το 1953 έγινε επανεξέταση της υπόθεσης και σε νέα δίκη στο Αναθεωρητικό Δικαστήριο μειώθηκαν οι ποινές τους. Το 1955 η υπόθεση έκλεισε οριστικά με τη χορήγηση αμνηστίας από την κυβέρνηση Καραμανλή. Η δίκη των Αεροπόρων αποτέλεσε μια ακραία περίπτωση επεμβάσεων του ΙΔΕΑ με θύματα φιλελεύθερους αξιωματικούς και υπαξιωματικούς, που τελικά θα αποκατασταθούν την περίοδο της Μεταπολίτευσης.¹³²

Η κυβέρνηση σε όλα τα θέματα εσωτερικής πολιτική είχε να αντιμετωπίσει την μετωπική αντιπολίτευση του Συναγερμού. Η αποχή από τα κοινοβουλευτικά του καθήκοντα, η διοργάνωση μεγάλων συγκεντρώσεων με πολωτική στόχευση, η έλλειψη θέσεων και συγκεκριμένων προτάσεων για τα τρέχοντα ζητήματα και η συστηματική υποβολή του αιτήματος για εκλογές με πλειοψηφικό, επιβάρυνε το πολιτικό κλίμα. Σε αυτή αντιπολιτευτική τακτική ο Παπάγος είχε την υποστήριξη του αμερικανού πρέσβη, οι παρεμβάσεις του οποίου στη εσωτερική πολιτική ήταν πλέον ακατάπαυστες, ενώ παράλληλα προσπαθούσε μεθοδικά να εξομαλύνει τις σχέσεις του με το Παλάτι. Πέρα όμως από την αντιπολίτευση, είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται στο εσωτερικό τις κυβερνήσεις σοβαρές διαφωνίες και αποστασιοποιήσεις από την ακολουθούμενη πολιτική. Το κλίμα αυτό της ενδοκυβερνητικής αστάθειας και σύγχυσης, επιβάρυνε και η άσχημη κατάσταση της υγείας του Πλαστήρα, με αποτέλεσμα μετά το Μάρτιο του να μην μπορεί να εκπληρώνει τα καθήκοντά του και να τον αντικαθιστά ο Βενιζέλος. Η ραγδαία επιδείνωση της υγείας του Πρωθυπουργού θα τον καταβάλει και θα χρειαστεί να παραμείνει για ένα διάστημα

---

132 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 445

σε νοσοκομεία του εξωτερικού για θεραπεία, χωρίς να κατορθώσει να επανέλθει με αποκατεστημένη την υγεία του.

Οι πρώτες δοκιμασίες για την ενότητα της παράταξης του Κέντρου, εμφανίστηκαν τον Μάιο με τη αποχώρηση από την ΕΠΕΚ του βουλευτή Βενέτη και την προσχώρησή του στο Συναγερμό. Στα τέλη Ιουλίου αποχωρεί ο βουλευτής Μανέντης των Φιλελευθέρων και πλέον η κυβέρνηση δεν στηρίζεται στην απόλυτη πλειοψηφία της Βουλής. Στις αρχές Αυγούστου τους ακολουθούν άλλοι δύο βουλευτές των Φιλελευθέρων, οι Χούτας και Ιωάννου, αλλά προσχωρούν στην ΕΠΕΚ οι δύο ανεξάρτητοι αριστεροί βουλευτές Κύρκος και Καραμαούνας. Μάλιστα στην απόφαση της Κεντρικής Επιτροπής του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος του Κύρκου, η αυτοδιάλυση του κόμματος και η ένταξη στην ΕΠΕΚ, τεκμηριωνόταν πάνω στην ανάγκη για τερματισμό της διασποράς των δημοκρατικών δυνάμεων σε μικρά πολιτικά σχήματα και ομάδες και η συσπείρωσή τους στο μεγαλύτερο και ισχυρότερο δημοκρατικό κόμμα, με αρχηγό τον Πλαστήρα.¹³³ Στις 22 Αύγουστου η κυβέρνηση σε ψηφοφορία που πραγματοποιήθηκε έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης με 127 υπέρ και 118 κατά από 245 παρόντες βουλευτές, ξεπερνώντας προσωρινά το σκόπελο της ανατροπής της από τη Βουλή. Όμως το γεγονός ότι είχε χάσει την απόλυτη πλειοψηφία και ότι είχαν ενταχθεί στην ΕΠΕΚ οι δύο ανεξάρτητοι βουλευτές που είχαν εκλεγεί με την ΕΔΑ, αλλοίωνε το εθνικό και πατριωτικό της προφίλ, σύμφωνα με το Συναγερμό, κεντρώους πολιτικούς όπως ο Παπανδρέου, αλλά και τον αμερικανού πρεσβευτή. Στις 03 Οκτωβρίου, μετά από παρασκηνιακές διαβουλεύσεις, ψηφίστηκε ο νέος εκλογικός νόμος, που υιοθετούσε το πλειοψηφικό σύστημα παρά τις αντιρρήσεις του Βενιζέλου και του παλατιού. Ο Βενιζέλος φοβόταν για το πολιτικό του μέλλον και τον κίνδυνο το κόμμα του να απορροφηθεί από την ΕΠΕΚ και το παλάτι δεν επιθυμούσε το σχηματισμό μιας ισχυρής κυβέρνησης, την οποία δύσκολα θα μπορούσε να επηρεάσει και να κατευθύνει. Οι αντιρρήσεις τους όμως κάμφθηκαν από τις αμερικανικές επιδιώξεις, που επίμονα προετοίμαζαν το έδαφος για μια ισχυρή κυβέρνηση Παπάγου, καθώς και από την εκτέλεση του Μπελογιάννη και των υπόλοιπων τριών και τις δίκες των Αεροπόρων, υποχρέωσαν την Κυβέρνηση στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1952 να αποφασίσει τη διενέργεια εκλογών. Η κυβέρνηση ήταν εντελώς απομονωμένη από κάθε λαϊκό έρεισμα και

---

133 Απόφαση της Ολομέλειας της Κεντρικής Επιτροπής του Δημοκρατικού Ριζοσπαστικού Κόμματος την 10^η Αυγούστου 1952, κωδικός τεκμηρίου 142.05.0008, Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ)ΑΣΚΙ

αδυνατούσε να βρει στήριγμα στα διάφορα κέντρα επηρεασμού της εξουσίας, με αποτέλεσμα να καταστεί αναπόφευκτη η πτώση της. Στις 10 του ίδιου μήνα, ψηφίστηκε το βασιλικό διάταγμα για τη διάλυση της βουλής και προκηρύχθηκαν εκλογές για την 16^η Νοεμβρίου 1952.

Δ' Κεφάλαιο

Η αποτίμηση του κεντρώου διαλείμματος και η αποτυχία της κεντροαριστερής πρότασης εξουσίας

Το Κέντρο ως πολιτική παράταξη ιδιαίτερα την περίοδο 1950-1952 δεν σφυρηλάτησε την απαραίτητη συνοχή και σύμπνοια, που θα εδραίωναν και θα ισχυροποιούσαν την πολιτική του παρουσία. Τα πολιτικά κόμματα που το συγκροτούσαν εμφανίζονταν πολιτικά ετερόκλητα και οργανωτικά αδύναμα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να παρουσιάζουν μια πολιτική εικόνα ασταθή και τρωτή, στα πλαίσια ενός δυσμενούς πολιτικού περιβάλλοντος, που τους ασκούσε έντονες διασπαστικές επιδράσεις. Οι κεντρώες πολιτικές ομάδες δεν διακρίνονταν για την ομόθυμη υποστήριξη μιας στρατηγικής για τη δημιουργία ενός σταθερού κυβερνητικού συνασπισμού, με συγκεκριμένο προσανατολισμό.¹³⁴ Ιδιαίτερα οι εξωκοινοβουλευτικοί παράγοντες της εξουσίας, εκμεταλλεύτηκαν και αξιοποίησαν αυτή την αδυναμία, προκειμένου να προβούν σε απροκάλυπτες πολλές φορές παρεμβάσεις, για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα και να διαμορφώσουν τις πολιτικές εξελίξεις.

Στην ουσία η ΕΠΕΚ αποτέλεσε την πρώτη συντονισμένη κίνηση για τη συγκρότηση ενός κομματικού φορέα που θα εξέφραζε ενωτικά το σύνολο του κεντρώου χώρου και θα παρήγαγε με πειστικό τρόπο κεντρώες πολιτικές εκσυγχρονισμού των οικονομικών και κοινωνικών δομών της Ελλάδας. Ειδικά, στα πρώτα χρόνια της παρουσίας της στον πολιτικό στίβο παρουσίαζε μια ιδεολογική ασάφεια, προερχόμενη και από το ετερόκλητο των στελεχών της. Η δυναμική των πολιτικών εξελίξεων κατέδειξε την εγγενή αδυναμία της ΕΠΕΚ να υλοποιήσει μια συνεκτική και επιτυχημένη στρατηγική συνεργασίας των κεντρώων πολιτικών δυνάμεων και να εφαρμόσει με αξιώσεις ένα καινοτόμο κυβερνητικό πρόγραμμα. Τα Δεκεμβριανά και γενικότερα ο Εμφύλιος Πόλεμος κατέστρεψαν και ανέστειλαν την ανάπτυξη μιας καθαυτό σοσιαλδημοκρατικής κεντροαριστεράς.¹³⁵ Σε ένα πολιτικό περιβάλλον ακραίας και πρωτοφανούς πολιτικής και ιδεολογικής πόλωσης, με μια ιδιόμορφη συνύπαρξη δημοκρατίας και αυταρχισμού, διευκολύνθηκε η πλήρης, μονομερής και ισοπεδωτική επικράτηση της δεξιάς συντηρητικής παράταξης. Στο πλαίσιο αυτό της αυτονόητης και δεδομένης εθνοφοροσύνης δεν υπήρχαν περιθώρια

134 Κ. Τσουκαλάς, *ό. π.*, σ. 110

135 Ε. Χατζηβασιλείου, *ό. π.*, σ. 166 - 167, 245

για την ανάπτυξη ενός πολιτικού λόγου διαφορετικού σε ύφος και ένταση. Ο κεντρικός πολιτικός λόγος είχε ελάχιστες ελπίδες να αποτυπωθεί και να δοκιμαστεί σε κυβερνητικά σχήματα χωρίς εμπόδια και περιορισμούς, αφού εξ ορισμού θεωρούνταν ελλιπής ως προς το εθνικό και πατριωτικό του αποτύπωμα και ιδιαίτερα δεκτικός σε συνοδοιποριακές επιλογές.

Πέρα όμως από τις εγγενείς αδυναμίες της κεντρικής παράταξης να επιτύχει στο μικρή χρονική διάρκεια κυβερνητικό της έργο, υπήρχαν και άλλοι παράγοντες, που συνέβαλλαν σε αυτήν την αρνητική εξέλιξη. Η ανάδειξη του Πλαστήρα ως ηγέτη της ΕΠΕΚ, αποτέλεσε καθοριστική στιγμή στο δύσκολο εγχείρημα της αναδιαμόρφωσης του Κέντρου. Η έντονη προσωπικότητα και το κύρος του Πλαστήρα, έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πολιτικού χαρακτήρα της ΕΠΕΚ, χωρίς όμως να έχουν εκείνα τα στοιχεία πληρότητας, ώστε η παρουσία του να λάβει πρωτεύοντα σημασία και να ξεπεράσει τα όρια του συμβολισμού. Η δύσκολη αυτή περίοδος που τέθηκε επικεφαλής απαιτούσε μια ισχυρή ηγετική προσωπικότητα, που δεν θα επεδίωκε πάντα τη συναίνεση και την πολιτική προσέγγιση. Αντίθετα, αποτελούσε επιτακτική ανάγκη να χρησιμοποιεί πιο δυναμικές και αποφασιστικές πολιτικές πρακτικές, γιατί οι περιστάσεις απαιτούσαν αποτέλεσμα και μάλιστα άμεσο και χειροπιαστό. Το όραμα της «αλλαγής» ο Πλαστήρας το είχε συλλάβει πιο πολύ σαν σύνθημα από ένστικτο, παρά σαν συγκεκριμένο αίτημα.¹³⁶ Η ύπαρξη ενός οράματος και ελπιδοφόρας προοπτικής εθνικής ανάταξης δεν επαρκούσε. Χρειαζόταν να μετουσιωθεί και να προσδιοριστεί με συγκεκριμένο πολιτικό περιεχόμενο, με τις απαιτούμενες πολιτικές διαδικασίες. Ο Πλαστήρας αποτελούσε σημείο αναφοράς ανιδιοτελούς πολιτικού προσώπου που σταθερά αγωνιζόταν για τη στερέωση της δημοκρατίας.¹³⁷ Υπήρξε μια πληθωρική ιστορική φυσιογνωμία και η δράση του προπολεμικά είχε χαρακτηριστικά αυθορμητισμού και αγνότητας, επίδραση της οποίας στην προπολεμική περίοδο άφησε το στίγμα της, δρώντας πάντα με κριτήριο την αίσθηση του καθήκοντος. Ανίκανος να επιβάλλει τις απόψεις του, με περιορισμένη πολιτική οξυδέρκεια, δεν αισθανόταν άνετα μέσα σ' αυτό το κλίμα δολοπλοκιών και οδυνηρών συμβιβασμών που θεωρούνταν αναγκαίες για μια επιτυχημένη πολιτική πορεία.¹³⁸ Ο ασθενής οργανισμός του από τις στρατιωτικές κακουχίες και τη χρόνια φυματίωση που τον ταλαιπωρούσε δεν άντεξε,

136 Α. Πεπονής, *Προσωπική μαρτυρία*, Αθήνα 1970, σ. 182

137 Σ. Αναστασάκος, *ό. π.*, σ. 319

138 Κ. Τσουκαλάς, *ό. π.*, σ. 109

με αποτέλεσμα στις 10 Μαρτίου να υποστεί ημιπληγία και να αναγκαστεί να αποσυρθεί για κάποιο διάστημα από τα καθήκοντά του και πρωθυπουργικά καθήκοντα να ασκεί ο Βενιζέλος. Η αδυναμία του αυτή δεν του επέτρεπε να ασχολείται με την ίδια προσήλωση με τη διακυβέρνηση της χώρας και άφησε στον αρχηγό των Φιλελευθέρων περισσότερο χώρο, για να αναπτύξει την αμφιταλαντευόμενη και άτολμη πολιτική του. Το κενό εξουσίας που εκ των πραγμάτων προκλήθηκε, αποσταθεροποίησε ακόμα περισσότερο την ήδη αδύναμη κυβέρνηση και ανέδειξε την πρωταρχική σημασία του Πλαστήρα, ως σημείου αναφοράς και έμπνευσης για τη λαϊκή βάση της ΕΠΕΚ.

Παράλληλα, οι προσωπικές κόντρες κορυφαίων στελεχών και οι εξοντωτικές έριδες για τα κομματικά πρωτεία και τον έλεγχο της εξουσίας, προκαλούσαν δυσλειτουργίες στην άσκηση της κυβερνητικής εξουσίας. Οι επιδιώξεις και οι φιλοδοξίες, οι φοβίες και η ανασφάλεια για την απώλεια κομματικών οφίτσιων, διαμόρφωναν ένα κλίμα στείρας ενδοκυβερνητικής αντιπαράθεσης. Οι προσωπικές πολιτικές στρατηγικές οδηγούσαν σε διαφοροποιήσεις και αποκλίσεις, που επηρέαζαν αρνητικά την παραγωγή κυβερνητικού έργου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της νοοτροπίας αποτελεί η άρνηση του Βενιζέλου, με την καθοδήγηση των Ανακτόρων, να συνεργαστεί με τις κεντρικές δυνάμεις το 1950 για το σχηματισμό κυβέρνησης και να αναγκαστεί να αποδεχθεί την πρωθυπουργοποίηση του Πλαστήρα, μόνο μετά την αμερικανική παρέμβαση. Σε αυτό θα πρέπει να προστεθεί η αδυναμία συγκρότησης ισχυρού κομματικού μηχανισμού, που θα μπορούσε να συνεισφέρει στην κάλυψη του κενού που δημιουργούσε η διάσταση απόψεων των πολιτικών προσωπικοτήτων του Κέντρου. Παρόλο, που η ΕΠΕΚ επιχείρησε να ξεπεράσει την πελατειακή λογική ανάπτυξης και εξέλιξης των αστικών κομμάτων και απέφυγε να οργανωθεί στηριζόμενη αποκλειστικά στα παραδοσιακά πελατειακά δίκτυα των στελεχών και των πολιτευτών της, δεν κατόρθωσε να λύσει το πρόβλημα της ανεπάρκειας των στελεχών της. Επιχειρήθηκε να οργανωθεί εσωτερικά το κόμμα σε μια λαϊκή βάση, με την ενεργό συμμετοχή δυναμικών μελών, αλλά δεν εξασφαλίστηκε η δημιουργία ενός αποτελεσματικού κομματικού μηχανισμού και υπήρχαν ελλείψεις σε κομματικά μέλη με πρόσβαση στην κοινωνία και επαφή με τη λαϊκή κομματική βάση. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, σε κρίσιμες καμπές της κυβερνητικής παρουσίας της ΕΠΕΚ να είναι αδύνατη η ουσιαστική και αναλυτική παρουσίαση των προβλημάτων και των αναγκαίων τομών που θα έπρεπε να καθοριστούν και να υιοθετηθούν.

Επιπρόσθετα, η δημιουργία και η εξέλιξη του εγχειρήματος της ΕΠΕΚ στηρίχτηκε σε δύο βασικές συνισταμένες. Από τη μια πλευρά υπήρξε δημιουργία της ανάγκης να δοθεί αξιόπιστη διέξοδος και προοδευτική λύση στα έντονα προβλήματα της μετεμφυλιακής εποχής, που ταλάνιζαν τη χώρα και το λαό της. Ταυτόχρονα ήταν και αποτέλεσμα της απογοήτευσης μιας μεγάλης μερίδας της μεσοπολεμικής βενιζελικής παράταξης που αμφισβητούσε και αποδοκίμαζε την κυβερνητική συνεργασία των Φιλελευθέρων με το Λαϊκό Κόμμα, κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και την απαγκίστρωση τους από την παραδοσιακή αντιδεξιά και αντιβασιλική πολιτική, που εξέφραζε διαχρονικά και κυρίως σε επίπεδο συμβολισμού ο Πλαστήρας.¹³⁹

Όμως και η ίδια η κατάσταση της οικονομίας δεν άφηνε περιθώρια επιλογών και η εφαρμογή του οικονομικού προγράμματος απαιτούσε άμεσα γενναίες θυσίες χωρίς να εξασφαλίζονται σε σύντομο χρονικό διάστημα θεαματικά αποτελέσματα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωση μεγάλης μερίδας του πληθυσμού. Η δράση με ορίζοντα το μακροπρόθεσμο συμφέρον της πατρίδας και με γνώμονα τον κοινωνικό και οικονομικό εκσυγχρονισμό δεν είχε άμεσο αντίκτυπο στην καταπολέμηση της ανεργίας, την αύξηση του εισοδήματος και την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των λαϊκών στρωμάτων, που στην πλειοψηφία τους είχαν στηρίξει την ΕΠΕΚ. Η αδυναμία για την σχεδίαση και τη σταθερή εφαρμογή μιας σειράς οικονομικών μεταρρυθμίσεων, ήταν απόρροια της έλλειψης ομοιογενούς πολιτικής στρατηγικής. Η ατέρμονη διαδικασία εξομάλυνσης των διαφωνιών και των αντιθέσεων στο εσωτερικό των κυβερνήσεων συνεργασίας της ΕΠΕΚ, σπαταλούσε πολύτιμο πολιτικό κεφάλαιο και αποδυνάμωνε την έγκαιρη και σταθερή προσήλωση στην ανάληψη μεταρρυθμιστικών οικονομικών πολιτικών με προοδευτική κατεύθυνση.

Τα μέτρα λήθης και κατευνασμού των παθών του Εμφυλίου αποτέλεσαν μια ακόμη πηγή διαφωνιών, σε επίπεδο εσωκομματικό αλλά κυρίως ενδοπαραταξιακό. Οι υπόλοιποι κυβερνητικοί εταίροι, ο Βενιζέλος και ο Παπανδρέου έβλεπαν με καχυποψία το προεκλογικό πρόγραμμα εσωτερικής ειρήνευσης της ΕΠΕΚ και έθεταν προσκόμματα στις απόπειρες εφαρμογής του και υπονόμευσαν την γενική αμνήστευση, ώστε να καταργηθούν οι διαιρέσεις του Εμφυλίου και η χώρα να σχεδιάσει το ειρηνικό της μέλλον με ενότητα και χωρίς αποκλεισμούς. Αυτή η άτολμη προσέγγιση στην προάσπιση των θεμελιωδών πολιτικών δικαιωμάτων και

---

139 Ε. Χατζηβασιλείου, *ό. π.*, σ. 244

στην κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών, δεν επέτρεψε την ανατροπή του μετεμφυλιακού θεσμικού πλαισίου διώξεων όχι μόνο κομμουνιστών, αλλά και κάθε πολίτη που αδυνατούσε να αποδείξει τη συστράτευσή του με το στρατόπεδο της εθνικοφροσύνης. Ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής και η διαφύλαξη της κοινωνικής ειρήνης δεν μπορούσαν να επιτευχθούν χωρίς τη δημιουργία ενός αρραγούς πολιτικού μετώπου. Η ικανότητα της ΕΠΕΚ, και του Κέντρου γενικότερα, να συμβάλλει καθοριστικά προς αυτή την κατεύθυνση δεν ανταποκρινόταν στις λαϊκές προσδοκίες.

Επιπλέον, οι κυβερνητικές της προσπάθειες δεν μπορούσαν να υποστηριχτούν από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες, οι οποίες εμφάνιζαν ένα τεράστιο έλλειμμα διοικητικής επάρκειας και πειθαρχίας στις κυβερνητικές προτεραιότητες. Η απαραίτητη κινητοποίηση του κρατικού μηχανισμού και η αποτελεσματική δράση των οργάνων της διοίκησης, συναντούσε δυσκολίες και καθυστερήσεις. Οι κυβερνήσεις της ΕΠΕΚ δεν κατόρθωσαν να εκκαθαρίσουν τη διοίκηση από στοιχεία που είχαν συνεργασθεί με τη δικτατορία του Μεταξά και τις κατοχικές δυνάμεις.¹⁴⁰ Ιδιαίτερα προβλήματα εντοπίζονταν στα όργανα της φορολογικής διοίκησης και των εισπρακτικών μηχανισμών, κυρίως στην ανάπτυξη και εφαρμογή των κατάλληλων μέτρων για τη συλλογή και την είσπραξη φόρων. Δεν υπήρχαν οι απαιτούμενες γνώσεις και η κατάλληλη τεχνογνωσία για τη λήψη σωστών και τεχνοκρατικά επαρκών αποφάσεων και την πιστή εφαρμογή τους. Η ύπαρξη πολιτικών προσωπικοτήτων και στελεχών, όπως ο Καρτάλης και ο Ζίγδης, με λαμπρές σπουδές και ευχέρεια στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή δημόσιων πολιτικών, δεν αρκούσε να καλύψει τα κενά σε τεχνοκρατικές και εξειδικευμένες γνώσεις, που εμφάνιζε το σώμα των δημόσιων υπαλλήλων.

Μια ακόμη δυσχέρεια που εμπόδισε την επιτυχημένη προσέγγιση των προβλημάτων κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της χώρας ήταν η συντονισμένη και συμπαγής «αντιπολίτευση» που εφάρμοσε η παράταξη της δεξιάς και τα όργανά της, προκειμένου να εξασφαλίσει το μονοπώλιο της εξουσίας που είχε εξασφαλίσει μετά το τέλος του Εμφυλίου. Η βραδεία επιστροφή στον ομαλό πολιτικό βίο δημιούργησε συνθήκες αβεβαιότητας και τροφοδότησε ένα περιβάλλον πολιτικής αστάθειας, ευνοώντας τις ακραίες και μισαλλόδοξες φωνές. Παράγοντες που ασκούσαν επιρροή και επηρέαζαν την κοινή γνώμη, όπως ο τύπος, δημόσια πρόσωπα,

---

140 J. Meynaud, *ό. π.*, σ. 118

κρατικοί αξιωματούχοι επέκριναν και κατηγορούσαν, συγκαλυμμένα ή και απροκάλυπτα, τις κυβερνήσεις της ΕΠΕΚ και τους αρμόδιους υπουργούς για συνοδοιπορία και μειωμένο πατριωτικό φρόνημα. Στον αντίποδα ο «Παπαγισμός» ως πολιτικό ρεύμα εναρμονιζόταν και συμπορευόταν με τα συντηρητικά πολιτικά προτάγματα, που εκείνη την περίοδο κυριαρχούσαν στο δυτικό κόσμο. Το 1951 ο Ντε Γκώλ στη Γαλλία και οι Ρεπουμπλικάνοι με τον Αϊζενχάουερ στις ΗΠΑ κυριαρχούσαν στις κάλπες, ενώ το 1952 το Συντηρητικό Κόμμα κερδίζει τις εκλογές και ο Τσώρτσιλ αναλαμβάνει εκ νέου πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας.¹⁴¹

Η ανάμειξη και οι παρεμβάσεις του αμερικανικού παράγοντα αποτέλεσαν ανασταλτικούς παράγοντες και διαμόρφωσαν ένα ασφυκτικό πλαίσιο για την άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής της ΕΠΕΚ. Στην αρχή της μετεμφυλιακής περιόδου και πριν τον πόλεμο της Κορέας, η αμερικανική πλευρά ευνοούσε τη συμμετοχή πολιτικών προσωπικοτήτων και κομμάτων, πέρα από το χώρο της παραδοσιακής δεξιάς. Επεδίωκαν να διαμορφώσουν ευρύτερες κυβερνητικές πλειοψηφίες για να είναι πιο αντιπροσωπευτικές, επομένως και με μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής από την κοινωνία. Η συνεργασία και η συνεννόηση με τους εκπροσώπους της αμερικανικής πλευράς, τις περισσότερες φορές ήταν δύσκολη. Όταν οι συζητήσεις και οι διαπραγματεύσεις έφθαναν σε οριακό σημείο, το μόνιμο και σταθερό αμερικανικό «επιχείρημα» ήταν οι περικοπές ή η οριστική διακοπή της βοήθειας. Με τον τρόπο αυτό κατόρθωναν να επιβάλλουν τις απόψεις τους, αλλά υπήρχε και τεράστιο κόστος για την επίτευξη μιας γόνιμης και αποτελεσματικής συνεργασίας. Αποτελούσε στρατηγική επιλογή των ΗΠΑ η διαδικασία ανασυγκρότησης της Δυτικής Ευρώπης να μην επηρεάσει τον υφιστάμενο ενδοευρωπαϊκό καταμερισμό της εργασίας, γιατί κάτι τέτοιο θα απαιτούσε υψηλότερα κονδύλια και θα προκαλούσε τριβές ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη και θα καθυστερούσε την ανασυγκρότηση.¹⁴² Το ξέσπασμα του πολέμου στην κορεατική ήπειρο και η όξυνση των αμερικανικό - σοβιετικών σχέσεων, δημιούργησαν νέα δεδομένα στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων της Ελλάδας. Η στάση των ΗΠΑ μεταβλήθηκε σταδιακά ως προς την αναγκαιότητα στήριξης κεντρικών κυβερνήσεων συνεργασίας και κατέληξε να προωθεί με κάθε μέσο τη λύση Παπάγου. Από τον Αύγουστο του 1950 και την αντικατάσταση του Γκρέιντι από τον περιβόητο Πιουριφόνι, στη θέση του πρεσβευτή των ΗΠΑ στην Ελλάδα, αναβαθμίστηκε ο ρόλος του αμερικανικού παράγοντα και με περισσότερο

141 Σ. Γρηγοριάδης, *ό. π.*, σ. 155

142 Χ. Χατζηιωσήφ, *ό. π.*, σ. 307

κυνικό τρόπο και με την εκβιαστική χρήση του προγράμματος οικονομικής βοήθειας, ενδυναμώθηκε η αναδιοργάνωση της δεξιάς και η προετοιμασία της για μια πολύχρονη και ισχυρή κυβερνητική παρουσία. Η ΕΠΕΚ εγκλωβίστηκε στις μεταβαλλόμενες συνθήκες των διεθνών εξελίξεων και δεν κατόρθωσε να προσαρμοστεί και να παρακολουθήσει επιτυχώς το προτάγματα και τις απαιτήσεις του Ψυχρού Πολέμου, ώστε να σχεδιάσει με πληρότητα και αποτελεσματικότητα ένα πρόγραμμα ανάπτυξης μακροχρόνιας πνοής, κατοχυρώνοντας τη θέση της Ελλάδας στην αναπτυσσόμενη Ευρώπη.

Άλλη μια αδυναμία της πολιτικής της ΕΠΕΚ ήταν ότι δεν στάθηκε δυνατό να συντονιστεί και να συμπορευτεί με τη στρατηγική και την τακτική που ακολούθησε η Αριστερά και ιδιαίτερα το ΚΚΕ. Οι μετριοπαθείς δυνάμεις της Αριστεράς και οι προοδευτικές δυνάμεις του Κέντρου δεν μπόρεσαν να συνεργαστούν προγραμματικά και να υποστηρίξουν ένα ευρύ μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, υιοθετώντας μέτρα προστασίας και εμπέδωσης της δημοκρατικής λειτουργίας του κράτους. Η πολιτική εκπροσώπηση του ηττημένου Εαμικού χώρου έγινε με βραχύ χρονικό ορίζοντα, χωρίς να έχει τη συνέχεια και τη διάρκεια που απαιτούσε η δεδομένη συγκυρία. Στο θέμα των προεκλογικών και μετεκλογικών συνεργασιών η ΕΠΕΚ παρουσίασε μία ατολμία, κυρίως ως προς την ως προς την συνεργασία με την αριστερά. Δεν μπόρεσε να επιβάλλει και να εξασφαλίσει την μη κομμουνιστική Αριστερά και την Εαμική λαϊκή βάση γενικότερα, ως το αναγκαίο και απαραίτητο πολιτικό σύμμαχο για τη διακυβέρνηση της χώρας. Μεγάλες λαϊκές μάζες εγκλωβίστηκαν σε μια ιδεολογία αντικομμουνισμού και συμβιβάστηκαν με μια τάση επιβίωσης, χωρίς να έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν συντονισμένα ουσιαστικές ευκαιρίες κοινωνικής ανόδου κινητικότητας. Η άρνηση της ηγεσίας του ΚΚΕ να αντιληφθεί τη δυναμική αυτή της πολιτικής ζωής της χώρας, επεδίωκε να καταγράψει και να περιχαρακώνει την εκλογική της βάση, χωρίς να λαμβάνει υπόψη της ότι το αποτέλεσμα ήταν η ουσιαστική ενδυνάμωση της Δεξιάς, αρχικά σε εκλογικό και στη συνέχεια και σε πολιτικό επίπεδο. Η αριστερά ερμήνευσε τον κεντρικό χώρο μέσα από τους παραμορφωτικούς φακούς του εκλογικισμού και η αντίδρασή της ήταν μηχανιστική, στα πλαίσια του σταυρικού ζητήματος, όπως το είχε ονομάσει ο Ηλιού.¹⁴³ Η ΕΠΕΚ σε κάθε πολιτική της πρωτοβουλία, έπρεπε να καταθέτει τα πατριωτικά της διαπιστευτήρια, δηλαδή την προσήλωσή της στον αντικομμουνισμό. Το ΚΚΕ δεν

---

143 Χ. Βερναδάκης – Γ. Μαυρής, *ό. π.*, σ. 185

αξιολόγησε διεξοδικά αυτή την αδυναμία, ώστε με τις κατάλληλες συμβιβαστικές πολιτικές και πρωτοβουλίες να υποστηρίξει τη λήθη και την εσωτερική ειρήνευση.

Η αξιολόγηση και η αποτίμηση του κεντροαριστερού κυβερνητικού εγχειρήματος, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη το κλίμα και τις πολιτικές συνθήκες της εποχής. Η αδυναμία θεμελίωσης ενός φιλελεύθερου κράτους δικαίου, με σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα και τις δημοκρατικές ελευθερίες, δεν διαμόρφωναν ένα ευνοϊκό πολιτικό περιβάλλον για την ανάπτυξη κομματικών δυνάμεων, οι οποίες κινούνταν εκτός του αποδεκτού πολιτικού πλαισίου, όπως είχε καθοριστεί από τις κυρίαρχες δυνάμεις της εθνικοφροσύνης. Η μονοπώληση της κρατικής εξουσίας, των κρατικών δομών και θεσμών, από τις πολιτικές δυνάμεις της δεξιάς παράταξης, έθετε ανυπέρβλητους φραγμούς και περιορισμούς στην ανεμπόδιστη ανάπτυξη και καθιέρωση, δυνάμεων που επεδίωκαν και πρόσβευαν την κοινωνική δικαιοσύνη, την ισότητα και την ισονομία, την ευκαιρία διεκδίκησης μιας καλύτερης ζωής για όλους τους πολίτες, χωρίς κοινωνικούς και πολιτικούς αποκλεισμούς.

Επίλογος

Η λήξη του αιματηρού Εμφυλίου Πολέμου τον Αύγουστο του 1949, σηματοδότησε για την Ελλάδα τη μετάβαση σε μια νέα περίοδο, οι προτεραιότητές της οποίας σχετίζονταν με την ανάγκη για οικονομική ανασυγκρότηση, τη δρομολόγηση μιας ισόρροπης αναπτυξιακής πορείας, την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης και την κατοχύρωση της πολιτικής ομαλότητας. Από την άλλη πλευρά η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου και ο αναβαθμισμένος παρεμβατικός ρόλος των ΗΠΑ στην ελληνική πολιτική ζωή, εκτροχίασε κάθε προσπάθεια ολοκληρωμένου εκδημοκρατισμού, προσήλωσης στις θεσμικές διαδικασίες και εξάλειψης των πολιτικών αποκλεισμών. Το χρονικό διάστημα 1950-1952, σημαδεύτηκε από τη συγκρότηση ενός διευρυμένου κεντρώου χώρου, κυρίως υπό την επίδραση και τη συνεργασία των κεντροαριστερών δυνάμεων, το οποίο προσδιόρισε το λεγόμενο Κεντρώο διάλειμμα, με όχημα το σχεδιασμό ενός φιλόδοξου κυβερνητικού έργου, καθώς και την ανάληψη της διακυβέρνησης και την άσκηση εξουσίας από συμμαχικές κεντρώες κυβερνήσεις. Το Κέντρο συγκροτήθηκε ως αυτόνομη παράταξη μετά την Απελευθέρωση, κυρίως ως αποτέλεσμα των ιδιαίτερων πολιτικών συνθηκών και των ιστορικών δεδομένων που επικρατούσαν την κρίσιμη εκείνη περίοδο. Η προνομιακή θέση του κεντρώου χώρου στην πολιτική γεωγραφία, θεωρητικά του εξασφαλίζει πολυσυλλεκτικές δυνατότητες και κατ'επέκταση περισσότερες πιθανότητες πολιτικής κυριαρχίας.¹⁴⁴ Όμως, το πλεονέκτημα αυτό ήταν αδύνατον να μπορέσει να το αξιοποιήσει η κεντρώα παράταξη και να διαμορφωθεί σε μια σταθερή και υπολογίσιμη πολιτική δύναμη.

Η ΕΠΕΚ εξελίχθηκε σε ένα κόμμα με πλατιά κοινωνική απεύθυνση και λαϊκή υποστήριξη. Αποτέλεσε ένα ιδιόμορφο, πολύ ενδιαφέρον σοσιαλδημοκρατικό «πείραμα», ένα τολμηρό προοδευτικό εγχείρημα, για τα δεδομένα της εποχής, μια συσπείρωση παραδοσιακών φιλελεύθερων και Εαμογενών, που βρίσκει την έκφρασή της στο πρόσωπο του Πλαστήρα.¹⁴⁵ Με την πολιτική της παρουσία στην κρίσιμη αυτή μεταβατική συγκυρία, επιχείρησε να εκφράσει με ενωτικό τρόπο την παράταξη του Κέντρου και να διαμορφώσει ένα τολμηρό πολιτικό πρόγραμμα, με σεβασμό και προσήλωση στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Εμφανίστηκε σε μια περίοδο

144 Γ. Γιαννουλόπουλος, *ό. π.*, σ. 284

145 Γ. Αναστασιάδης, «Ο Πλαστήρας και οι «συμπληγάδες» του 1950», στο: *ΙΣΤΟΡΙΚΑ* τχ. 60 (07/12/2000), σ. 18

αντεπαναστατική και επιβολής του αστικού κράτους, λόγω της έκβασης της κοινωνικής σύγκρουσης του Εμφυλίου.¹⁴⁶ Συσπείρωσε και εξέφρασε κυρίως τις προοδευτικές και κεντρώες πολιτικές δυνάμεις και προσωπικότητες, που δεν συμμετείχαν στα τεκταινόμενα του Εμφυλίου, παραμένοντας συνειδητά εκτός από αυτή τη εθνικά ζημιογόνα αντιπαράθεση. Η ΕΠΕΚ επιχείρησε να αποδεσμευτεί και να ανεξαρτητοποιηθεί σταδιακά από τα παλιά κόμματα του Κέντρου, από τις δεσμεύσεις και τους περιορισμούς που επέβαλαν οι παραταξιακές επιλογές και οι πολιτικές προτεραιότητες της προπολεμικής εποχής. Η χάραξη και η αταλάντευτη επιδίωξη μιας αυτόνομης πορείας υπήρξε θεμελιώδης επιλογή του συγκεκριμένου πολιτικού σχηματισμού, που θα εξασφάλιζε μια προοπτική εδραίωσης στην πολιτική ζωή.

Η ΕΠΕΚ διακήρυξε καινοτόμες πολιτικές και εξήγγειλε προεκλογικά ρηξικέλευθα μέτρα, τα οποία και στις δύο κυβερνητικές της θητείες επιχείρησε να τα εφαρμόσει, με τους αναγκαίους περιορισμούς και τα όρια που επέβαλλαν οι κυβερνητικοί της εταίροι. Τα μέτρα επιείκειας και λήθης, τα σχέδια οικονομικής ανασυγκρότησης, η αλλαγή, η επιδίωξη για γεφύρωση του χάσματος της εμφύλιας σύγκρουσης, η εξασφάλιση ισονομίας και ισοπολιτείας για όλους τους πολίτες, η στήριξη των αδύναμων, έδωσαν προσωρινά έστω, μια ελπιδοφόρα προοπτική θεμελίωσης ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού κράτους δυτικού τύπου, με σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα και στις πολιτικές ελευθερίες. Το κόμμα της ΕΠΕΚ συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της κεντροαριστεράς και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναδιοργάνωση του ελληνικού κομματικού συστήματος. Το πρόγραμμα του για αλλαγή και ειρήνευση είχε μεγάλη απήχηση σε εκείνους που συμμετείχαν στο αντιστασιακό κίνημα, αλλά με την εξέλιξη του Εμφυλίου βρέθηκαν από τη μεριά των ηττημένων.¹⁴⁷

Ανασταλτικοί παράγοντες που ανέτρεψαν τα σχέδια αυτά στάθηκαν το Παλάτι, ο Στρατός, ο κορμός του κρατικού μηχανισμού, το πολυπλόκαμο παρακράτος που λειτουργούσε απρόσκοπτα και διάβρωνε συστηματικά το κυβερνητικό έργο και οι πολυεπίπεδες παρεμβάσεις των αμερικανικού παράγοντα, που αμφισβήτησαν και υπονόμισαν με αποτελεσματικό τρόπο την πολιτική της ΕΠΕΚ. Αν συνυπολογίσουμε και τα προβλήματα ενότητας και εσωτερικής συνοχής της κεντρώας παράταξης, την έλλειψη ομόθυμης αποδοχής και υποστήριξης των

146 Χ. Βερναδάκης – Γ. Μαυρής, *ό. π.*, σ. 181

147 Κ. Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας*, σ. 726 - 727

βασικών κυβερνητικών επιλογών και την έλλειψη πολιτικής βούλησης σημαντικών ηγετικών προσωπικοτήτων της προκειμένου να αναλάβουν θαρραλέες και ρηξικέλευθες πολιτικές πρωτοβουλίες, χωρίς τις δεσμεύσεις και τις αγκυλώσεις της μετεμφυλιακής περιόδου, εύκολα διαπιστώνουμε τις δυσκολίες αυτού του κεντροαριστερού εγχειρήματος. Παράλληλα, η αδυναμία εξασφάλισης ενός πλαισίου συνεργασίας και εξεύρεσης κοινού βηματισμού με τις μετριοπαθείς αριστερές πολιτικές δυνάμεις, είχε σαν αποτέλεσμα να μην επιτευχθεί η διευρυμένη στήριξη του εγχειρήματος. Δεν κατόρθωσε να ενσωματώσει με επιτυχή και πειστικό τρόπο στο δημόσιο λόγο της, την απαιτούμενη υπέρβαση της αντικομμουνιστικής ιδεολογίας, που μόνο ανυπέρβλητα εμπόδια έθετε στην εξέλιξη και τη συνολική πρόοδο της ελληνικής κοινωνίας. Κάθε πολιτική πρωτοβουλία της ΕΠΕΚ, οποιαδήποτε κομματική επιλογή και στρατηγική, έπρεπε να μην αποκλίνει από την κυρίαρχη εκδοχή της αυθεντικής εθνικοφροσύνης, γεγονός που απονεύρωσε την πολιτική της ισχύ και περιόρισε δραματικά το εκλογικό της εύρος.

Ο αντικομμουνισμός επέφερε σοβαρές στρεβλώσεις και επιβαρύνσεις στη θεσμική ανάπτυξη και εξέλιξη του πολιτικού συστήματος, γιατί δεν περιορίστηκε ως η κυρίαρχη και αυτονόητη πολιτική κατεύθυνση, όπως συνέβη στον ελεύθερο δυτικό κόσμο. Αντίθετα, διαπέρασε και καθόρισε αποφασιστικά κάθε κρίσιμη πτυχή της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής της Ελλάδας. Η εξάρθρωση του ΚΚΕ το 1949 και η βαθιά σύγχυση που κυριαρχούσε στο προοδευτικό κίνημα από το 1945 εξάλειψαν από την Ελλάδα κάθε στοιχείο που θα μπορούσε μετά τον Εμφύλιο, να αντιπαραταχθεί στην πολιτική δεσποτεία της νικηφόρας Δεξιάς, η οποία διέθετε μόνο πολιτική και στρατιωτική δύναμη.¹⁴⁸ Η πρόκληση για την επίτευξη της οικονομικής αναδιοργάνωσης, της κοινωνικής ειρήνης και της δημοκρατικής ομαλότητας, που αποτέλεσαν σταθερή και αταλάντευτη επιδίωξη της ΕΠΕΚ είχαν στενά περιθώρια για την επιτυχία τους έκβαση. Τα προσωπικά κίνητρα οι ατομικές επιλογές μικρό κομματικές στρατηγικές, στάθηκαν εμπόδιο στην καλλιέργεια και ανάπτυξη καινοτόμων πολιτικών επιλογών. Οι συμπάθειες και αντιπάθειες οι φιλοδοξίες μεταξύ των στελεχών αποτέλεσαν ανασταλτικούς παράγοντες στη διαμόρφωση των απαραίτητων ιδεολογικών και πολιτικών κατευθύνσεων. Διαμορφώθηκε με τον τρόπο αυτό ένα δυσμενές περιβάλλον που δεν εξασφάλιζε την απαραίτητη δέσμευση και

---

148 Κ. Τσουκαλάς, *ό. π.*, σ. 103

προσήλωση για την επιτυχή ολοκλήρωση του εγχειρήματος της κεντρώας διακυβέρνησης

Η ολοκληρωτική επικράτηση στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1952 του Ελληνικού Συναγερμού του Παπάγου αποτέλεσε την αφετηρία για την απόλυτη κυριαρχία της Δεξιάς παράταξης, η οποία στηριζόμενη σε μεγάλο βαθμό στο δίπολο αντικομμουνισμός – εθνικοφροσύνη, εγκαθίδρυσε και εδραίωσε ένα αυταρχικό σύστημα διακυβέρνησης, με τη συνδρομή παρακρατικών μηχανισμών. Αυτό σε συνδυασμό με την ανερμάτιστη πολιτική τακτική των πολιτικών δυνάμεων του Κέντρου και την αδυναμία της αριστεράς να υιοθετήσει μια στρατηγική βασισμένη στην πολιτική συγκυρία, που απαιτούσε συνεργασίες και όχι εκλογική περιχαράκωση, συντέλεσαν στην μονοπώληση της εξουσίας από τη Δεξιά μέχρι το 1963, οπότε η Ένωση Κέντρου ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Δημοσιευμένες πηγές

Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος», Ψηφιακά αρχεία, Μουσείο Μπενάκη, Αρχείο Σοφοκλή Βενιζέλου, διαθέσιμο στο: <http://www.venizelosarchives.gr/tree.asp?mynode=4301&afterroot=%20~~%CE%9C%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B5%CE%AF%CE%BF%20%CE%9C%CF%80%CE%B5%CE%BD%CE%AC%CE%BA%CE%B7>), ημερομηνία προσπέλασης 28.07.2022

Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας ΑΣΚΙ, Ψηφιακό αποθετήριο, Αρχείο Μιχάλη και Λεωνίδα Κύρκου, διαθέσιμο στο: <http://askiweb.eu/index.php/el/psifiako-arotheitirio-aski-2>, ημερομηνία προσπέλασης 11.07.2022

2. Εφημερίδες

Ελευθερία

Εμπρός

Καθημερινή

3. Περιοδικά

Ιστορικά

Μνήμων

Νέα Κοινωνιολογία

B. Βιβλιογραφία

Αγελαράκης Α., «Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το «Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα», στο: *Γεώργιος Παπανδρέου. 60 χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή* (Επιμ. Π. Πετρίδης. Γ. Αναστασιάδης), Θεσσαλονίκη 1994

Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922 – 1974). Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Αθήνα 1995

Αλιβιζάτος Ν., *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2000*, Αθήνα 2011

Αναστασάκος Σ., *Ο Πλαστήρας και η εποχή του*, τ. 3, Αθήνα 2007

Αναστασιάδης Γ., «Ο Πλαστήρας και οι «συμπληγάδες» του 1950», στο: *ΙΣΤΟΡΙΚΑ* τχ. 60 (07/12/2000)

Βακαλόπουλος Α., *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005

- Βερέμης Θ., *Ο στρατός στην Ελληνική Πολιτική. Από την ανεξαρτησία έως τη δημοκρατία*, Αθήνα 2000
- Βερέμης Θ., *Ο σύγχρονος δυτικός κόσμος 20ος -21ος αιώνας*, Αθήνα 2007
- Βερναρδάκης Χ. - Μαυρής Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα. Οι προϋποθέσεις της Μεταπολίτευσης*, Αθήνα 1991.
- Βετσόπουλος Α., *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα 2007
- Βόγλης Π., «Ο Paul Porter και η αμερικανική οικονομική αποστολή στην Ελλάδα (18 Ιανουαρίου - 22 Μαρτίου 1947)», στο: *Μνήμων*, τχ. 27 (2005),
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας, τ. 4, Ο Εμφύλιος*, Αθήνα 1998
- Γιαννουλόπουλος Γ., *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1961)*, Αθήνα 1992.
- Γρηγοριάδης Σ., *Μετά τον εμφύλιο. Η άνοδος του Παπάγου στην εξουσία*, Αθήνα χ.χ.
- Δέδε Κ., *Η ανάδυση του Κέντρου στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η Εθνική προοδευτική Ένωση Κέντρου του Νικολάου Πλαστήρα*, Κόρινθος 2013, Διδακτορική διατριβή,
- Δερτιλής Γ., *Ιστορία της Νεότερης και Σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*, Ηράκλειο 2018
- Διαμαντόπουλος Θ., «Θέσεις και ιδέες του Γεωργίου Παπανδρέου», στο: *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 2 (1988)
- Κρεμμυδάς Β., *Σύντομη ιστορία του Ελληνικού κράτους*, Αθήνα 2012
- Κωστής Κ., *Τα κακομαθημένα παιδιά της ιστορίας. Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους, 18^{ος} – 21^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2015
- Κωστής Κ., *Ο Πλούτος της Ελλάδας. Η ελληνική οικονομία από τους βαλκανικούς πολέμους μέχρι σήμερα*, Αθήνα 2018
- Κωστόπουλος Α., *Γέφυρες συνεργασίας. Σχέδιο Marshall και Ελλάδα*, Αθήνα χ.χ.
- Λεονταρίτης Γ., *Από τον Εμφύλιο στην Ε.Δ.Α.*, Αθήνα 2001
- Λιάκος Α., *Ο ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2019
- Λιναρδάτος Σπ., *Από τον εμφύλιο στη χούντα, τ. 1, 1949 - 1952*, Αθήνα 1977-1978.
- Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου, 1946 – 1949, τ. 2*, Αθήνα 2001
- Μηλιός Γ., «Η ελληνική οικονομία κατά τον 20^ο αιώνα», στο: *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*(Επιμ. Α. Μουσιδής – Σ. Σακελλαρόπουλος), Αθήνα 2010.

- Μελετόπουλος Μ., «Γενεαλογία της ελληνικής δεξιάς 1909-1989», στο: *Νέα Κοινωνιολογία*, τχ. 5 (1989)
- Νικολακόπουλος Η., *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946 – 1967*, Αθήνα 2019
- Παντελής Α., *Τα ελληνικά εκλογικά συστήματα και οι εκλογές (1926-1985) στον ηλεκτρονικό υπολογιστή*, Αθήνα 1988
- Παντελής Α., *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*, Αθήνα 2007
- Παπαδημητρίου Γ., *Η αναλαμπή της Αριστεράς. Οκτώ συγκλονιστικές εκλογικές αναμετρήσεις, 1950 – 1967*, Αθήνα 2001
- Παπαδημητρίου Δ., «Επισκόπηση της ιστορικής εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα», στο : *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία (Επιμ. Α. Μωυσίδης – Σ. Σακελλαρόπουλος)*, Αθήνα 2010
- Παπαχελάς Α., *Ο βιασμός της Ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγων 1947 – 1967*, Αθήνα 2017
- Πατρώνης Β., *Ελληνική οικονομική ιστορία. Οικονομία, Κοινωνία και Κράτος στην Ελλάδα (18^{ος} -20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα 2015.
- Πεπονής Α., *Προσωπική μαρτυρία*, Αθήνα 1970,
- Πετρίδης Π., *Η μετεμφυλιακή συγκυρία στο: ΙΣΤΟΡΙΚΑ*, τχ. 60 (07/12/2000)
- Ριζάς Σ., *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο: κοινοβουλευτισμός και διδακτορία*, Αθήνα 2008.
- Σβολόπουλος Κ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, τ. 2, Αθήνα 2005
- Σβορώνος Ν., *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Ιστορίας και Ιστοριογραφίας*, Αθήνα 1999
- Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004.
- Στεφανίδης Γ., «Ο Γεώργιος Παπανδρέου και οι κυβερνήσεις του Κέντρου», στο: *Γεώργιος Παπανδρέου. 60 χρόνια παρουσίας και δράσης στην πολιτική ζωή (Επιμ. Πετρίδης Π. – Αναστασιάδης Γ.)*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 345
- Τασσόπουλος Γ., «Ο κανόνας και οι εξαιρέσεις του: Το Σύνταγμα του 1952 και η (α)συνέχεια της συνταγματικής παράδοσης» στο: *Τα δικαιώματα στην Ελλάδα 1953-2003 (Επιμ. Μ. Τσαπόγας, Δ. Χριστόπουλος)*, Αθήνα 2004, σ. 30
- Τσάτσος Δ., *Συνταγματικό Δίκαιο. τ. 3. Θεμελιώδη δικαιώματα*, Αθήνα – Κομοτηνή 1987
- Τσουκαλάς Κ., *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, Αθήνα 1981

- Φίλανδρος Ι., «Κοινοβουλευτικός λόγος στην ξεχασμένη Βουλή και Εμφύλιος (1946-1949). Ο Π. Κανελλόπουλος και το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα», στο: *Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940* (Επιμ. Β. Δαλκαβούκης, Ε. Πασχαλούδη, Η. Σκουλίδας, Κ. Τσέκου), Θεσσαλονίκη 2012
- Χατζηβασιλείου Ε., *Ελληνικός φιλελευθερισμός: Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932 – 1979*, Αθήνα 2010
- Χατζηιωσήφ Χ., «Η Πολιτική Οικονομία της Μεταπολεμικής Ελλάδας, 1944-1996», στο: *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος} – 20^{ος} αιώνας)* (Επιμ. Β. Κρεμμυδάς), Αθήνα 2002
- Χαραλάμπης Δ., *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 1985
- Χεκίμογλου Ε., «Τα οικονομικά της αμηχανίας», στο: *ΙΣΤΟΡΙΚΑ* τχ. (60 07/12/2000)
- Χρηστίδης Χ., «Ελληνική Ιστορία 1950-1967» στο: *Θέματα ελληνικής ιστορίας (19^{ος} – 20^{ος} αιώνας)* (Επιμ. Α. Μπάλτα, Ε. Βόγλη, Χ. Χρηστίδης), Αθήνα 2015
- Χρήστου Θ., *Από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) έως την Ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου (1947)*, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830 – 1947)*, τ. 1, Αθήνα 1999
- Χρήστου Θ., *Προσεγγίσεις στη νεότερη ελληνική ιστορία, Από το Ρήγα Βελεστινλή (1757 – 1798) έως την εμπλοκή της Ελλάδας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1940 -1941)*, Αθήνα 2001
- Χρήστου Θ., *Πέτρος Σωκράτους Κόκκαλης (1896 – 1962). Ο αστός επαναστάτης ιατρός. Από τον αντιβενιζελισμό στο λενινισμό*, Αθήνα 2019
- Beaton R., *Ελλάδα: Βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, Αθήνα 2020
- Clogg R., *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα 2003
- Close D., *Ελλάδα 1945 – 2004*, Θεσσαλονίκη 2006
- Close D., *Οι ρίζες του Εμφυλίου Πολέμου στην Ελλάδα*, Αθήνα 2003
- Gallant T., *Νεότερη Ελλάδα. Από τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα 2017
- Meynaud J., *Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, τ. 1, Αθήνα 2002.
- Iatrides J., «Το διεθνές πλαίσιο του ελληνικού εμφυλίου πολέμου», στο: *Ο Εμφύλιος Πόλεμος. Από τη Βάρκιζα στο Γράμμο* (Επιμ. Ηλίας Νικολακόπουλος), Αθήνα 2002

Περίληψη

Η ΕΠΕΚ στην κρίσιμη μεταβατική συγκυρία της μετεμφυλιακής περιόδου, επιχείρησε να εκφράσει με ενωτικό τρόπο το Κέντρο, συσπειρώνοντας τις προοδευτικές και τις κεντροαριστερές πολιτικές δυνάμεις. Στο κυβερνητικό της πρόγραμμα τα μέτρα επιείκειας και λήθης, η οικονομική ανασυγκρότηση, η ισονομία, η ισοπολιτεία και η κοινωνική δικαιοσύνη, αποτελούσαν θεμελιώδεις προτεραιότητες και έδιναν μια ελπιδοφόρα προοπτική θεμελίωσης ενός δημοκρατικού κράτους, με σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα και στις πολιτικές ελευθερίες. Ανασταλτικοί παράγοντες προς την κατεύθυνση αυτή στάθηκαν το Παλάτι, ο Στρατός, ο κορμός του κρατικού μηχανισμού και οι πολυεπίπεδες παρεμβάσεις των αμερικανικού παράγοντα, αλλά και τα προβλήματα ενότητας και εσωτερικής συνοχής της κεντρικής παράταξης.